

ALAN BRYMAN

**ΜΕΘΟΔΟΙ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ**

5^Η ΕΚΔΟΣΗ

Επιμέλεια

Αϊδίνης Αθανάσιος

Μετάφραση

Σακελλαρίου Παναγιώτης

GUTENBERG

Συνοπτικά περιεχόμενα

Αναλυτικά περιεχόμενα

Σχετικά με τον συγγραφέα

Πρώτο Μέρος

Η ερευνητική διαδικασία

1. Η φύση και η διαδικασία της κοινωνικής έρευνας
2. Στρατηγικές κοινωνικής έρευνας: Ποσοτική έρευνα και ποιοτική έρευνα
3. Το ερευνητικό σχέδιο
4. Ο προγραμματισμός του ερευνητικού εγχειρήματος και η διατύπωση ερευνητικών ερωτημάτων
5. Το πρώτο βήμα: Η βιβλιογραφική επισκόπηση
6. Ζητήματα δεοντολογίας και πολιτικής στην κοινωνική έρευνα

Δεύτερο Μέρος

Η ποσοτική έρευνα

7. Η φύση της ποσοτικής έρευνας
8. Η δειγματοληψία στην ποσοτική έρευνα
9. Δομημένη συνέντευξη
10. Ερωτηματολόγια ατομικής συμπλήρωσης
11. Η διατύπωση ερωτήσεων
12. Δομημένη παρατήρηση
13. Ανάλυση περιεχομένου
14. Η χρήση των υφιστάμενων δεδομένων
15. Ανάλυση ποσοτικών δεδομένων
16. Εισαγωγή στη χρήση του στατιστικού προγράμματος IBM SPSS

Τρίτο Μέρος

Η ποιοτική έρευνα

17. Η φύση της ποιοτικής έρευνας
18. Η δειγματοληψία στην ποιοτική έρευνα
19. Εθνογραφία και συμμετοχική παρατήρηση
20. Η συνέντευξη στην ποιοτική έρευνα
21. Ομάδες εστίασης
22. Η γλώσσα στην ποιοτική έρευνα
23. Τα τεκμήρια ως πηγή δεδομένων

24. Ανάλυση ποιοτικών δεδομένων
25. Ανάλυση ποιοτικών δεδομένων με τη χρήση H/Y: Το NVivo

Τέταρτο Μέρος

Έρευνα μεικτών μεθόδων και συγγραφή

26. Η υπέρβαση του διαχωρισμού μεταξύ ποσοτικής και ποιοτικής έρευνας
27. Η έρευνα μεικτών μεθόδων: Ο συνδυασμός ποσοτικής και ποιοτικής έρευνας
28. Η συγγραφή της κοινωνικής έρευνας

Γλωσσάρι

Βιβλιογραφία

Ευρετήριο ονομάτων

Ευρετήριο όρων

Οδηγός βιβλίου

Πού εστιάζει το βιβλίο;

Το βιβλίο αυτό γράφτηκε έχοντας κατά νου δύο ομάδες αναγνωστών. Στην πρώτη ομάδα ανήκουν οι προπτυχιακοί φοιτητές Κοινωνικών Επιστημών που σε κάποιο στάδιο των σπουδών τους παίρνουν ένα ή συχνά και περισσότερα μαθήματα στον τομέα των Μεθόδων Έρευνας. Το βιβλίο καλύπτει ένα ευρύ φάσμα ερευνητικών μεθόδων, προσεγγίσεων της έρευνας και τρόπων ανάλυσης δεδομένων, είναι λοιπόν πιθανό να καλύψει τις ανάγκες της συντριπτικής πλειονότητας των φοιτητών αυτής της κατηγορίας.

Η δεύτερη ομάδα, η οποία στις περισσότερες περιπτώσεις συμπίπτει με την πρώτη, αποτελείται από τους προπτυχιακούς και τους μεταπτυχιακούς φοιτητές που διεξάγουν κάποια έρευνα στο πλαίσιο των απαιτήσεων των προγραμμάτων για την απόκτηση του πτυχίου τους. Η έρευνα αυτή μπορεί να πάρει πολλές μορφές, αλλά μία από τις πιο συνηθισμένες είναι η ανάληψη ενός ερευνητικού εγχειρήματος μικρής έκτασης και η παρουσίαση μιας διπλωματικής εργασίας βάσει της συγκεκριμένης έρευνας. Επιπλέον, οι φοιτητές συχνά καλούνται να εκπονήσουν μικρές ερευνητικές εργασίες στο πλαίσιο συγκεκριμένων μαθημάτων. Το Κεφάλαιο 4 έχει γραφτεί ειδικά για τους φοιτητές που αναλαμβάνουν διάφορα ερευνητικά εγχειρήματα. Γι' αυτόν τον λόγο το συγκεκριμένο κεφάλαιο στηρίζεται στην προηγηθείσα συζήτηση περί ερευνητικών ερωτημάτων στο Κεφάλαιο 1, αναδεικνύοντας έτσι περαιτέρω ένα θέμα το οποίο κατέχει κεντρική θέση στη συνολική διαδικασία της διεξαγωγής της έρευνας. Τα κεφάλαια του Δεύτερου και του Τρίτου Μέρους δίνουν έμφαση στην πρακτική της κοινωνικής έρευνας και ως εκ τούτου θα είναι πάρα πολύ χρήσιμα και θα βοηθήσουν τους φοιτητές να λάβουν τεκμηριωμένες αποφάσεις σχετικά με την έρευνά τους. Επίσης, όταν εξετάζεται κάθε μέθοδος έρευνας, διερευνώνται οι χρήσεις και οι δυνατότητές της, ώστε να βοηθηθούν οι φοιτητές στη λήψη αυτών των αποφάσεων. Στο Τέταρτο Μέρος, το Κεφάλαιο 28 δίνει συμβουλές για τη σύνταξη του κειμένου της έρευνας.

Το βιβλίο, εκτός του ότι δίνει στους φοιτητές πρακτικές συμβουλές για τη διεξαγωγή της έρευνας, διερευνά και τη φύση της κοινωνικής έρευνας. Αυτό σημαίνει ότι εξετάζει θέματα που σχετίζονται με θεμελιώδη ζητήματα για το τι συνεπάγεται η κοινωνική έρευνα. Για παράδειγμα:

- Υπάρχει κάποιο μοντέλο Φυσικών Επιστημών για την ερευνητική διαδικασία που να μπορεί να εφαρμοστεί στη μελέτη της κοινωνίας;
- Αν δεν υπάρχει, γιατί δεν υπάρχει;
- Γιατί ορισμένοι άνθρωποι θεωρούν ότι δεν είναι σωστό να χρησιμοποιηθεί ένα τέτοιο μοντέλο;
- Αν χρησιμοποιήσουμε ένα μοντέλο των Φυσικών Επιστημών, αυτό σημαίνει ότι υιοθετούμε κάποιες παραδοχές για τη φύση της κοινωνικής πραγματικότητας;
- Κατ' αναλογία, οι συγγραφείς και οι ερευνητές που απορρίπτουν ένα τέτοιο μοντέλο έχουν ένα εναλλακτικό σύνολο παραδοχών για τη φύση της κοινωνικής πραγματικότητας;
- Ποιο είδος ή ποια είδη ευρημάτων έρευνας θεωρούνται θεμιτά και αποδεκτά;
- Σε ποιον βαθμό οι αξίες έχουν κάποιο αντίκτυπο στην ερευνητική διαδικασία;
- Πρέπει να μας προβληματίζει το τι νιώθουν οι άνθρωποι εκτός της ερευνητικής κοινότητας σχετικά με όσα κάνουμε στους ανθρώπους στη διάρκεια της έρευνάς μας;

Αυτά και πολλά άλλα θέματα εμφανίζονται στην έρευνα με ποικίλους τρόπους και θα τα εξετάσουμε σε διαφορετικά στάδια σε όλη την έκταση αυτού του βιβλίου. Κι ενώ το να γνωρίζουμε πώς να διεξάγουμε έρευνα –πώς είναι να σχεδιάσουμε ένα ερωτηματολόγιο, πώς να κάνουμε την παρατήρηση, πώς να αναλύουμε έγγραφα και ούτω καθεξής– έχει ιδιαίτερη σημασία για την εκπαίδευση στις ερευνητικές μεθόδους, εξίσου ιδιαίτερη σημασία έχει το να εξετάζουμε εκτενέστερα τα ευρύτερα θέματα που εμφανίζονται στην πρακτική εφαρμογή της κοινωνικής έρευνας. Συνεπώς, στον βαθμό που με αφορά, ο ρόλος της εκπαίδευσης στις ερευνητικές μεθόδους δεν είναι απλώς να προσφέρει τις δεξιότητες που θα σας επιτρέψουν να κάνετε την έρευνά σας, αλλά και να σας εφοδιάσει με τα εργαλεία για μία κριτική αξιολόγηση του πώς γίνεται η έρευνα και με ποιες παραδοχές. Μία από τις πιο σημαντικές ικανότητες που παρέχει η κατανόηση των ερευνητικών μεθόδων και της μεθοδολογίας

είναι να συνειδητοποιήσουμε την ανάγκη να μην παίρνουμε ως δεδομένα τα στοιχεία που συναντάμε (σε βιβλία, επιστημονικά περιοδικά κ.λπ.).

Γιατί να χρησιμοποιήσετε αυτό το βιβλίο;

Δύο είναι οι κύριοι λόγοι για τους οποίους βρίσκεται πιθανότατα τώρα στα χέρια σας αυτό το βιβλίο. Ο πρώτος είναι ότι πρέπει να παρακολουθήσετε ένα ή περισσότερα μαθήματα σχετικά με τις ερευνητικές μεθόδους για την απόκτηση ενός πτυχίου σε κάποια από τις Κοινωνικές Επιστήμες ή υπάρχουν μεθοδολογικές συνιστώσες σε κάποιο από τα εξειδικευμένα μαθήματά σας (για παράδειγμα, σε ένα μάθημα για την οργανωσιακή συμπεριφορά). Ο δεύτερος είναι ότι πρέπει να διεξαγάγετε μια έρευνα σε κάποιο πεδίο των Κοινωνικών Επιστημών, ενδεχομένως για την εκπόνηση μιας διπλωματικής εργασίας ή για την παρουσίαση του πορίσματος ενός ερευνητικού εγχειρήματος, και χρειάζεστε κάποιες κατευθυντήριες γραμμές για το πώς να προσεγγίσετε τη μελέτη σας. Μπορεί να αναρωτιέστε γιατί πρέπει να μελετήσετε τις ερευνητικές μεθόδους ως αντικείμενο και γιατί κάποιος, όπως ο συγγραφέας αυτού του βιβλίου, ασχολούνται με την κοινωνική έρευνα.

Γιατί είναι σημαντική η μελέτη των ερευνητικών μεθόδων;

Για μερικούς φοιτητές δεν φαίνεται να έχει και πολύ νόημα η μελέτη των ερευνητικών μεθόδων. Μπορεί να είστε της γνώμης ότι, αν πρέπει να πραγματοποιήσετε μια έρευνα, γιατί να μην υιοθετήσετε τη μέθοδο «αυτά που πρέπει να ξέρω». Με άλλα λόγια, γιατί να μην ασχοληθείτε με τον τρόπο διεξαγωγής της έρευνας όταν θα έρθει η ώρα να αναλάβετε μία μελέτη; Εκτός του ότι αυτή είναι μία άκρως επικίνδυνη στρατηγική, δεν λαμβάνει υπόψη τις ευκαιρίες που προσφέρει η εκπαίδευση στις μεθόδους έρευνας. Ειδικότερα, πρέπει να έχετε υπόψη σας τα παρακάτω:

- Η εκπαίδευση στις ερευνητικές μεθόδους σας ευαισθητοποιεί στις επιλογές που έχουν στη διάθεσή τους οι ασχολούμενοι με την κοινωνική έρευνα. Με άλλα λόγια, σας βοηθάει να γνωρίσετε το εύρος των ερευνητικών μεθόδων που μπορείτε να χρησιμοποιήσετε για τη συλλογή δεδομένων και για το πλήθος των προσεγγίσεων της ανάλυσης των δεδομένων. Αυτή η πληροφορία θα σας βοηθήσει να κάνετε τις πιο κατάλληλες επιλογές για το έργο σας, αφού πρέπει να γνωρίζετε πότε είναι σωστό ή όχι να εφαρμόσετε συγκεκριμένες τεχνικές συλλογής και ανάλυσης δεδομένων.
- Η εκπαίδευση στις ερευνητικές μεθόδους σας δίνει τη δυνατότητα να γνωρίζετε τι να κάνετε και τι να αποφύγετε όταν χρησιμοποιείτε συγκεκριμένη μέθοδο για τη συλλογή ή την ανάλυση δεδομένων. Επομένως, από τη στιγμή που επιλέξατε μέθοδο έρευνας (για παράδειγμα, ένα ερωτηματολόγιο), πρέπει να γνωρίζετε τις πρακτικές που πρέπει να ακολουθήσετε για να εφαρμόσετε σωστά αυτή τη μέθοδο. Επίσης, πρέπει να μάθετε τις πολλές παγίδες που χρειάζεται να αποφύγετε.
- Η εκπαίδευση στις ερευνητικές μεθόδους σας αποκαλύπτει βαθύτερες πτυχές της ερευνητικής διαδικασίας στο σύνολό της. Σας προσφέρει την οπτική από όπου θα κατανοήσετε γενικά πώς πραγματοποιείται η έρευνα. Ως εκ τούτου, φωτίζει τα διάφορα στάδια της έρευνας, έτσι ώστε να μπορέσετε να σχεδιάσετε την έρευνά σας και να σκεφτείτε ζητήματα όπως είναι, λ.χ., ο τρόπος σύνδεσης των ερευνητικών σας μεθόδων με τα ερευνητικά σας ερωτήματα.
- Η εκπαίδευση στις ερευνητικές μεθόδους σας μαθαίνει ποια είναι η καλή και ποια η ανεπαρκής έρευνα. Συνεπώς, σας παρέχει μία βάση για να διαμορφώσετε μια κριτική άποψη για τα όρια και τους περιορισμούς της έρευνας που διαβάσετε. Αυτό μπορεί να σας βοηθήσει στην κριτική ανάγνωση μιας έρευνας που θα συναντήσετε σε εξειδικευμένα μαθήματα τα οποία αφορούν πεδία όπως η Κοινωνιολογία της Εργασίας ή η Κοινωνιολογία της Κατανάλωσης.
- Οι δεξιότητες τις οποίες προσφέρει η εκπαίδευση στις ερευνητικές μεθόδους είναι μεταβιβάσιμες. Το να γνωρίζετε πώς να κάνετε δειγματοληψία, πώς να σχεδιάζετε ένα ερωτηματολόγιο, πώς να διεξάγετε ημιδομημένες συνεντεύξεις ή ομάδες εστίασης και ούτω καθεξής είναι δεξιότητες που σχετίζονται με την έρευνα και σε άλλα πεδία (όπως στις επιχειρήσεις και στους δημόσιους οργανισμούς).

Η μελέτη των ερευνητικών μεθόδων με τη βοήθεια αυτού του βιβλίου σας φέρνει σε επαφή με ένα πλήθος από παραδείγματα από την έρευνα στην πραγματική ζωή. Πάντοτε μάθαινα πολλά διαβάζοντας έρευνες και διαπιστώνοντας πώς έκαναν έρευνα κάποιοι άλλοι και ποια διδάγματα φαίνεται ότι πήραν. Γι' αυτόν τον λόγο το βιβλίο αυτό είναι γεμάτο παραδείγματα. Έχω επιχειρήσει να εξηγήσω τα περισσότερα από τα σημαντικότερα σημεία με ένα παράδειγμα και συχνά με περισσότερα. Τα περισσότερα παραδείγματά μου προέρχονται από δημοσιευμένες έρευνες, ενώ είναι σαφές ότι θα είναι δύσκολο να πραγματοποιήσετε έρευνα ανάλογου επιπέδου λόγω περιορισμών στα μέσα, στον χρόνο και στην εμπειρία που διαθέτετε. Από την άλλη πλευρά, μπορείτε να πλησιάσετε αυτό το επίπεδο, ενώ είναι σημαντικό να μάθετε τα κριτήρια καλής πρακτικής που προκύπτουν από τις δημοσιευμένες μελέτες. Στη δική σας έρευνα θα χρειαστεί μάλλον να κάνετε αυτό που δηλώνει ο νεολογισμός *satisficing*, για να χρησιμοποιήσω έναν όρο που επινόησε ο Herbert Simon (1960). (Ο Simon επινόησε τον όρο *satisficing* για να τονίσει την αντίθεση προς το μοντέλο της ορθολογικής λήψης αποφάσεων που ήταν ευρύτατα διαδεδομένο στην Οικονομική Επιστήμη. Υποστήριξε ότι, όταν οι άνθρωποι εργάζονται σε οργανισμούς, αντλούν ικανοποίηση περισσότερο όταν παίρνουν αποφάσεις, παρά όταν βρίσκουν τα πιο κατάλληλα μέσα για να πετύχουν δεδομένους σκοπούς. Ο όρος *satisficing*/ικανοποίηση σημαίνει ότι η έρευνα για μία κατάλληλη πορεία δράσης διέπεται από την αρχή της αναζήτησης του τι είναι ικανοποιητικό, παρά του τι είναι βέλτιστο.) Το σημαντικό θέμα είναι να γνωρίζετε με ποιους τρόπους πρέπει να πετύχετε την ικανοποίηση και ποιες είναι οι συνέπειες από αυτό.

Επομένως, έχω την αίσθηση ότι η εκπαίδευση στις ερευνητικές μεθόδους έχει πολλά να προσφέρει και ότι οι αναγνώστες αυτού του βιβλίου θα αναγνωρίσουν τις ευκαιρίες και τα πλεονεκτήματα που παρέχει.

Η Erin Sanders, μία από τις φοιτήτριες που συνεισέφεραν στη συγγραφή αυτού του βιβλίου, εκφράζει μόνη της τη χρησιμότητα της γνώσης των ερευνητικών μεθόδων για έναν φοιτητή που ξεκινάει κάποιο ερευνητικό εγχείρημα:

«Νομίζω ότι συχνά οι φοιτητές διαβάζουν πολύ γύρω από το θέμα τους και έχουν ουσιαστικές γνώσεις για τη βιβλιογραφία σχετικά με το αντικείμενό τους, αλλά σπάνια διαβάζουν για τις μεθόδους και τις μεθοδολογίες. Το να γνωρίζεις σχετικά με τις ερευνητικές μεθόδους είναι απίστευτα χρήσιμο όταν διεξάγεις έρευνα και πολύ συχνά παραλείπεται από τη διαδικασία έρευνας».

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Το ερευνητικό σχέδιο

(Ενδεικτικό Κεφάλαιο)

Περιεχόμενα κεφαλαίου

- Εισαγωγή
 - Κριτήρια ποιότητας στην κοινωνική έρευνα
 - Αξιοπιστία
 - Επανάληψη
 - Εγκυρότητα
 - Η σχέση με τη στρατηγική έρευνας
 - Ερευνητικά σχέδια
 - Πειραματικό σχέδιο
 - Συγχρονικό σχέδιο
- Διαχρονικό σχέδιο
 - Σχέδιο μελέτης περίπτωσης
 - Συγκριτικό σχέδιο
 - Συσχέτιση μεταξύ ερευνητικής στρατηγικής και ερευνητικού σχεδίου
 - Βασικά σημεία
 - Ερωτήσεις για επανάληψη

Επισκόπηση κεφαλαίου

Εστιάζοντας στα διαφορετικά είδη ερευνητικού σχεδίου, στρέφουμε την προσοχή μας στα διαφορετικά πλαίσια για τη συλλογή και ανάλυση δεδομένων. Το ερευνητικό σχέδιο αποτελεί συνεπώς ένα πλαίσιο για τη δημιουργία εκείνων των στοιχείων που επιλέγονται για την απάντηση του ερευνητικού ερωτήματος ή των ερευνητικών ερωτημάτων που ενδιαφέρουν τον ερευνητή. Το ερευνητικό σχέδιο σχετίζεται επίσης με τα κριτήρια που εφαρμόζονται κατά την αξιολόγηση της κοινωνικής έρευνας. Η δομή του κεφαλαίου έχει ως εξής.

- Παρουσιάζονται, κατ' αρχάς, η αξιοπιστία, η επανάληψη και η εγκυρότητα ως κριτήρια ελέγχου της ποιότητας της κοινωνικής έρευνας. Η τελευταία περιλαμβάνει τα επιμέρους κριτήρια της εγκυρότητας μέτρησης, της εσωτερικής εγκυρότητας, της εξωτερικής εγκυρότητας και της περιβαλλοντικής εγκυρότητας, τα οποία συζητούνται σε αυτό το κεφάλαιο.
- Εξετάζεται αφενός η άποψη ότι τα κριτήρια αυτά είναι συναφή κυρίως προς την ποσοτική έρευνα και αφετέρου η πρόταση περί εφαρμογής ενός συνόλου εναλλακτικών κριτηρίων στην ποιοτική έρευνα. Έπειτα, περιγράφονται συνοπτικά αυτά τα εναλλακτικά κριτήρια, τα οποία αφορούν το ζήτημα της φερεγγυότητας.
- Σκιαγραφούνται πέντε σημαντικοί τύποι ερευνητικού σχεδίου:
 - το πειραματικό σχέδιο και οι συναφείς τύποι (όπως το οιονεί πείραμα)
 - το συγχρονικό σχέδιο, η συνηθέστερη μορφή του οποίου είναι η έρευνα επισκόπησης
 - το διαχρονικό σχέδιο και οι διάφορες μορφές του, όπως η μελέτη σταθερού δείγματος και η μελέτη κούρτης
 - το σχέδιο μελέτης περίπτωσης
 - το συγκριτικό σχέδιο
- Κάθε τύπος ερευνητικού σχεδίου εξετάζεται από τη σκοπιά των αντίστοιχων κριτηρίων αξιολόγησης των ερευνητικών ευρημάτων.

Εισαγωγή

Στο προηγούμενο κεφάλαιο παρουσιάστηκε η *ερευνητική στρατηγική* ως έννοια που δηλώνει τον γενικό προσανατολισμό μιας κοινωνικής έρευνας. Στο πλαίσιο αυτό έγινε διάκριση μεταξύ δύο αντιτιθέμενων μεταξú τους στρατηγικών, της ποσοτικής και της ποιοτικής έρευνας. Ωστόσο, από μόνη της η απόφαση για την υιοθέτηση της μίας ή της άλλης στρατηγικής δεν αρκεί για να κάνει κανείς έρευνα. Πρέπει να ληφθούν δύο ακόμη κομβικής σημασίας αποφάσεις (μαζί με πολλές τακτικές αποφάσεις σχετικά με τον τρόπο διεξαγωγής της έρευνας και ανάλυσης των δεδομένων). Αυτές οι αποφάσεις αφορούν την εκάστοτε επιλογή *ερευνητικού σχεδίου* και *ερευνητικής μεθόδου*. Εκ πρώτης όψεως, αυτοί οι δύο όροι φαίνονται ταυτόσημοι, όμως είναι απολύτως σημαντικό να τους διαχωρίσουμε (βλ. **Βασικές έννοιες 3.1** και **3.2**).

Τόσο στη θεωρία όσο και στην πράξη, οι ερευνητικές μέθοδοι συνδυάζονται με διαφορετικά είδη ερευνητικού σχεδίου. Το ερευνητικό σχέδιο αποτελεί τη δομή βάσει της οποίας τελείται η εφαρμογή της

ερευνητικής μεθόδου και η ανάλυση των δεδομένων που θα προκύψουν. Συχνά πολλοί συγχέουν τους δύο όρους. Για παράδειγμα, ένας από τα ερευνητικά σχέδια που θα συζητηθεί σε αυτό το κεφάλαιο –η μελέτη περίπτωσης– αναφέρεται πολύ συχνά ως μέθοδος. Η μελέτη περίπτωσης περιλαμβάνει λεπτομερή διερεύνηση μιας συγκεκριμένης περίπτωσης, λ.χ. μιας κοινότητας, ενός οργανισμού ή κάποιου πρόσωπου. Από τη στιγμή, όμως, που θα επιλέξετε κάποια περίπτωση, χρειάζεστε μία ή περισσότερες ερευνητικές μεθόδους προκειμένου να συλλέξετε δεδομένα. Η επιλογή ενός οργανισμού, για παράδειγμα, και η απόφαση επισταμένης μελέτης του δεν πρόκειται να σας δώσουν από μόνες τους δεδομένα. Θα στηριχθείτε στην παρατήρηση; Θα πραγματοποιήσετε συνεντεύξεις; Θα εξετάσετε έγγραφα; Θα διανεμίετε ερωτηματολόγια; Όποια ερευνητική μέθοδο και αν επιλέξετε, εκείνο που έχει σημασία είναι ότι για να συλλεχθούν δεδομένα δεν αρκεί μόνο η απόφασή σας να εκπονήσετε μια μελέτη περίπτωσης.

Βασική έννοια 3.1

Τι είναι το ερευνητικό σχέδιο;

Το **ερευνητικό σχέδιο** προσφέρει το πλαίσιο για τη συλλογή και ανάλυση δεδομένων. Στην επιλογή ερευνητικού σχεδίου αποτυπώνονται αποφάσεις αναφορικά με την προτεραιότητα που δίνεται σε διάφορες πτυχές της ερευνητικής διαδικασίας, στις οποίες περιλαμβάνονται:

- η διαπίστωση αιτιωδών σχέσεων μεταξύ **μεταβλητών**
- η γενίκευση σε επίπεδο μεγαλύτερων ομάδων ατόμων από εκείνες που συμμετείχαν στην έρευνα
- η κατανόηση της συμπεριφοράς των ανθρώπων και του νοήματός της στο εκάστοτε κοινωνικό της πλαίσιο
- η εκτίμηση της διαχρονικής διάστασης των κοινωνικών φαινομένων και των μεταξύ τους συσχετίσεων.

Βασική έννοια 3.2

Τι είναι η ερευνητική μέθοδος;

Η ερευνητική μέθοδος αποτελεί απλώς την τεχνική συλλογής δεδομένων. Μπορεί να περιλαμβάνει κάποιο συγκεκριμένο εργαλείο έρευνας –όπως ερωτηματολόγιο ατομικής συμπλήρωσης ή δομημένο **διάγραμμα συνέντευξης**– ή συμμετοχική παρατήρηση, όπου ο ερευνητής ακούει και παρατηρεί άλλα άτομα.

Σε αυτό το κεφάλαιο θα εξεταστούν πέντε διαφορετικοί τύποι ερευνητικού σχεδίου: το πειραματικό σχέδιο και οι παραλλαγές του, συμπεριλαμβανομένου του **οιονεί πειράματος**, το σχέδιο συγχρονικής έρευνας ή έρευνας επισκόπησης, το διαχρονικό σχέδιο, το σχέδιο μελέτης περίπτωσης και το **συγκριτικό σχέ-**

διο. Ωστόσο, προτού ξεκινήσουμε με τα γνωρίσματα αυτών των τύπων και τις μεταξύ τους διαφορές, είναι χρήσιμο να θίξουμε κάποια γενικότερα ζητήματα που ανακύπτουν κατ' επανάληψη στις κοινωνικές επιστήμες και συνδέονται με κάποια ή όλα αυτά τα ερευνητικά σχέδια.

Κριτήρια ποιότητας στην κοινωνική έρευνα

Τρία από τα πλέον σημαντικά κριτήρια για την αξιολόγηση της κοινωνικής έρευνας είναι η **αξιοπιστία**, η **επανάληψη** και η **εγκυρότητα**. Θα πραγματευτούμε καθέναν από αυτούς τους όρους διεξοδικότερα σε επόμενα κεφάλαια, εν τω μεταξύ ωστόσο θα βοηθούσε εδώ μια γενικότερη επισκόπηση.

Αξιοπιστία

Η αξιοπιστία αφορά τη δυνατότητα επανάληψης των αποτελεσμάτων μιας μελέτης. Ο όρος χρησιμοποιείται συνήθως σε σχέση με το ζήτημα της συνέπειας της μέτρησης των διαφόρων κοινωνικοεπιστημονικών εννοιών (όπως της φτώχειας, της φυλετικής διάκρισης, της ποιότητας των σχέσεων, της θρησκευτικής ορθοδοξίας). Στο Κεφάλαιο 7 θα εξετάσουμε την έννοια της αξιοπιστίας λεπτομερέστερα, ειδικότερα δε τους διαφορετικούς τρόπους σύλληψής της. Η αξιοπιστία βρίσκεται στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος ιδιαίτερα της ποσοτικής έρευνας. Όποιος διεξάγει ποσοτική έρευνα είναι πιθανό να έρθει αντιμέτωπος με το ζήτημα της σταθερότητας των χρησιμοποιούμενων μετρήσεων. Αν στα τεστ νοημοσύνης, που σχεδιάστηκαν για να μετρούν την ευφυΐα, διαπιστώναμε τέτοιες διακυμάνσεις, ώστε οι επιδόσεις των ατόμων σε διαφορετικές στιγμές να εμφανίζαν τεράστια απόκλιση μεταξύ τους, τότε θα μας απασχολούσε ιδιαίτερα το ίδιο το τεστ ως μέτρηση. Θα το θεωρούσαμε αναξιόπιστο – δεν θα μπορούσαμε να εμπιστευτούμε τη συνέπεια των σχετικών μετρήσεων.

Επανάληψη

Η έννοια της αξιοπιστίας συνδέεται στενά με κάποιο άλλο κριτήριο έρευνας – την επανάληψη, ειδικότερα δε την **επαναληψιμότητα**. Μερικές φορές οι ερευνητές επιλέγουν να επανεπιβεβαιώσουν τα ευρήματα άλλων. Υπάρχουν διάφοροι λόγοι για να κάνει κανείς κάτι τέτοιο, όπως λ.χ. η αίσθηση ότι τα αρχικά αποτελέσματα δεν ταιριάζουν με άλλα υφιστάμενα στοιχεία. Προκειμένου να επιτευχθεί μια τέτοια επανάληψη, η μελέτη θα πρέπει να είναι επιδεκτική επανάληψης – θα πρέπει να είναι **επαναλήψιμη**. Είναι προφανές ότι, αν οι ερευνητές δεν διατυπώσουν λεπτομερώς τις διαδικασίες που ακολούθησαν, τότε η επανάληψη είναι αδύνατη. Η ειρωνεία είναι ότι στην κοινωνική έρευνα η επανάληψη είναι σπάνια. Όταν ο Bugawoy (1979) ανακάλυψε ότι εκπονούσε τυχαία έρευνα μελέ-

της περίπτωσης σε κάποιο αμερικάνικο εργοστάσιο, το οποίο είχε ήδη μελετηθεί τρεις δεκαετίες νωρίτερα από άλλον ερευνητή (τον Donald Roy), σκέφτηκε να αντιμετωπίσει την έρευνά του ως επανάληψη. Ωστόσο, η χαμηλή εκτίμηση του ακαδημαϊκού κόσμου για την επανάληψη τον έπεισε να απορρίψει αυτή την επιλογή. Όπως γράφει ο ίδιος: «ήξερα ότι η επανάληψη της μελέτης του Roy δεν θα μου απέφερε ούτε διατριβή ούτε δουλειά. [...] [Στον] ακαδημαϊκό χώρο η πραγματική ανταμοιβή έρχεται από την πρωτοτυπία και όχι από την επανάληψη!» (Bugawoy 2003: 650). Παραταύτα, η δυνατότητα επανάληψης μιας έρευνας –η επαναληψιμότητα– εκτιμάται από πολλούς ερευνητές που εργάζονται στο πεδίο της ποσοτικής έρευνας. Βλ. σχετικά το παράδειγμα επανάληψης μελέτης στο Στιγμιότυπο έρευνας 7.7.

Εγκυρότητα

Άλλο κριτήριο έρευνας, το οποίο από πολλές απόψεις είναι και το σημαντικότερο, είναι η εγκυρότητα. Η εγκυρότητα αφορά τη βασιμότητα των συμπερασμάτων που προκύπτουν από κάποια έρευνα. Την έννοια της εγκυρότητας θα την εξετάσουμε λεπτομερέστερα σε επόμενα κεφάλαια, εν τω μεταξύ, ωστόσο, είναι σημαντικό να έχουμε υπόψη τις κύριες πτυχές εγκυρότητας:

- **Εγκυρότητα μέτρησης.** Η **εγκυρότητα μέτρησης** σχετίζεται κυρίως με την ποσοτική έρευνα και την αναζήτηση μονάδων μέτρησης των κοινωνικοεπιστημονικών εννοιών. Έχει να κάνει με το κατά πόσο η μέτρηση που σχεδιάστηκε για μια έννοια απεικονίζει πράγματι την έννοια στην οποία υποτίθεται ότι αναφέρεται. Μετρά πράγματι το τεστ νοημοσύνης τις διαφορές νοημοσύνης; Στη μελέτη, λ.χ., που συζητείται στο Στιγμιότυπο έρευνας 2.4, οι τρεις έννοιες που έπρεπε να μετρηθούν, προκειμένου να ελεγχθούν οι ερευνητικές υποθέσεις, ήταν οι μετανάστες δεύτερης γενιάς, οι εξισωτικές στάσεις για το φύλο και οι σχέσεις μεταξύ φύλων στη χώρα προέλευσης (δηλαδή στη χώρα από την οποία έφυγε ο μετανάστης). Το ερώτημα, λοιπόν, είναι: αντιπροσωπεύουν οι συγκεκριμένες μετρήσεις πράγματι τις έννοιες τις οποίες υποτίθεται ότι μετρούν; Αν όχι, τα ευρήματα της μελέτης θα είναι επισφαλής. Η εγκυρότητα μέτρησης συνδέεται με την αξιοπιστία: αν η μέτρηση μιας

έννοιας είναι –λόγω διακυμάνσεων– ασταθής και, ως εκ τούτου, αναξιόπιστη, τότε προφανώς δεν μπορεί να είναι έγκυρη. Με άλλα λόγια, ο έλεγχος της εγκυρότητας κάποιας μέτρησης προϋποθέτει την αξιοπιστία της. Αν κάποια μέτρηση είναι αναξιόπιστη επειδή δεν προσφέρει σταθερή εικόνα της σχετικής έννοιας, δεν μπορεί να είναι έγκυρη, διότι η έγκυρη μέτρηση αποτυπώνει πράγματι την έννοια την οποία υποτίθεται ότι μετρά.

- **Εσωτερική εγκυρότητα.** Η **εσωτερική εγκυρότητα** σχετίζεται κυρίως με το ζήτημα της **αιτιότητας**, το οποίο θα συζητηθεί λεπτομερέστερα στο Κεφάλαιο 7. Η εσωτερική εγκυρότητα αφορά το κατά πόσο ευσταθεί ένα συμπέρασμα που περιέχει κάποια αιτιώδη σχέση μεταξύ δύο ή περισσότερων μεταβλητών. Αν υποθέσουμε ότι το x αποτελεί αίτιο του y , μπορούμε να είμαστε σίγουροι ότι οι μεταβολές του y οφείλονται στο x και όχι σε κάτι άλλο που βρίσκεται πίσω από μια φαινομενικά αιτιώδη σχέση; Στη μελέτη που εξετάζεται στο Στιγμιότυπο έρευνας 2.4 οι συγγραφείς συμπεραίνουν ότι η «ιδεολογία περί φύλου επηρεάζεται από μια διαγενεακή διαδικασία πολιτισμικής αφομοίωσης» (Röder και Mühlau 2014: 915). Η εσωτερική εγκυρότητα θέτει το ερώτημα: Μπορούμε να είμαστε σίγουροι ότι η διαγενεακή διαδικασία πολιτισμικής αφομοίωσης αποτελεί όντως την αιτία των μεταβολών της ιδεολογίας και ότι αυτή η κατά τα φαινόμενα αιτιώδης σχέση είναι πραγματική και δεν οφείλεται σε κάτι άλλο (δηλαδή σε κάποιαν άλλη μεταβλητή); Όταν τίθενται ζητή-

ματα αιτιότητας, ο παράγοντας που ασκεί αιτιώδη επίδραση αναφέρεται συνήθως ως **ανεξάρτητη μεταβλητή** και το αποτέλεσμα ως **εξαρτημένη μεταβλητή** (βλ. **Βασική έννοια 3.3**). Στην περίπτωση της έρευνας των Röder και Mühlau, η «διαγενεακή διαδικασία πολιτισμικής αφομοίωσης» ήταν η ανεξάρτητη μεταβλητή και η «ιδεολογία περί φύλου» η εξαρτημένη μεταβλητή. Με άλλα λόγια, το ερώτημα που θέτει η εσωτερική εγκυρότητα είναι: πόσο βέβαιο μπορούμε να είμαστε ότι η διαπιστούμενη μεταβολή της εξαρτημένης μεταβλητής πράγματι οφείλεται, έστω εν μέρει, στην ανεξάρτητη μεταβλητή;

- **Εξωτερική εγκυρότητα.** Η **εξωτερική εγκυρότητα** αφορά το κατά πόσο τα αποτελέσματα μιας μελέτης μπορούν να γενικευτούν πέρα από το εκάστοτε πλαίσιο έρευνας. Στην περίπτωση της έρευνας των Roortinga κ.ά. (2004) σχετικά με τον αφθώδη πυρετό, η οποία αναφέρθηκε στο Στιγμιότυπο έρευνας 2.8, συλλέχθηκαν δεδομένα από 229 ερωτώμενους στο Bude και 244 ερωτώμενους στο Norwich. Μπορούν αυτά τα ευρήματα σχετικά με τις συγκεκριμένες στάσεις έναντι της αντιμετώπισης της επιδημίας να γενικευτούν πέρα από το επίπεδο των συγκεκριμένων ερωτώμενων; Με άλλα λόγια, αν η έρευνα δεν ήταν εξωτερικά έγκυρη θα ίσχυε μόνο για τους 473 ερωτώμενους της μελέτης. Αν ήταν εξωτερικά έγκυρη, θα περιμέναμε να ισχύει γενικότερα για τους πληθυσμούς αυτών των δύο πόλεων την περίοδο της εκδήλωσης της επιδημίας. Σε αυτό ακριβώς το σημείο αναφέρεται το κρίσιμο

Βασική έννοια 3.3

Τι είναι η μεταβλητή;

Η μεταβλητή είναι απλώς ένα χαρακτηριστικό στη βάση του οποίου διαφοροποιούνται οι μονάδες ανάλυσης. Οι «μονάδες ανάλυσης» μπορούν προφανώς να είναι άνθρωποι, μπορούν όμως να περιλαμβάνουν και άλλα πράγματα όπως νοικοκυριά, πόλεις, οργανισμούς, σχολεία και έθνη. Αν ένα χαρακτηριστικό δεν μεταβάλλεται, τότε συνιστά μία **σταθερά**. Αν όλα τα ζευγάρια εμφάνιζαν την ίδια προσέγγιση σε ζητήματα χρημάτων και ανέλωναν πάντοτε τον ίδιο χρόνο συζήτησης για να καταλήξουν στις σχετικές οικονομικές αποφάσεις τους, αυτό το χαρακτηριστικό θα αποτελούσε σταθερά και όχι μεταβλητή. Οι σταθερές σπανίως ενδιαφέρουν τους κοινωνικούς επιστήμονες. Οι διάφοροι συγγραφείς διακρίνουν διαφορετικούς τύπους μεταβλητών. Η βασικότερη διάκριση είναι μεταξύ ανεξάρτητων και εξαρτημένων μεταβλητών. Οι μεν θεωρούνται ότι ασκούν αιτιώδη επίδραση στις δε. Είναι επιπλέον σημαντικό να γίνει διάκριση των μεταβλητών –ανεξάρτητων ή εξαρτημένων– σύμφωνα με τις ιδιότητες μέτρησής τους. Αυτό το ζήτημα έχει ιδιαίτερη σημασία για την ποσοτική ανάλυση δεδομένων. Στο Κεφάλαιο 15 εξηγείται η διάκριση μεταξύ των εξής τύπων μεταβλητών: **αναλογικές μεταβλητές, μεταβλητές ίσων διαστημάτων, κατηγορικές μεταβλητές και διχοτομικές μεταβλητές**. Βλ. Πίνακα 15.1 για σύντομη περιγραφή τους.

ζήτημα του τρόπου επιλογής των ανθρώπων που θα συμμετάσχουν στην έρευνα. Αυτός είναι ένας από τους βασικούς λόγους για τους οποίους όσοι διεξάγουν ποσοτική έρευνα επιζητούν με τέτοιον ζήλο τα αντιπροσωπευτικά δείγματα (βλ. Κεφάλαιο 8).

- **Περιβαλλοντική εγκυρότητα.** Η **περιβαλλοντική εγκυρότητα** αφορά το κατά πόσο τα ευρήματα των κοινωνικών επιστημών δύνανται να εφαρμοστούν στο καθημερινό, φυσικό κοινωνικό περιβάλλον των ανθρώπων. Όπως το θέτει ο Cicourel (1982: 15): «Συλλαμβάνουν τα εργαλεία μας τις καθημερινές συνθήκες, αξίες, στάσεις και δομές γνώσης των ανθρώπων που μελετούμε, όπως αυτές βρίσκουν έκφραση στον φυσικό τους τόπο διαμονής;» Αυτό το κριτήριο αφορά το κατά πόσο η κοινωνική έρευνα αποφέρει μερικές φορές ευρήματα που από τεχνικής άποψης μπορεί να είναι έγκυρα, πλην όμως έχουν ελάχιστη σχέση με το τι συμβαίνει στην καθημερινή ζωή των ανθρώπων. Αν τα ευρήματα της έρευνας είναι περιβαλλοντικώς *μη* έγκυρα, τότε κατά μία έννοια είναι και αυτά απλώς *τεχνουργήματα* πλάι στα άλλα εργαλεία συλλογής και ανάλυσης δεδομένων του κοινωνικού επιστήμονα. Όσο περισσότερο ο κοινωνικός επιστήμονας παρεμβαίνει στο φυσικό περιβάλλον της έρευνας ή δημιουργεί τεχνητές συνθήκες, όπως σε ένα εργαστήριο ή σε κάποιο ειδικό δωμάτιο για τη διεξαγωγή συνεντεύξεων, τόσο πιθανότερο είναι τα ευρήματά του να μην είναι περιβαλλοντικώς έγκυρα. Τα ευρήματα μιας μελέτης βάσει ερωτηματολογίων μπορεί να έχουν εγκυρότητα μέτρησης, εσωτερική εγκυρότητα σε ικανοποιητικό επίπεδο καθώς και εξωτερική εγκυρότητα, υπό την έννοια ότι μπορούν να γενικευτούν σε άλλα δείγματα, ωστόσο το γεγονός ότι η συμπλήρωση ενός ερωτηματολογίου δεν είναι μια συνηθισμένη διαδικασία μπορεί να σημαίνει ότι τα ευρήματα έχουν περιορισμένη περιβαλλοντική εγκυρότητα.
- **Συμπερασματική εγκυρότητα.** Ένα ζήτημα που μερικές φορές παραγνωρίζεται είναι το κατά πόσο οι συγγραφείς ενός ερευνητικού πορίσματος συνάγουν συμπεράσματα που δικαιολογούνται από την έρευνά τους και τα προκύπτοντα ευρήματα. Το ζήτημα αυτό είναι συχνά συνηφασμένο με εκείνο που αφορά τη σύνδεση μεταξύ του χρησιμοποιούμενου ερευνητικού σχεδίου και της ερμηνείας των ευρημάτων που απορρέουν από αυτό. Για παράδειγμα, αν ένας ερευνητής καταλήξει σε κάποια αιτιώδη σχέση, τίθεται το ζήτημα αν το

ερευνητικό σχέδιο που χρησιμοποιήθηκε επιτρέπει την εξαγωγή ενός τέτοιου συμπεράσματος. Όπως θα δείξουμε παρακάτω, η εξαγωγή αιτιολογικών συμπερασμάτων από έρευνα που βασίζεται σε συγχρονικό σχέδιο είναι επισφαλής και συχνά εσφαλμένη, έτσι ένα σημαντικό ζήτημα περί ποιότητας είναι αν τα συμπεράσματα που συνάγουν οι ερευνητές δικαιολογούνται από το ερευνητικό σχέδιο και τις διαδικασίες που υιοθέτησαν.

Η σχέση με τη στρατηγική έρευνας

Μέχρι στιγμής η συζήτηση έχει στραφεί κυρίως προς την ποσοτική και όχι την ποιοτική έρευνα. Τόσο η αξιοπιστία όσο και η εγκυρότητα μέτρησης αφορούν την καταλληλότητα των εκάστοτε χρησιμοποιούμενων μετρήσεων, κάτι το οποίο προφανώς αποτελεί μέριμνα της ποσοτικής έρευνας. Η εσωτερική εγκυρότητα αφορά τη βασιμότητα των αιτιολογικών ευρημάτων, ζήτημα το οποίο αποτελεί κατά κανόνα μέριμνα όσων διεξάγουν ποσοτική έρευνα. Η εξωτερική εγκυρότητα *μπορεί* μιν να είναι συναφής προς την ποιοτική έρευνα (βλ. Κεφάλαιο 18), πλην όμως το ζήτημα της αντιπροσωπευτικότητας των συμμετεχόντων στην έρευνα βρίσκει προφανέστερη εφαρμογή στο πεδίο της ποσοτικής έρευνας, όπου παρατηρείται ιδιαίτερο ενδιαφέρον για εκείνες τις διαδικασίες δειγματοληψίας που μεγιστοποιούν την πιθανότητα διαμόρφωσης αντιπροσωπευτικού δείγματος. Η περιβαλλοντική εγκυρότητα σχετίζεται με τη φυσικότητα της ερευνητικής προσέγγισης και έχει ιδιαίτερη σημασία τόσο για την ποιοτική όσο και για την ποσοτική έρευνα.

Κάποιοι συγγραφείς επιχείρησαν να εφαρμόσουν τις έννοιες της αξιοπιστίας και της εγκυρότητας στην ποιοτική έρευνα (π.χ. LeCompte και Goetz 1982, Kirk και Miller 1986, Peräkylä 1997), άλλοι όμως υποστηρίζουν ότι, αφού οι συγκεκριμένες έννοιες θεμελιώνονται στην ποσοτική έρευνα, καθίστανται γι' αυτόν ακριβώς τον λόγο ανεφάρμοστες ή ακόμη και ακατάλληλες όταν πρόκειται για ποιοτική έρευνα. Συγγραφείς όπως οι Kirk και Miller (1986) εφάρμοσαν τις έννοιες της εγκυρότητας και της αξιοπιστίας σε ποιοτικές έρευνες, αλλάζοντας όμως τη σημασία αυτών των όρων. Οι ερευνητές του χώρου της ποιοτικής έρευνας έχουν κατά καιρούς προτείνει να κρίνονται ή να αξιολογούνται οι μελέτες τους βάσει κριτηρίων διαφορετικών από εκείνα που χρησιμοποιούνται στην ποσοτική έρευνα. Οι Lincoln και Guba (1985) επισημαίνουν την ανάγκη εναλλακτικών όρων και τρόπων

ελέγχου της ποιοτικής έρευνας. Προτείνουν, για παράδειγμα, τη **φερεγγυότητα** ως κριτήριο ποιότητας μιας ποιοτικής μελέτης. Καθεμία από τις πτυχές της φερεγγυότητας αντιστοιχεί προς τα κριτήρια ποσοτικής έρευνας.

- Η **πειστικότητα** αποτελεί το αντίστοιχο της εσωτερικής εγκυρότητας – δηλαδή, πόσο πιστευτά είναι τα ευρήματα;
- Η **γενικευσιμότητα** αποτελεί το αντίστοιχο της εξωτερικής εγκυρότητας – δηλαδή, πώς εφαρμόζονται τα ευρήματα σε άλλες περιστάσεις;
- Η **βασιμότητα** αποτελεί το αντίστοιχο της αξιοπιστίας – δηλαδή, μπορούν τα ευρήματα να εφαρμοστούν σε άλλες χρονικές περιόδους;
- Η **επαληθευσιμότητα** αποτελεί το αντίστοιχο της αντικειμενικότητας – δηλαδή, επιτρέπει ο ερευνητής να παρεισφρήσουν σε σημαντικό βαθμό οι αξίες του στην έρευνα;

Βασική έννοια 3.4

Τι είναι ο νατουραλισμός;

Ο **νατουραλισμός** είναι ένα ενδιαφέρον παράδειγμα μιας –ευτυχώς σπάνιας– περίπτωσης όρου με σημασίες όχι μόνο διαφορετικές αλλά και αντιφατικές μεταξύ τους! Μπορούμε να διακρίνουμε τρεις κύριες σημασίες.

- *Ο νατουραλισμός είναι η θεώρηση όλων των αντικείμενων μελέτης –φυσικών ή κοινωνικών– ως μελών του ίδιου επιπέδου πραγματικότητας και η συνακόλουθη δέσμευση στις αρχές της μεθόδου των φυσικών επιστημών.* Αυτή η συγγενής προς τον θετικισμό σημασία του όρου υποδηλώνει ότι όλες οι οντότητες ανήκουν στην ίδια τάξη πραγμάτων και συνεπώς δεν υπάρχει ουσιώδης διαφορά μεταξύ των αντικείμενων των φυσικών και των κοινωνικών επιστημών (Williams 2000). Για πολλούς νατουραλιστές, από αυτή την αρχή συνάγεται ότι δεν θα πρέπει να υπάρχει διαφορά μεταξύ των φυσικών και των κοινωνικών επιστημών στον τρόπο μελέτης των φαινομένων. Η συγκεκριμένη εκδοχή του νατουραλισμού ουσιαστικά προτάσσει τη θέση ότι τα αντικείμενα των φυσικών και των κοινωνικών επιστημών έχουν ενιαίο χαρακτήρα και ότι, ως εκ τούτου, δεν υπάρχουν λόγοι για τους κοινωνικούς επιστήμονες να μην εφαρμόζουν τις προσεγγίσεις των φυσικών επιστημόνων.
- *Ο νατουραλισμός σημαίνει να είσαι πιστός απέναντι στη φύση του ερευνώμενου αντικείμενου.* Σύμφωνα με τον Matza, ο νατουραλισμός είναι «η φιλοσοφική εκείνη θεώρηση που προσπαθεί να παραμείνει πιστή στη φύση του υπό μελέτη φαινομένου» (1969: 5) και «προτάσσει την αφοσίωση στον φυσικό κόσμο» (1969: 8). Αυτή η σημασία του όρου αποτελεί συγχώνευση στοιχείων της ερμηνειοκρατικής επιστημολογίας και της κονστρουκτιβιστικής οντολογίας, οι οποίες εξετάστηκαν στο Κεφάλαιο 2. Εδώ θεωρείται ότι ο νατουραλισμός αναγνωρίζει το γεγονός ότι οι ίδιοι οι άνθρωποι νοσηματοδοτούν τη συμπεριφορά τους και δεν είναι παθητικά αντικείμενα αλλά δημιουργοί του κοινωνικού τους κόσμου.
- *Ο νατουραλισμός αποτελεί τρόπο έρευνας ο οποίος επιδιώκει να ελαχιστοποιήσει την παρείσφρηση τεχνητών μεθόδων συλλογής δεδομένων.* Αυτή η σημασία υποδηλώνει ότι ο κοινωνικός κόσμος θα πρέπει να παραμένει όσο το δυνατόν αδιατάρακτος όταν μελετάται (Hammersley και Atkinson 1995: 6).

Η δεύτερη και η τρίτη σημασία αλληλεπικαλύπτονται σε σημαντικό βαθμό, υπό την έννοια ότι θα μπορούσε κανείς εύκολα να φανταστεί ότι, προκειμένου να διεξαχθεί μια νατουραλιστική έρευνα με τη δεύτερη σημασία του όρου, απαιτείται μια ερευνητική προσέγγιση που υιοθετεί νατουραλιστικές αρχές με την τρίτη σημασία του όρου. Αμφότερες οι εν λόγω σημασίες είναι ασύμβατες, και μάλιστα αντίθετες, προς την πρώτη. Οι συγγραφείς που βασίζονται στην ερμηνειοκρατική επιστημολογία εκλαμβάνουν τον νατουραλισμό, με την πρώτη σημασία του όρου, ως μη «πιστό» απέναντι στον κοινωνικό κόσμο, ακριβώς διότι προϋποθέτει ότι δεν υπάρχουν διαφορές μεταξύ των ανθρώπων και των αντικείμενων των φυσικών επιστημών και συνεπώς αγνοεί την ικανότητα των ανθρώπων να ερμηνεύουν τον κοινωνικό κόσμο και να αναπτύσσουν ενεργό δράση· η δε προτίμησή του για την υιοθέτηση μεθόδων των φυσικών επιστημών οδηγεί στην εφαρμογή τεχνητών μεθόδων συλλογής δεδομένων. Όταν κάποιος συγγραφέας περιγράφεται ως αντινατουραλιστής, θεωρείται ότι κατά κανόνα επικεντρώνει την κριτική τους εναντίον της πρώτης από τις τρεις σημασίες του όρου.

Θα επανέλθουμε στο ζήτημα της εφαρμογής των κριτηρίων ποιότητας στην ποιοτική έρευνα στο Κεφάλαιο 17.

Επιπρόσθετα, ένα από τα προαναφερθέντα κριτήρια η περιβαλλοντική εγκυρότητα μπορεί μεν να διαμορφώθηκε κυρίως στο πλαίσιο της ποσοτικής έρευνας, πλην όμως είναι ουσιαστικά ένα χαρακτηριστικό που ταιριάζει αρκετά καλά και στην ποιοτική έρευνα. Στην ποιοτική έρευνα παρατηρείται συχνά μια νατουραλιστική στάση (βλ. **Βασική έννοια 3.4**). Δηλαδή ο ερευνητής επιχειρεί να συλλέξει δεδομένα σε καταστάσεις και περιβάλλοντα που δημιουργούνται με φυσικό τρόπο, όχι σε προκατασκευασμένες, τεχνητές συνθήκες. Αυτή η τάση βρίσκει, πιθανόν, προσφορότερο έδαφος στην εθνογραφική έρευνα, όπου η συμ-

μετοχική παρατήρηση αποτελεί βασικό στοιχείο της συλλογής δεδομένων, όμως μερικές φορές υποστηρίζεται ότι ταιριάζει και στις συνεντεύξεις ποιοτικής έρευνας που δεν έχουν τον καθοδηγητικό χαρακτήρα των συνεντεύξεων ποσοτικής έρευνας (βλ. π.χ. Στιγμιότυπο έρευνας 2.5). Θα πρέπει να περιμένει κανείς μεγαλύτερο βαθμό περιβαλλοντικής εγκυρότητας στην ποιοτική έρευνα απ' ό,τι στην ποσοτική.

Τα ανωτέρω ζητήματα κοινωνικής έρευνας παρουσιάστηκαν εδώ κυρίως επειδή μερικά από αυτά θα τα ξανασυναντήσουμε στη συζήτηση των διαφορετικών τύπων ερευνητικού σχεδίου στην επόμενη ενότητα, όμως συνιστούν από διάφορες απόψεις και το απαραίτητο υπόβαθρο για πολλά από τα μετέπειτα θέματα προς διερεύνηση στη συνέχεια του βιβλίου.

Ερευνητικά σχέδια

Στην ακόλουθη συζήτηση περί ερευνητικών σχεδίων θα εξεταστούν πέντε διαφορετικοί τύποι: το πειραματικό σχέδιο, το σχέδιο συγχρονικής έρευνας ή έρευνας επισκόπησης, το διαχρονικό σχέδιο, το σχέδιο μελέτης περίπτωσης και το συγκριτικό σχέδιο. Οι παραλλαγές τους θα εξεταστούν στις αντίστοιχες υποενότητες.

Πειραματικό σχέδιο

Τα γνήσια **πειράματα** σπανίζουν στην κοινωνιολογία, όμως εφαρμόζονται σε συναφή ερευνητικά πεδία όπως η κοινωνική ψυχολογία και η επιστήμη των οργανισμών, ενώ στην κοινωνική πολιτική χρησιμοποιούνται προκειμένου να αξιολογηθούν οι επιπτώσεις της εφαρμογής συγκεκριμένων μεταρρυθμίσεων ή νέων πολιτικών. Γιατί, λοιπόν, να κάνουμε τον κόπο να παρουσιάσουμε το πειραματικό αν χρησιμοποιείται σπάνια; Ο κύριος λόγος, πέρα από την όποια εφαρμογή αυτού του τύπου σχεδίου, είναι ότι το γνήσιο πείραμα συχνά χρησιμοποιείται ως γνώμονας για την αξιολόγηση της μη πειραματικής έρευνας. Η πειραματική έρευνα προβάλλεται συνήθως ως λυδία λίθος διότι εξασφαλίζει αξιόπιστα και ξεκάθαρα αιτιολογικά ευρήματα. Με άλλα λόγια, τα γνήσια πειράματα εμφανίζονται ιδιαίτερα ισχυρά από άποψη εσωτερικής εγκυρότητας.

Χειρισμός

Αν τα πειράματα είναι τόσο ισχυρά από αυτή την άποψη, γιατί τότε οι κοινωνικοί ερευνητές δεν τα χρησιμοποιούν περισσότερο; Ο λόγος είναι απλός:

η διεξαγωγή ενός γνήσιου πειράματος προϋποθέτει τον **χειρισμό** της ανεξάρτητης μεταβλητής, προκειμένου να διαπιστωθεί αν πράγματι αυτή επηρεάζει την εξαρτημένη μεταβλητή. Οι συμμετέχοντες στο πείραμα συνήθως κατανέμονται σε διάφορες **πειραματικές ομάδες**, καθεμία από τις οποίες αντιπροσωπεύει διαφορετικούς τύπους ή επίπεδα της ανεξάρτητης μεταβλητής. Αυτό μας επιτρέπει να προσδιορίσουμε, στη συνέχεια, σε ποιον βαθμό οι διακυμάνσεις της εξαρτημένης μεταβλητής οφείλονται στις διαφορές μεταξύ των συγκεκριμένων ομάδων. Ο χειρισμός της ανεξάρτητης μεταβλητής περιλαμβάνει, λοιπόν, παρέμβαση σε μια κατάσταση και προσδιορισμό των επακόλουθων επιπτώσεων στους συμμετέχοντες στο πείραμα. Όμως, η συντριπτική πλειονότητα των ανεξάρτητων μεταβλητών, με τις οποίες ασχολούνται οι κοινωνικοί ερευνητές, δεν επιδέχεται χειρισμό. Αν, για παράδειγμα, ενδιαφερόμαστε για τις επιπτώσεις του φύλου στην εργασία, δεν μπορούμε να **χειριστούμε** τον συγκεκριμένο παράγοντα και να καθορίσουμε το φύλο των ανθρώπων. Αν ενδιαφερόμαστε για τις επιπτώσεις των ταξικών διαφορών στις κοινωνικοπολιτικές στάσεις ή στην υγεία, δεν μπορούμε να κατανείμουμε τους ανθρώπους σε διαφορετικές κοινωνικές τάξεις. Σε αυτές και σε πλείστες άλλες περιπτώσεις τέτοιων μεταβλητών, τα επίπεδα κοινωνικής μηχανικής που θα απαιτούνταν είναι πέρα από κάθε συζήτηση.

Προτού προχωρήσουμε σε διεξοδική πραγμάτευση του πειραματικού σχεδίου, θα πρέπει να αναφερθού-

με στη βασική διάκριση μεταξύ *πειράματος εργαστηρίου* και *πειράματος πεδίου*. Όπως δηλώνει και η ονομασία του, το πείραμα εργαστηρίου λαμβάνει χώρα σε κάποιο εργαστήριο ή ειδικά διαμορφωμένο περιβάλλον, ενώ το πείραμα πεδίου τελείται σε συνθήκες πραγματικής ζωής, π.χ. σε σχολικές τάξεις και οργανισμούς, ή προκύπτει ως αποτέλεσμα της υλοποίησης

μεταρρυθμίσεων ή νέων πολιτικών. Στα πεδία ενδιαφέροντος των κοινωνικών ερευνητών εμπίπτουν συνήθως τα πειράματα του δεύτερου τύπου. Για να δώσουμε μια ιδέα για τη φύση του πειραματικού χειρισμού και του πειράματος πεδίου, παραθέτουμε στο Στιγμιότυπο έρευνας 3.1 μία γνωστή περίπτωση πειραματικής έρευνας.

Στιγμιότυπο έρευνας 3.1

Ένα πείραμα πεδίου

Στο πλαίσιο ενός ερευνητικού προγράμματος σχετικά με την επίδραση των αυτεκπληρούμενων προφητειών (όπου, λ.χ., οι πεποιθήσεις και οι προσδοκίες ενός ανθρώπου για κάποιον άλλον επηρεάζουν τη συμπεριφορά του τελευταίου), οι Rosenthal και Jacobson (1968) διεξήγαγαν έρευνα προκειμένου να διαπιστώσουν σε ποιον βαθμό οι προσδοκίες των δασκάλων για τους μαθητές τους επηρεάζουν τις σχολικές επιδόσεις των τελευταίων. Η έρευνα πραγματοποιήθηκε σε μια φτωχή περιοχή των ΗΠΑ με υψηλό ποσοστό παιδιών που προέρχονταν από μειονοτικές ομάδες. Την άνοιξη του 1964, όλοι οι μαθητές συμπλήρωσαν ένα τεστ, το οποίο υποτίθεται ότι θα εντόπιζε τους «φορτσάτους» – δηλαδή μαθητές που είχαν μεγάλη πιθανότητα να αριστεύσουν. Στις αρχές της επόμενης σχολικής χρονιάς, τα ονόματα των φορτσάτων έγιναν γνωστά σε όλους τους δασκάλους. Τα παιδιά αυτά αντιπροσώπευαν το 20% του συνόλου των μαθητών. Στην πραγματικότητα, ωστόσο, στους μαθητές μοιράστηκε απλώς ένα συμβατικό τεστ νοημοσύνης και οι λεγόμενοι «φορτσάτοι» επιλέχθηκαν τυχαία. Το τεστ πραγματοποιήθηκε ξανά οκτώ μήνες μετά την πρώτη εφαρμογή του. Οι ερευνητές ήταν πλέον σε θέση να συγκρίνουν τις διαφορές ανάμεσα στους φορτσάτους και στους υπόλοιπους μαθητές σε διάφορες σχολικές επιδόσεις, όπως στο τεστ νοημοσύνης, στην ικανότητα ανάγνωσης και στη φιλομάθεια. Αφού δεν διαπιστώνονταν αποδεδειγμένα διαφορές ικανοτήτων ανάμεσα στους φορτσάτους και στους υπόλοιπους μαθητές, οι οποιεσδήποτε ενδείξεις διαφορών θα μπορούσαν να αποδοθούν στις προσδοκίες των δασκάλων για καλύτερες επιδόσεις από πλευράς των πρώτων. Τα ευρήματα δείχνουν ότι υπήρχαν πράγματι τέτοιες διαφορές μεταξύ των φορτσάτων και των υπόλοιπων μαθητών, οι οποίες όμως διαπιστώθηκαν κυρίως κατά τα πρώτα δύο ή τρία χρόνια του σχολείου. Με άλλα λόγια, τα στοιχεία αναφορικά με τις επιπτώσεις των προσδοκιών των δασκάλων ήταν ανομοιογενή. Παραταύτα, το συγκεκριμένο πείραμα άσκησε ιδιαίτερη επίδραση και θεωρείται γενικά ότι προσφέρει ισχυρά τεκμήρια σχετικά με τις επιπτώσεις των προσδοκιών των δασκάλων. Βλ. Hammersley (2011: 106-109) για μια χρήσιμη και σύντομη επισκόπηση μερικών από τις μεταγενέστερες μελέτες και κρίσεις για την έρευνα των Rosenthal και Jacobson.

Κλασικό πειραματικό σχέδιο

Η έρευνα του *Στιγμιότυπου έρευνας 3.1* περιλαμβάνει τα περισσότερα από τα ουσιαστικά χαρακτηριστικά του λεγόμενου «κλασικού πειραματικού σχεδίου», το οποίο είναι επίσης γνωστό ως *τυχαιοποιημένο πείραμα ή τυχαιοποιημένη ελεγχόμενη δοκιμή* (ΤΕΔ). Ο πειραματικός χειρισμός και η ανεξάρτητη μεταβλητή –στην προκειμένη περίπτωση, οι προσδοκίες των δασκάλων– διαμορφώνονται χάρη στη συγκρότηση δύο ομάδων. Οι φορτσάτοι αποτελούν τη λεγόμενη «πειραματική ομάδα» ή «ομάδα πειραματικού χειρισμού» και οι υπόλοιποι μαθητές την **ομάδα ελέγχου**. Σε αντίθεση με την ομάδα ελέγχου, η πειραματική ομάδα

δα υφίσταται *πειραματικό χειρισμό* – τις προσδοκίες των δασκάλων. Η εξαρτημένη μεταβλητή –οι επιδόσεις των μαθητών– μετράται πριν και μετά τον πειραματικό χειρισμό, επιτρέποντας έτσι μίαν ανάλυση που λαμβάνει υπόψη και τις δύο αυτές φάσεις (βλ. *Σχήμα 3.1*). Επιπρόσθετα, οι φορτσάτοι και οι μη φορτσάτοι έχουν κατανεμηθεί τυχαία στις αντίστοιχες ομάδες. Λόγω αυτού του **τυχαιού καταμερισμού** σε ομάδες ελέγχου και πειραματικές ομάδες, οι ερευνητές μπορούσαν να αισθάνονται σίγουροι ότι η μοναδική διαφορά μεταξύ των δύο ομάδων ήταν η προσδοκία των δασκάλων ότι οι φορτσάτοι θα είχαν καλύτερες σχολικές επιδόσεις από τους άλλους. Έτσι, θα ήταν σίγου-

ροι ότι τυχόν διαφορά στις επιδόσεις των δύο ομάδων θα οφειλόταν μονάχα στον πειραματικό χειρισμό.

Προκειμένου να συλλάβουμε την ουσία αυτού του σχεδίου, θα χρησιμοποιήσουμε την ακόλουθη απλή σημειογραφία.

Παρ Μια παρατήρηση που γίνεται σε σχέση με την εξαρτημένη μεταβλητή: μπορεί κάλλιστα να υπάρχουν δύο ή περισσότερες παρατηρήσεις, όπως οι επιδόσεις στα τεστ νοημοσύνης και στο μάθημα της ανάγνωσης πριν και μετά τον πειραματικό χειρισμό.

Πειρ Ο πειραματικός χειρισμός (η ανεξάρτητη μεταβλητή), λ.χ. η δημιουργία προσδοκιών στους δασκάλους. Το σύμβολο – **Πειρ** αναφέρεται στην απουσία πειραματικού χειρισμού και αντιπροσωπεύει την κατάσταση της ομάδας ελέγχου.

X Η χρονική στιγμή κατά την οποία έγιναν οι παρατηρήσεις σε σχέση με την εξαρτημένη μεταβλητή, όπως η χρονική στιγμή πραγματοποίησης των τεστ νοημοσύνης.

Το κλασικό πειραματικό σχέδιο και η εγκυρότητα
 Ποιος είναι ο σκοπός της ομάδας ελέγχου; Μας ενδιαφέρει πράγματι οτιδήποτε συμβαίνει στους φορτσάτους (στην πειραματική ομάδα); Προκειμένου μια μελέτη να αποτελέσει γνήσιο πείραμα, θα πρέπει να ελέγξει (δηλαδή να αποκλείσει) τυχόν αντίπαλες εξηγήσεις των διαφόρων αιτιολογικών ευρημάτων, ώστε να είμαστε βέβαιοι ότι οι προσδοκίες των δασκάλων ασκούν πράγματι επίδραση στις επιδόσεις των μαθητών. Σε μια τέτοια περίπτωση θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι η μελέτη έχει εσωτερική εγκυρότητα. Η ύπαρξη της ομάδας ελέγχου και ο τυχαίος κατα-

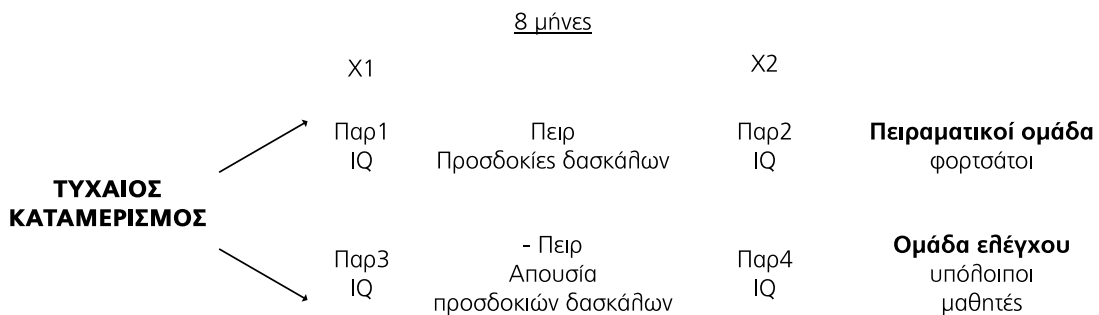
μερισμός των συμμετεχόντων σε πειραματικές ομάδες και ομάδες ελέγχου μάς επιτρέπουν να αποκλείσουμε τέτοιου είδους αντίπαλες εξηγήσεις. Για να το καταλάβετε αυτό, σκεφτείτε μερικές από τις αντίπαλες εξηγήσεις που θα μπορούσαν να προκύψουν αν δεν υπήρχε ομάδα ελέγχου. Θα είχαμε τότε διάφορους κινδύνους για την εσωτερική εγκυρότητα (βλ. **Στιγμιότυπο έρευνας 3.2**). Αυτή η λίστα κινδύνων βασίζεται στους Campbell (1957) και Cook και Campbell (1979).

Καθένας από τους κινδύνους αυτούς, που ενέχει την πιθανότητα αντίπαλων εξηγήσεων της εκάστοτε αιτιολογικής διαπίστωσης, μπορεί να εξαλειφθεί χάρη στην ύπαρξη ομάδας ελέγχου και στον τυχαίο καταμερισμό των συμμετεχόντων, ώστε να έχουμε μεγαλύτερη εμπιστοσύνη στην αιτιολογική διαπίστωση περί επίδρασης των προσδοκιών των δασκάλων στις επιδόσεις των μαθητών.

Ωστόσο, δεν σημαίνει ότι δεν μπορούμε να εγείρουμε ερωτήματα για την έρευνα απλώς και μόνο επειδή αυτή θεωρείται εσωτερικώς έγκυρη. Όταν γίνεται χρήση ποσοτικής έρευνας, μπορούν να εφαρμοστούν πρόσθετα κριτήρια για την αξιολόγηση μιας μελέτης. Πρώτον, υπάρχει το ζήτημα της εγκυρότητας μέτρησης. Στην περίπτωση της μελέτης των Rosenthal και Jacobson αυτό το ζήτημα μπορεί να τεθεί από δύο απόψεις. Η μία αφορά το ερώτημα αν η σχολική επίδοση μετρήθηκε επαρκώς. Μετρήσεις όπως η βαθμολογία στο μάθημα της ανάγνωσης φαίνεται να έχουν ονομαστική εγκυρότητα, υπό την έννοια ότι παρουσιάζουν μιαν αντιστοιχία με το μετρούμενο μέγεθος. Ωστόσο, δεδομένης της αντιπαράθεσης για τα τεστ νοημοσύνης και το τι ακριβώς μετρούν (Kamin 1974), θα μπορούσαμε να έχουμε κάποιες επιφυλάξεις για την αντι-

Σχήμα 3.1

Κλασικό πειραματικό σχέδιο (Το παράδειγμα της επίπτωσης των προσδοκιών των δασκάλων στον δείκτη νοημοσύνης)

Στιγμιότυπο έρευνας 3.2

Κίνδυνοι για την εσωτερική εγκυρότητα (με αναφορά στη μελέτη των Rosenthal και Jacobson 1968)

Στην ακόλουθη λίστα παρατίθενται κάποιοι πιθανοί κίνδυνοι για την εσωτερική εγκυρότητα μιας έρευνας αλλά και οι τρόποι αποτροπής στη μελέτη των Rosenthal και Jacobson (1968) χάρη στην πραγματοποίηση ενός γνήσιου πειράματος.

- *Ιστορικό υπόβαθρο.* Ο συγκεκριμένος παράγοντας αναφέρεται σε εξωτερικά γεγονότα πέραν του χειρισμού των προσδοκιών των δασκάλων, τα οποία θα μπορούσαν να έχουν προκαλέσει τη βελτίωση των επιδόσεων των φορτσάτων. Ένα τέτοιο γεγονός θα μπορούσε να αφορά τυχόν ενέργειες του διευθυντή να βελτιώσει το συνολικό επίπεδο του σχολείου. Αν δεν υπήρχε ομάδα ελέγχου, δεν θα ήμασταν σε θέση να πούμε με βεβαιότητα αν οι μεγάλοι βαθμοί των φορτσάτων οφείλονταν στις προσδοκίες των δασκάλων ή στις ενέργειες του διευθυντή. Από τη στιγμή, όμως, που η ομάδα ελέγχου επηρεάζεται εξίσου από τέτοια εξωτερικά γεγονότα, η ύπαρξή της μας επιτρέπει να αποδώσουμε τις παρατηρούμενες διαφορές της έναντι της πειραματικής ομάδας αποκλειστικά στις προσδοκίες των δασκάλων.
- *Τεστ.* Ο κίνδυνος αυτός αναφέρεται στην πιθανότητα οι ερευνώμενοι να αποκτήσουν πείρα στη συμπλήρωση τεστ ή να γίνουν πιο ευαίσθητοι όσον αφορά τη στάση τους έναντι των στόχων του πειράματος λόγω της προκαταρκτικής δοκιμασίας. Η ομάδα ελέγχου, που προφανώς υπόκειται εξίσου στην επίδραση του συγκεκριμένου παράγοντα, μας επιτρέπει να μη λάβουμε υπόψη την πιθανότητα ενός τέτοιου κινδύνου όταν διαπιστώνεται διαφορά στην εξαρτημένη μεταβλητή έναντι της πειραματικής ομάδας.
- *Εργαλεία μέτρησης.* Αυτός ο κίνδυνος αναφέρεται στην πιθανότητα βελτίωσης (ή επιδείνωσης) της επίδοσης μεταξύ προκαταρκτικής και επαναληπτικής δοκιμασίας, λόγω αλλαγής στη χρήση του εργαλείου μέτρησης – για παράδειγμα, λόγω μικρών αλλαγών στο αντίστοιχο τεστ. Και σε αυτή την περίπτωση, όταν υπάρχει ομάδα ελέγχου, μπορούμε να υποθέσουμε ότι τέτοιες αλλαγές θα είχαν επηρεάσει και την ίδια.
- *Θνητότητα.* Αυτός ο κίνδυνος αναφέρεται στο πρόβλημα της φθοράς που παρουσιάζουν οι μακροχρόνιες έρευνες λόγω αποχώρησης των ερευνώμενων. Οι μαθητές μπορεί να αλλάξουν σχολείο ή ακόμη και περιοχή. Στον βαθμό που η ομάδα ελέγχου εκτίθεται εξίσου στον συγκεκριμένο παράγοντα, μας προσφέρει τη δυνατότητα να σταθμίσουμε τη βαρύτητα αυτού του κινδύνου για τις επιπτώσεις των προσδοκιών των δασκάλων.
- *Ωρίμανση.* Οι άνθρωποι, πολύ απλά, αλλάζουν και αυτό μπορεί να επηρεάσει την εξαρτημένη μεταβλητή. Οι μαθητές που χαρακτηρίστηκαν ως φορτσάτοι μπορεί να έχουν βελτιωθεί ούτως ή άλλως, ανεξάρτητα από τις προσδοκίες των δασκάλων τους. Η ωρίμανση θα πρέπει, πάντως, να επηρεάσει και την ομάδα ελέγχου. Αν δεν είχαμε ομάδα ελέγχου, θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε ότι κάθε μεταβολή στις σχολικές επιδόσεις των μαθητών μπορεί να οφείλεται στη γενικότερη βελτίωση του επιπέδου τους. Η ομάδα ελέγχου μάς επιτρέπει να μη λάβουμε υπόψη αυτή την πιθανότητα.
- *Επιλογή.* Τυχόν διαφορές που θα προέκυπταν μεταξύ ομάδας ελέγχου και πειραματικής ομάδας, λόγω επιλογής των μελών τους κατόπιν μη τυχαίου καταμερισμού, θα μπορούσαν να εκληφθούν ως αιτία των όποιων παρατηρούμενων αποκλίσεων μεταξύ τους. Ωστόσο, η εφαρμογή της διαδικασίας τυχαίου καταμερισμού των ερευνώμενων αποκλείει αυτή την πιθανότητα.
- *Απροσδιόριστη κατεύθυνση της αιτιώδους εξάρτησης.* Αυτές καθεαυτές οι έννοιες της ανεξάρτητης και εξαρτημένης μεταβλητής προϋποθέτουν συγκεκριμένη κατεύθυνση αιτιώδους εξάρτησης. Ωστόσο, υπάρχουν περιπτώσεις όπου η χρονική αλληλουχία σε μια μελέτη δεν είναι ξεκάθαρη, με αποτέλεσμα να μην είναι δυνατόν να διαπιστωθεί ποια μεταβλητή επηρεάζει την άλλη. Από τη στιγμή που οι προσδοκίες των δασκάλων προηγούνται χρονικά των βελτιωμένων επιδόσεων στις πρώτες τάξεις του σχολείου, η κατεύθυνση της αιτιώδους εξάρτησης στη μελέτη των Rosenthal και Jacobson είναι σαφής.

προσωπευτικότητα της βαθμολογίας σε τέτοια τεστ ως ένδειξη αντίστοιχων σχολικών επιδόσεων. Στην περίπτωση μιας άλλης μέτρησης των συγκεκριμένων ερευνητών –της φιλομάθειας–, θα μπορούσαμε ομοίως να αναρωτηθούμε αν αποτελεί και αυτή έγκυρη μέτρηση των σχολικών επιδόσεων. Μετρά πράγματι η φιλομάθεια το μέγεθος που υποτίθεται ότι μετρά; Το δεύτερο ερώτημα σχετικά με την εγκυρότητα μέτρησης είναι αν όντως ο πειραματικός χειρισμός είχε αποτέλεσμα. Δημιούργησε δηλαδή ο τυχαίος χαρακτηρισμός κά-

ποιων μαθητών ως φορτσάτων τις επαρκείς συνθήκες για τη διερεύνηση του φαινομένου της αυτεκπληρούμενης προφητείας; Η διαδικασία που ακολουθήθηκε βασίστηκε σε μεγάλο βαθμό στην παραπλάνηση των δασκάλων, όμως τελικά μπορεί να μην ξεγελάστηκαν όλοι στον ίδιο βαθμό. Κάτι τέτοιο θα αλλοίωνε τον πειραματικό χειρισμό.

Δεύτερον, έχει εξωτερική εγκυρότητα η έρευνα; Το ζήτημα αυτό συζητείται στο **Στιγμιότυπο έρευνας 3.3**.

Στιγμιότυπο έρευνας 3.3

Κίνδυνοι για την εξωτερική εγκυρότητα (με αναφορά στη μελέτη των Rosenthal και Jacobson 1968)

Ο Campbell (1957) και οι Cook και Campbell (1979) διακρίνουν πέντε βασικούς κινδύνους για την εξωτερική εγκυρότητα και, συνεπώς, τη γενικευσιμότητα μιας έρευνας.

- *Αλληλεπίδραση μεταξύ επιλογής και πειραματικού χειρισμού.* Αναφορικά με τον συγκεκριμένο κίνδυνο τίθεται το εξής ερώτημα: σε ποιες κοινωνικές και ψυχολογικές ομάδες μπορούν να γενικευτούν τα ευρήματα της έρευνας; Μπορούν να γενικευτούν σε ευρύ φάσμα ατόμων που διαφέρουν μεταξύ τους ως προς την εθνοτική ταυτότητα, την κοινωνική τάξη, τον τόπο διαμονής, το φύλο και τον τύπο προσωπικότητας; Στην περίπτωση της μελέτης των Rosenthal και Jacobson, οι μαθητές προέρχονταν κυρίως από ομάδες των χαμηλότερων κοινωνικών στρωμάτων και μεγάλο ποσοστό αυτών ανήκε σε εθνοτικές μειονότητες. Θα μπορούσε κανείς να πει ότι το γεγονός αυτό θέτει περιορισμούς στη γενικευσιμότητα των ευρημάτων.
- *Αλληλεπίδραση μεταξύ πλαισίου και πειραματικού χειρισμού.* Ο κίνδυνος αυτός σχετίζεται με τη βεβαιότητά μας για τη δυνατότητα εφαρμογής των αποτελεσμάτων μιας μελέτης σε διαφορετικά πλαίσια. Συγκεκριμένα, πόσο βέβαιοι μπορούμε να είμαστε ότι τα ευρήματα των Rosenthal και Jacobson μπορούν να γενικευτούν σε περιπτώσεις άλλων σχολείων; Υπάρχει, επίσης, το γενικότερο ζήτημα της εμφάνισης του φαινομένου της αυτοεκπληρούμενης προφητείας σε μη εκπαιδευτικά περιβάλλοντα. Ο Rosenthal και άλλοι κατάφεραν πράγματι να καταδείξουν τον ρόλο και τη σημασία της αυτοεκπληρούμενης προφητείας σε ευρύ φάσμα διαφορετικών πλαισίων (Rosnow και Rosenthal 1997), δίχως βέβαια αυτό να δίνει απάντηση στο ερώτημα αν τα ευρήματα που προέκυψαν από τη συγκεκριμένη μελέτη μπορούν να γενικευτούν. Η επιφυλακτικότητά μας έναντι των ευρημάτων των Rosenthal και Jacobson δικαιολογείται, μεταξύ άλλων, και από το γεγονός ότι στους ερευνητές δόθηκε υπερβολική ελευθερία κατά τη διεξαγωγή της έρευνάς τους. Η στενή συνεργασία της διεύθυνσης του σχολείου ήταν ασυνήθιστη, και αυτό μπορεί να αποτελεί ένδειξη ότι στην προκειμένη περίπτωση είχαμε να κάνουμε με μη τυπικό σχολείο, αν και είναι εξαιρετικά αμφισβητήσιμο αν υπάρχει πράγματι αυτό που θα χαρακτηρίζαμε ως «τυπικό σχολείο».
- *Αλληλεπίδραση μεταξύ ιστορικού πλαισίου και πειραματικού χειρισμού.* Αναφορικά με αυτόν τον κίνδυνο τίθεται το ερώτημα: μπορούν τα ευρήματα να γενικευτούν στο παρελθόν και στο μέλλον; Η έρευνα των Rosenthal και Jacobson διεξήχθη πριν από 40 χρόνια. Πόσο βέβαιοι μπορούμε να είμαστε ότι τα ευρήματά τους θα ίσχυαν σήμερα; Έπειτα, η έρευνά τους διεξήχθη σε συγκεκριμένη περίοδο του σχολικού έτους. Θα προέκυπταν τα ίδια αποτελέσματα αν η έρευνα διεξαγόταν σε διαφορετική περίοδο;
- *Επιπτώσεις από την αλληλεπίδραση με την προκαταρκτική δοκιμασία.* Λόγω της προκαταρκτικής δοκιμασίας, οι συμμετέχοντες σε ένα πείραμα μπορεί να γίνουν ιδιαίτερα ευαίσθητοι όσον αφορά την

απόκρισή τους στον πειραματικό χειρισμό. Συνεπώς, τα ευρήματα ίσως δεν μπορούν να γενικευτούν σε ομάδες που δεν υποβλήθηκαν σε κάποιο προκαταρκτικό τεστ, και φυσικά στον πραγματικό κόσμο οι άνθρωποι σπάνια υποβάλλονται σε τέτοιες προκαταρκτικές δοκιμασίες. Τα ευρήματα, λοιπόν, μπορεί να καθορίζονται εν μέρει από τον πειραματικό χειρισμό καθεαυτόν και εν μέρει από το πώς το προκαταρκτικό τεστ επηρέασε την απόκριση των ερευνώμενων στον πειραματικό χειρισμό. Αυτό πιθανόν ισχύει στην έρευνα των Rosenthal και Jacobson, αφού όλοι οι μαθητές υποβλήθηκαν σε προκαταρκτική δοκιμασία στο τέλος του προηγούμενου σχολικού έτους.

- *Επιπτώσεις απόκρισης στην προετοιμασία του πειράματος.* Οι άνθρωποι συχνά έχουν επίγνωση του γεγονότος ότι συμμετέχουν σε πείραμα. Η επίγνωση αυτή μπορεί να έχει επιπτώσεις στην απόκρισή τους στον πειραματικό χειρισμό και συνεπώς να επηρεάσει τη γενικευσιμότητα των ευρημάτων. Τέτοιο πρόβλημα δεν τίθεται στην περίπτωση της έρευνας των Rosenthal και Jacobson, αφού οι ερευνώμενοι δεν φαίνεται να είχαν επίγνωση ότι συμμετείχαν σε πείραμα. Το ζήτημα της **αποκρισιμότητας** και των πιθανών καταστροφικών συνεπειών της αναφέρεται σταθερά σε πολλές μεθόδους κοινωνικής έρευνας

Τρίτον, χαρακτηρίζονται τα ευρήματα από περιβαλλοντική εγκυρότητα; Στην περίπτωση της έρευνας των Rosenthal και Jacobson, έχουμε να κάνουμε με πείραμα πεδίου και όχι εργαστηρίου, και αυτό ενισχύει την πιθανότητα ύπαρξης περιβαλλοντικής εγκυρότητας. Η πιθανότητα αυτή ενισχύεται περαιτέρω και από το γεγονός ότι οι δάσκαλοι και οι μαθητές δεν είχαν ιδιαίτερη επίγνωση πώς συμμετείχαν σε πείραμα, αν και το συγκεκριμένο γεγονός εγείρει τεράστια δεοντολογικά ζητήματα από τη στιγμή που η παραπλάνηση αποτέλεσε σημαντικό και πιθανόν αναγκαίο στοιχείο της έρευνας. Τα δεοντολογικά ζητήματα, που θα αποτελέσουν βασικό θέμα του Κεφαλαίου 6, συνιστούν από πολλές απόψεις μία περαιτέρω διάσταση της εγκυρότητας μιας μελέτης. Πάντως, θα μπορούσαμε να πούμε ότι η εκτενής χρήση διαφόρων εργαλείων μέτρησης των σχολικών επιδόσεων από τους Rosenthal και Jacobson εγείρει αμφιβολίες για την περιβαλλοντική εγκυρότητα της μελέτης τους, αν και αυτό το ζήτημα αφορά τις περισσότερες ποσοτικές έρευνες.

Το τέταρτο ζήτημα που μπορεί να τεθεί αφορά την επαναληψιμότητα. Οι συγγραφείς εκθέτουν με σαφήνεια τις διαδικασίες και τις μετρήσεις που εφάρμοσαν. Αν ήθελε, λοιπόν, κανείς να επαναλάβει τη συγκεκριμένη έρευνα, θα μπορούσε να έχει τις πρόσθετες πληροφορίες που ενδεχομένως θα χρειαζόταν. Συνεπώς, η έρευνα είναι επαναλήψιμη, αν και δεν έχει υπάρξει ακριβής επανάληψή της. Ο Claiborn (1969) πραγματοποίησε μία από τις πρώτες επαναλήψεις της έρευνας ακολουθώντας διαδικασία παρόμοια με εκείνη των Rosenthal και Jacobson. Η μελέτη πραγματοποιήθηκε σε τρία σχολεία μεσοαστικών προαστίων και το χρονικό διάστημα διαμόρφωσης των προσδοκιών των δασκάλων διέφερε από το αντίστοιχο διάστημα στην αρχική μελέτη των Rosenthal και Jacobson. Ο Claiborn δεν

κατάφερε να αναπαραγάγει τα ευρήματα των Rosenthal και Jacobson. Αυτή η αποτυχία επανάληψης δημιουργεί αμφιβολίες για την εξωτερική εγκυρότητα της αρχικής έρευνας και υποδηλώνει ότι οι τρεις πρώτοι κίνδυνοι, οι οποίοι παρατίθενται στο **Στιγμιότυπο έρευνας 3.3**, μπορεί να έχουν παίξει κάποιον ρόλο στη διαφοροποίηση μεταξύ των ευρημάτων των δύο μελετών.

Το κλασικό πειραματικό σχέδιο αποτελεί το θεμέλιο της τυχαιοποιημένης ελεγχόμενης δοκιμής (ΤΕΔ), η οποία έχει καταστεί πλέον ο χρυσός κανόνας στο ερευνητικό σχέδιο σε πεδία που σχετίζονται με την υγεία. Με την ΤΕΔ στοχεύουμε στη δοκιμή «εναλλακτικών τρόπων χειρισμού μιας κατάστασης» (Oakley 2000: 18). Αυτό μπορεί να περιλαμβάνει σύγκριση της επίπτωσης μιας παρέμβασης με την κατάσταση που θα επικρατούσε αν δεν είχε υπάρξει παρέμβαση ή σύγκριση μεταξύ των επιπτώσεων διαφορετικών παρεμβάσεων (όπως είναι οι διαφορετικές θεραπείες μιας ασθένειας). Ο τυχαίος καταμερισμός των συμμετεχόντων στο πείραμα έχει καίρια σημασία, καθώς αυτό σημαίνει ότι πρακτικά τα μέλη των διαφορετικών ομάδων είναι από κάθε άποψη παρόμοια.

Το πείραμα εργαστηρίου

Πολλά πειράματα σε κλάδους όπως η κοινωνική ψυχολογία αποτελούν πειράματα εργαστηρίου και όχι πεδίου. Ένα από τα βασικά πλεονεκτήματα των μεν έναντι των δε είναι ότι προσφέρουν στον ερευνητή μεγαλύτερη ευχέρεια κινήσεων στην οργάνωση του πειράματος. Για παράδειγμα, είναι ευκολότερο να κατανεμηθούν τυχαία οι συμμετέχοντες σε διαφορετικές πειραματικές συνθήκες στο εργαστήριο από ό,τι σε έναν πραγματικό οργανισμό. Ο ερευνητής έχει, συνεπώς, μεγαλύτερο έλεγχο και αυτό πιθανόν να ενισχύσει την εσωτερική εγκυρότητα της μελέτης.

Στιγμιότυπο έρευνας 3.4

Ένα πείραμα εργαστηρίου για τις εθνοτικές διακρίσεις

Οι Blommaert κ.ά. (2014) ενδιαφέρθηκαν για τον ρόλο που παίζουν οι εθνοτικές διακρίσεις στην επιλογή προσωπικού και επέλεξαν ως συμμετέχοντες 272 φοιτητές στην Ουτρέχτη της Ολλανδίας. Ζητήθηκε από τους συμμετέχοντες να υποδυθούν τους εργοδότες ή διευθυντές προσωπικού. Τους δόθηκαν δύο φανταστικές περιγραφές θέσης εργασίας και δύο ομάδες 24 βιογραφικών σημειωμάτων. Η μία θέση εργασίας ήταν σύμβουλος πελατών σε τράπεζα και απαιτούσε μέσου ή υψηλού επιπέδου επαγγελματικά προσόντα· η άλλη θέση ήταν υπεύθυνος προσλήψεων και απαιτούσε υψηλού επιπέδου επαγγελματικά προσόντα ή πτυχίο. Για κάθε θέση εργασίας οι συμμετέχοντες έπρεπε να βαθμολογήσουν το βιογραφικό καθενός υποψηφίου, βάσει της καταλληλότητάς του και να επιλέξουν τρεις υποψήφιους, τους οποίους θα καλούσαν σε συνέντευξη. Οι συγγραφείς αναφέρουν ότι σε κάθε ομάδα βιογραφικών «υπήρχαν 16 [βιογραφικά] που ποίκιλλαν σημαντικά από την άποψη της εθνοτικής ταυτότητας, του φύλου, του μορφωτικού επιπέδου και της εργασιακής εμπειρίας» (Blommaert κ.ά. 2014: 737). Σε αυτά τα 16 βιογραφικά υπήρχαν 8 Ολλανδοί υποψήφιοι και άλλοι 8 μη Ολλανδοί, με το ίδιο ακριβώς προφίλ μόρφωσης, φύλου και εργασιακής εμπειρίας. Στους μισούς περίπου συμμετέχοντες ειπώθηκε ότι οι μη Ολλανδοί υποψήφιοι ήταν Ολλανδομαροκινοί και στους υπόλοιπους ότι ήταν Ολλανδοτούρκοι.

Οι ερευνητές διαπίστωσαν ότι οι εθνοτικές διακρίσεις αποτελούσαν παράγοντα της βαθμολόγησης της καταλληλότητας. Οι Ολλανδοί θεωρούνταν κατά κανόνα ως περισσότερο κατάλληλοι για την εκάστοτε θέση από τους Ολλανδομαροκινούς ή Ολλανδοτούρκους υποψηφίους, παρότι η εθνοτική ταυτότητα δεν εκλαμβάνονταν ως ο σημαντικότερος παράγοντας στην εκτίμηση της καταλληλότητας, καθώς σημαντικότεροι παράγοντες αποδείχθηκαν το φύλο, η μόρφωση και η εργασιακή εμπειρία. Τα ίδια ευρήματα προέκυψαν όταν η εξαρτημένη μεταβλητή ήταν η πρόσκληση σε συνέντευξη, γεγονός που υποδηλώνει και πάλι ότι οι εθνοτικές διακρίσεις ασκούσαν κάποια επίδραση, αλλά ήταν λιγότερο σημαντικός παράγοντας σε σύγκριση με το φύλο, το μορφωτικό επίπεδο και την εργασιακή εμπειρία. Έτσι, μεταβάλλοντας διάφορες μεταβλητές στα ψεύτικα βιογραφικά, δηλαδή την εθνοτική ταυτότητα, το φύλο, το μορφωτικό επίπεδο και την εργασιακή εμπειρία, οι συγγραφείς είχαν τη δυνατότητα να διαπιστώσουν τη σχετική αιτιώδη επίδραση αυτών των μεταβλητών στις δύο εξαρτημένες μεταβλητές (στην καταλληλότητα και στην πρόσκληση σε συνέντευξη).

Στιγμιότυπο έρευνας 3.5

Ένα οιονεί πείραμα

Από τα μέσα της δεκαετίας του 1980 μια ομάδα ερευνητών συνέλεξε ιατρικά και ψυχιατρικά στοιχεία για μια κοόρτη με περισσότερους από 10.000 Βρετανούς δημόσιους υπαλλήλους. Η πρώτη φάση συλλογής δεδομένων πραγματοποιήθηκε ανάμεσα στα τέλη του 1985 και στις αρχές του 1988 και περιλάμβανε στοιχεία από κλινικές εξετάσεις (όπως μέτρηση αρτηριακής πίεσης και χοληστερόλης, ηλεκτροκαρδιογραφήματα) καθώς και στοιχεία από ερωτηματολόγια ατομικής συμπλήρωσης σχετικά με την κατάσταση της υγείας, το άγχος αλλά και ήπια ψυχιατρικά συμπτώματα. Περαιτέρω μετρήσεις για την ίδια ομάδα πραγματοποιήθηκαν τις περιόδους 1989-1990 και 1992-1993. Στα μέσα του 1980, η απόφαση της τότε κυβέρνησης του Ηνωμένου Βασιλείου να αναθέσει πολλές από τις εκτελεστικές τις λειτουργίες σε εκτελεστικούς οργανισμούς, που λειτουργούσαν σε εμπορικότερη βάση, έδωσε την ευκαιρία να διερευνηθούν οι επιπτώσεις που μπορούσε να έχει στην υγεία μια μεγάλη αλλαγή σε επίπεδο οργανισμών. Οι Ferrie κ.ά. (1988) αναφέρουν τα αποτελέσματα της πρώτης και της τρίτης φάσης της συλλογής δεδομένων. Διακρίνουν τρεις ομάδες: εκείνους που βίωσαν τον αντίκτυπο της αλλαγής, εκείνους που προέβλεπαν ότι θα επηρεαστούν από την αλλαγή, και μια «ομάδα ελέγχου» απαρτιζόμενη από όσους δεν επηρεάστηκαν καθόλου από αυτήν. Οι συγγραφείς διαπίστωσαν σημαντικές δυσμενείς επιπτώσεις στην υγεία των μελών των πρώτων δύο ομάδων σε σύγκριση με την ομάδα ελέγχου· ωστόσο, η σοβαρότητα αυτών των

επιπτώσεων διέφερε σημαντικά μεταξύ των δύο φύλων. Στη συγκεκριμένη μελέτη εφαρμόστηκε σχέδιο οιονεί πειράματος που περιλάμβανε σύγκριση μεταξύ της ομάδας ελέγχου και δύο πειραματικών ομάδων. Το εν λόγω σχέδιο εμφανίζει όλα τα βασικά γνωρίσματα του κλασικού πειραματικού σχεδίου εκτός από τον τυχαίο καταμερισμό των ατόμων σε ομάδες. Ο καταμερισμός των ερευνώμενων στις τρεις ανωτέρω ομάδες καθοριζόταν ουσιαστικά από τις σχετικές κυβερνητικές αποφάσεις και την αντίστοιχη πολιτική δημόσιας διοίκησης.

Επιπλέον, τα πειράματα εργαστηρίου μπορούν ίσως να επαναληφθούν ευκολότερα, διότι διαπλέκονται λιγότερο με συγκεκριμένο περιβάλλον που είναι δύσκολο να ανασυσταθεί.

Ωστόσο, τα πειράματα εργαστηρίου, όπως εκείνο που περιγράφεται στο **Στιγμιότυπο έρευνας 3.4**, εμφανίζουν κάποιους περιορισμούς. Πρώτον, είναι μάλλον δύσκολο να εξασφαλιστεί η εξωτερική εγκυρότητά τους. Υπάρχει ζήτημα αλληλεπίδρασης μεταξύ πλαισίου και πειραματικού χειρισμού, αφού κατά πάσα πιθανότητα οι συνθήκες που επικρατούν στο εργαστήριο δεν ανταποκρίνονται στις υφιστάμενες συνθήκες και στις διάφορες εμπειρίες στον πραγματικό κόσμο. Επίσης, ενδέχεται να υπάρχει αλληλεπίδραση μεταξύ επιλογής και πειραματικού χειρισμού. Στην περίπτωση της μελέτης που περιγράφεται στο **Στιγμιότυπο έρευνας 3.4**, παρατηρούνται διάφορες δυσκολίες: οι συμμετέχοντες ήταν φοιτητές, οι οποίοι προφανώς δεν αντιπροσωπεύουν τον συνολικό πληθυσμό, άρα ίσως η απόκρισή τους στον πειραματικό χειρισμό είχε ιδιάζοντα χαρακτηριστικά· έπειτα, επιλέχθηκαν με μη τυχαίο τρόπο· τέλος, τους δόθηκε κίνητρο για να συμμετάσχουν, γεγονός που μπορεί να τους διαχωρίσει περαιτέρω από άλλους, αφού δεν αποδέχονται όλοι στον ίδιο βαθμό τα διάφορα κίνητρα. Επιπτώσεις από προκαταρκτικό τεστ δεν υπήρχαν αφού, όπως συμβαίνει σε πολλά πειράματα, δεν εφαρμόστηκε προκαταρκτική δοκιμασία. Ωστόσο, δεν αποκλείεται η ίδια η προετοιμασία του πειράματος να ευνόησε τις επιπτώσεις της αποκρισιμότητας. Δεύτερον, η περιβαλλοντική εγκυρότητα της μελέτης μπορεί να είναι ανεπαρκής, διότι δεν γνωρίζουμε σε ποιον βαθμό τα ευρήματά της μπορούν να εφαρμοστούν στον πραγματικό κόσμο και στην καθημερινή ζωή. Πάντως, παρότι η εν λόγω μελέτη στερείται του λεγόμενου *εμπράγματος του ρεαλισμού*, διέπεται ενδεχομένως από *πειραματικό ρεαλισμό* (Aronson και Carlsmith 1968). Αυτό σημαίνει ότι οι ερευνώμενοι συμμετέχουν ενεργά στο πείραμα και το παίρνουν πολύ στα σοβαρά.

Οιονεί πειράματα

Διάφοροι συγγραφείς έχουν επισημάνει τις δυνατότητες που προσφέρουν τα *οιονεί πειράματα* – δηλαδή μελέτες που εμφανίζουν συγκεκριμένα χαρακτηριστικά των πειραματικών σχεδίων αλλά δεν πληρούν όλες τις απαιτήσεις εσωτερικής εγκυρότητας. Διακρίνονται πολλοί διαφορετικοί τύποι οιονεί πειραμάτων (Shadish κ.ά. 2002), όμως εδώ δεν πρόκειται να ασχοληθούμε με όλους. Ένας από τους βασικούς τύπους οιονεί πειράματος προκύπτει όταν, παρά την ύπαρξη πειραματικής ομάδας και ομάδας ελέγχου, οι συμμετέχοντες στις δύο ομάδες δεν επιλέγονται τυχαία (βλ. **Στιγμιότυπο έρευνας 3.7** για σχετικό παράδειγμα). Η απουσία τυχαίας κατανομής συχνά προκύπτει εξαιτίας πρακτικών δυσκολιών στην εφαρμογή της. Άλλη μορφή οιονεί πειράματος είναι τα «φυσικά πειράματα». Αυτά αποτελούν «πειράματα», υπό την έννοια ότι περιλαμβάνουν τον χειρισμό κάποιων κοινωνικών συνθηκών, ο οποίος όμως εντάσσεται στο πλαίσιο μιας απόπειρας κοινωνικής αλλαγής που συμβαίνει με φυσικό τρόπο. Σε τέτοιες περιπτώσεις, ο τυχαίος καταμερισμός των ατόμων σε πειραματικές ομάδες και ομάδες ελέγχου είναι κατά κανόνα αδύνατος. Ένα σχετικό παράδειγμα προσφέρεται στο **Στιγμιότυπο έρευνας 3.5**. Η απουσία τυχαίου καταμερισμού στην έρευνα δημιουργεί κάποιες αμφιβολίες για την εσωτερική εγκυρότητα της μελέτης, αφού ενδέχεται οι ομάδες να μην είναι ισοδύναμες. Ωστόσο, τέτοιες μελέτες προσφέρουν εξαιρετικά πειστικά αποτελέσματα, διότι δεν συνιστούν τεχνητές παρεμβάσεις στην κοινωνική ζωή και φαίνεται ότι έχουν ιδιαίτερα ισχυρή περιβαλλοντική εγκυρότητα. Οι περισσότεροι συγγραφείς που ασχολούνται με το οιονεί πείραμα απορρίπτουν τα φυσικά πειράματα που στερούνται ομάδας ελέγχου ή βάσης σύγκρισης (Cook και Campbell 1979), όμως μερικές φορές μπορεί κανείς να συναντήσει φυσικό πείραμα με μία μόνο ομάδα που να είναι ιδιαίτερα εντυπωσιακό (βλ. **Στιγμιότυπο έρευνας 3.6**).

Στιγμιότυπο έρευνας 3.6

Ένα φυσικό πείραμα

Οι επιπτώσεις της τηλεοπτικής βίας στα παιδιά αποτελούν ένα από τα πλέον διαφιλονικούμενα πεδία κοινωνικής έρευνας, το οποίο μάλιστα συχνά δίνει λαβή για οξύτατες αντιπαραθέσεις στα ΜΜΕ. Το νησί της Αγίας Ελένης στον νότιο Ατλαντικό πρόσφερε ένα εξαιρετικό εργαστήριο για τη διερεύνηση διαφορών ισχυρισμών, όταν η τηλεόραση εισήχθη εκεί για πρώτη φορά στα μέσα της δεκαετίας του 1990. Η συμπεριφορά και οι τηλεοπτικές συνήθειες ενός μεγάλου δείγματος μαθητών παρακολουθούνται εδώ και καιρό και θα συνεχίσουν να παρακολουθούνται για πολλά χρόνια ακόμη. Ο επικεφαλής του ερευνητικού προγράμματος Tony Charlton ανέφερε στους *Times*: «Ο ισχυρισμός ότι η έκθεση σε βίαια τηλεοπτικά προγράμματα ωθεί τους νέους στη βία δεν επιβεβαιώνεται... Τα παιδιά εδώ παρακολουθούν την ίδια ποσότητα βίας, και σε πολλές περιπτώσεις τα ίδια προγράμματα, με τα παιδιά στη Βρετανία. Δεν μιμήθηκαν, όμως, στην καθημερινή τους ζωή ό,τι είδαν στην τηλεόραση» (Midgley 1998: 5). Σε μιαν έκθεση των πορισμάτων της έρευνας στους *Times* τον Απρίλιο του 1998 διαπιστώνεται ότι «η τηλεθέαση έκανε τα παιδιά να πειράζουν λιγότερο το ένα το άλλο και να τσακώνονται μεταξύ τους, καθώς και να απολαμβάνουν περισσότερο τα βιβλία» (Fgean 1998: 7). Τα πορίσματα προέρχονται από μαγνητοσκοπημένο υλικό 900 λεπτών με παιδιά που παίζουν κατά τη διάρκεια των διαλειμμάτων στο σχολείο, από ημερολόγια που κρατούσαν 300 περίπου μαθητές καθώς και από αξιολογήσεις των δασκάλων τους. Τα πορίσματα της έρευνας, που δημοσιεύθηκαν σε επιστημονικά περιοδικά, επιβεβαιώνουν πως δεν υπήρχαν ενδείξεις ότι η έλευση της τηλεόρασης οδήγησε σε έξαρση της αντικοινωνικής συμπεριφοράς (π.χ. Charlton κ.ά. 1998, 1999).

Βασική έννοια 3.5

Τι είναι η έρευνα αξιολόγησης;

Η έρευνα αξιολόγησης, όπως υποδηλώνει η ονομασία της, αφορά την αξιολόγηση κοινωνικών και διαρθρωτικών προγραμμάτων ή παρεμβάσεων. Το κύριο ερώτημα που διατυπώνεται κατά κανόνα σε τέτοιες μελέτες είναι το εξής: Έχει επιτύχει τους επιδιωκόμενους στόχους της η υπό μελέτη παρέμβαση (για παράδειγμα, η πρωτοβουλία μιας νέας πολιτικής ή κάποια διαρθρωτική αλλαγή); Το σύνθημα σχέδιο έρευνας περιλαμβάνει μία ομάδα που εκτίθεται στον πειραματικό χειρισμό (δηλαδή στη νέα πρωτοβουλία) και μία ομάδα ελέγχου που δεν εκτίθεται. Επειδή συχνά δεν είναι ούτε εφικτός ούτε δεοντολογικά επιτρεπτός ο τυχαίος καταμερισμός των συμμετεχόντων στις δύο ομάδες, οι μελέτες αυτές προσλαμβάνουν συνήθως χαρακτήρα οιονεί πειράματος. Μολονότι έχει καθιερωθεί η εφαρμογή των αρχών του πειραματικού σχεδίου στην έρευνα αξιολόγησης, τα τελευταία χρόνια έχουν εμφανιστεί και άλλες προσεγγίσεις, συμπεριλαμβανομένων και εκείνων που βασίζονται στην ποιοτική έρευνα. Παρά τις υφιστάμενες διαφορές, όσον αφορά τον τρόπο διεξαγωγής της ποιοτικής έρευνας, οι διάφορες απόψεις συγκλίνουν στην αναγνώριση της σημασίας της βαθύτερης κατανόησης του υφιστάμενου πλαισίου της παρέμβασης, των απόψεων των εμπλεκόμενων μερών, καθώς και της εξέτασης του φάσματος των αποτελεσμάτων της παρέμβασης (Greene 1994, 2000).

Οι Pawson και Tilley (1997) υποστηρίζουν μια προσέγγιση που βασίζεται στις αρχές του κριτικού ρεαλισμού (βλ. Βασική έννοια 2.3) και εκλαμβάνει το αποτέλεσμα μιας παρέμβασης ως απόρροια κάποιων γενεσιουργών μηχανισμών καθώς και του περιβάλλοντός τους. Η εστίαση στους γενεσιουργούς μηχανισμούς προϋποθέτει διερεύνηση των αιτιωδών παραγόντων που αποτρέπουν ή διευκολύνουν την αλλαγή όταν πραγματοποιείται κάποια παρέμβαση. Η προσέγγιση των Pawson και Tilley ευνοεί την εφαρμογή μεθόδων τόσο ποσοτικής όσο και ποιοτικής έρευνας. Ο Tilley (2000) παραθέτει ένα από τα πρώτα παραδείγματα εφαρμογής της συγκεκριμένης προσέγγισης στην περίπτωση της αξιολόγησης των κλειστών κυκλωμάτων παρακολούθησης σε χώρους στάθμευσης αυτοκινήτων. Στους διάφορους μηχανισμούς αποτροπής παρά-

νομων πράξεων εναντίον οχημάτων με τη χρήση κλειστού κυκλώματος παρακολούθησης, ο Tilley συγκαταλέγει την αποθάρρυνση των παραβατών, τη συχνότερη χρήση των χώρων στάθμευσης –η οποία από μόνη της συνεπάγεται επιτήρηση–, την αποτελεσματικότερη αξιοποίηση του προσωπικού φύλαξης και την αυξημένη επαγρύπνηση των οδηγών σε ζητήματα ασφάλειας των οχημάτων. Στα περιβάλλοντα χρήσης του κυκλώματος περιλαμβάνονται οι διαφορετικοί τύποι χώρων στάθμευσης (χώροι, λ.χ., που γεμίζουν και αδειάζουν κατά τις ώρες αιχμής ή χώροι που εμφανίζουν πιο σταθερή χρήση), τα τυχόν τυφλά σημεία και η ύπαρξη εναλλακτικών χώρων για την τέλεση παράνομων πράξεων εναντίον οχημάτων. Με άλλα λόγια, τα όποια αποτελέσματα των ανωτέρω μηχανισμών επηρεάζονται από τις συνθήκες που επικρατούν στους χώρους εγκατάστασης των κυκλωμάτων. Οι Pawson και Tilley προκρίνουν μιαν αξιολόγηση που αντιστοιχίζει τους διαφορετικούς συνδυασμούς μηχανισμών και συνθηκών προς τα διάφορα αποτελέσματα.

Στιγμιότυπο έρευνας 3.7

Μια αξιολόγηση οιονεί πειραματικού χαρακτήρα

Ο Koeber (2005) αναφέρει τα πορίσματα ενός οιονεί πειράματος για την αξιολόγηση της χρήσης πολυμεσικών παρουσιάσεων (PowerPoint) και πλατφόρμας τηλεκπαίδευσης (Blackboard) για τη διδασκαλία εισαγωγικού μαθήματος κοινωνιολογίας σε κάποιο πανεπιστήμιο των ΗΠΑ. Οι φοιτητές, στους οποίους εφαρμόστηκαν ταυτόχρονα αυτές οι δύο μέθοδοι παρουσίασης εκπαιδευτικού υλικού, αποτέλεσαν την πειραματική ομάδα· στους υπόλοιπους, που αποτέλεσαν την ομάδα ελέγχου, δεν εφαρμόστηκαν πολυμεσικές και διαδικτυακές μέθοδοι. Δεν υπήρξε τυχαίος καταμερισμός, όμως από διάφορες απόψεις οι δύο ομάδες ήταν ανάλογες. Αυτό, συνεπώς, δεν είναι ένα γνήσιο πείραμα, έχει όμως τα χαρακτηριστικά ενός τυπικού οιονεί πειράματος, υπό την έννοια ότι ο ερευνητής προσπάθησε να επιτύχει όσο το δυνατόν μεγαλύτερη αναλογία μεταξύ των αντίστοιχων πειραματικών χειρισμών. Πρόκειται, επίσης, για μια μελέτη αξιολόγησης, αφού ο ερευνητής προσπάθησε να αξιολογήσει τη χρησιμότητα των δύο διδακτικών μεθόδων. Όσον αφορά τα αποτελέσματα της μελέτης, εκείνο που έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον είναι ότι δεν προέκυψαν σημαντικές ενδείξεις που να μαρτυρούν διαφορές στην απόδοση των φοιτητών (σύμφωνα με τον τελικό βαθμό τους στο συγκεκριμένο μάθημα) λόγω της εφαρμογής νεότερων ή πιο παραδοσιακών μεθόδων. Ωστόσο, μεταξύ εκείνων που δοκίμασαν τις νεότερες μεθόδους παρατηρήθηκε μια τάση ευνοϊκότερης στάσης έναντι του μαθήματος, υπό την έννοια ότι οι συγκεκριμένοι φοιτητές είχαν θετικότερη άποψη για διάφορες πτυχές του μαθήματος (όπως για τον σχεδιασμό και την αξία του μαθήματος καθώς και τις σχέσεις μεταξύ διδάσκοντος και φοιτητών). Επιπλέον, όσοι ανήκαν στην πειραματική ομάδα δεν θεωρούσαν ούτε τις απαιτήσεις του μαθήματος δύσκολες ούτε τον φόρτο εργασίας ιδιαίτερα μεγάλο.

Τα πειραματικά σχέδια και ειδικότερα τα σχέδια οιονεί πειράματος αποτελούν κεντρικό θέμα των μελετών αξιολόγησης έρευνας (βλ. **Βασική έννοια 3.5** και **Στιγμιότυπο έρευνας 3.7**).

Οι Grant και Wall (2008) παρατηρούν ότι τα οιονεί πειράματα χρησιμοποιούνται σχετικά σπάνια στην επιστημονική έρευνα των οργανισμών, πιθανόν λόγω των διαφόρων δυσκολιών που αναφέρθηκαν σε αυτή την ενότητα. Πάντως, επισημαίνουν επίσης ότι ίσως υπάρχουν τρόποι για να αντιμετωπιστούν κάποια από τα προβλήματα που πλήττουν την εσωτερική εγκυρότητά τους. Για παράδειγμα, υποστηρίζουν ότι είναι ίσως εφικτή η εξαγωγή ισχυρών αιτιολογικών συμπερασμάτων ακόμη και όταν δεν είναι δυνατός ο τυχαίος καταμερισμός των συμμετεχόντων σε πειραματι-

κές ομάδες και ομάδες ελέγχου και ο ερευνητής δεν έχει επαρκή ή στοιχειώδη έστω έλεγχο του πειραματικού χειρισμού. Αυτό θα μπορούσε να επιτευχθεί με την αναζήτηση περαιτέρω πληροφοριών, οι οποίες θα βοηθούσαν στην απόρριψη μερικών από τις αντίπαλες ερμηνείες μιας αιτιώδους σχέσης που προκύπτουν λόγω απουσίας γνήσιου πειραματικού σχεδίου. Ωστόσο, είναι μάλλον απίθανο μια τέτοια άποψη να βρει υποστηρικτές μεταξύ των συγγραφέων που επιμένουν στην ανάγκη εφαρμογής πειραματικών σχεδίων για την εξαγωγή ισχυρών αιτιολογικών συμπερασμάτων.

Η σημασία του πειραματικού σχεδίου

Όπως αναφέρθηκε στην αρχή, ο κύριος λόγος που παρουσιάσαμε το πείραμα ως τύπο σχεδίου έρευνας είναι

ότι συχνά εκλαμβάνεται ως γνώμονας για την αξιολόγηση της ποσοτικής έρευνας. Αυτό οφείλεται κυρίως στο ότι ένα γνήσιο πείραμα επιτρέπει την άμβλυνση των αμφιβολιών περί εσωτερικής εγκυρότητας και εκφράζει την ιδιαίτερη μέριμνα της ποσοτικής έρευνας για τον προσδιορισμό αιτιωδών σχέσεων. Όπως θα δούμε στην επόμενη ενότητα, το συναφές προς την έρευνα επισκόπησης **συγχρονικό σχέδιο** θεωρείται συνήθως ότι προσφέρει περιορισμένες δυνατότητες, ακριβώς επειδή παρουσιάζει προβλήματα στον σαφή προσδιορισμό της αιτιότητας.

Η λογική της σύγκρισης

Ωστόσο, προτού διερευνήσουμε αυτά τα ζητήματα θα πρέπει να σταθούμε λίγο στο βασικό δίδαγμα που προκύπτει από τα πειράματα. Κύριο χαρακτηριστικό κάθε πειράματος είναι ότι περιλαμβάνει κάποια *σύγκριση*: αν μη τι άλλο, περιλαμβάνει τουλάχιστον σύγκριση μεταξύ των αποτελεσμάτων που προκύπτουν από την πειραματική ομάδα και την ομάδα ελέγχου, αντίστοιχα. Στην περίπτωση του πειράματος των Blommaert κ.ά. (2014) στο **Στιγμιότυπο έρευνας 3.4** δεν υπάρχει ομάδα ελέγχου: η έρευνα περιλαμβάνει σύγκριση μεταξύ των επιπτώσεων δύο διαφορετικών τύπων εθνοτικής ταυτότητας (Ολλανδοί και μη Ολλανδοί) στην πρόσληψη προσωπικού. Το πλεονέκτημα της σύγκρισης είναι ότι μας επιτρέπει να κατανοήσουμε καλύτερα το φαινόμενο που μας ενδιαφέρει όταν το συγκρίνουμε με κάτι όμοιό του. Ο ισχυρισμός ότι γίνονται διακρίσεις εις βάρος των αλλοδαπών που αναζητούν εργασία καθίσταται πειστικότερος όταν δούμε τις εμπειρίες τους σε σχέση με τις εμπειρίες των ημεδαπών υποψηφίων. Παρότι το πειραματικό σχέδιο συνδέεται κατά κανόνα με την ποσοτική έρευνα, το γενικότερο δίδαγμα, που υπερβαίνει ζητήματα ερευνητικών στρατηγικών και σχεδίων, αφορά τις δυνατότητες που προσφέρει η σύγκριση στην κοινωνική έρευνα. Με άλλα λόγια, ενώ το ερευνητικό σχέδιο συνδέεται κατά κανόνα με τη στρατηγική της ποσοτικής έρευνας, από την ιδιαίτερη λογική της σύγκρισης

προκύπτουν δίδαγματα που καλύπτουν μεγαλύτερο εύρος εφαρμογών και ενδιαφερόντων. Το θέμα αυτό εξετάζεται προσεκτικότερα παρακάτω σε σχέση με το συγκριτικό σχέδιο.

Το συγχρονικό σχέδιο

Το συγχρονικό σχέδιο αναφέρεται συχνά και ως σχέδιο έρευνας επισκόπησης, όμως επειδή στο μυαλό των περισσότερων ανθρώπων η ιδέα της δημοσκοπικής έρευνας είναι τόσο στενά συνδεδεμένη με ερωτηματολόγια και δομημένες συνεντεύξεις, ο γενικότερος όρος «συγχρονικό σχέδιο» είναι προτιμότερος. Παρότι πράγματι οι σχετικές με την έρευνα επισκόπησης ερευνητικές μέθοδοι εφαρμόζονται στο πλαίσιο του συγχρονικού σχεδίου, το ίδιο ισχύει και για πολλές άλλες μεθόδους, όπως η δομημένη παρατήρηση, η ανάλυση περιεχομένου, οι επίσημες στατιστικές και τα ημερολόγια. Όλες αυτές οι ερευνητικές μέθοδοι θα συζητηθούν σε επόμενα κεφάλαια, εν τω μεταξύ όμως θα σκιαγραφήσουμε εδώ τη γενική δομή του συγχρονικού σχεδίου.

Ο ορισμός του συγχρονικού σχεδίου δίνεται στη **Βασική έννοια 3.6**. Στον συγκεκριμένο ορισμό επισημαίνονται ορισμένα στοιχεία.

- *Ένα δείγμα μονάδων ανάλυσης.* Οι ερευνητές που εφαρμόζουν συγχρονικό σχέδιο ενδιαφέρονται για διακυμάνσεις. Οι διακυμάνσεις αυτές μπορεί να αφορούν ανθρώπους, οικογένειες, οργανισμούς, εθνικά κράτη ή οτιδήποτε άλλο. Η διαπίστωση διακυμάνσεων προϋποθέτει την εξέταση περισσότερων από μία μονάδων ανάλυσης. Συνήθως, οι ερευνητές που εφαρμόζουν το εν λόγω σχέδιο επιλέγουν πολύ περισσότερες από δύο μονάδες ανάλυσης για διάφορους λόγους: είναι πιθανότερο να εντοπίσουν διακυμάνσεις σε όλες τις μεταβλητές που τους ενδιαφέρουν, έχουν τη δυνατότητα να κάνουν λεπτομερέστερες διακρίσεις μεταξύ των μονάδων ανάλυσης, ενώ ενδέχεται επίσης να

Βασική έννοια 3.6

Τι είναι το συγχρονικό σχέδιο έρευνας;

Το συγχρονικό σχέδιο περιλαμβάνει συλλογή δεδομένων για ένα δείγμα μονάδων ανάλυσης σε ορισμένο χρονικό σημείο, προκειμένου να συλλεχθούν ποσοτικά ή ποσοτικοποιήσιμα δεδομένα για δύο ή περισσότερες μεταβλητές (συνήθως πολύ περισσότερες από δύο), τα οποία κατόπιν εξετάζονται ώστε να εντοπιστούν συγκεκριμένοι *συνδυασμοί συσχετίσεων*.

απαιτούνται μεγάλοι αριθμοί για τις ανάγκες της δειγματοληπτικής διαδικασίας (βλ. Κεφάλαιο 8).

- *Σε ορισμένο χρονικό σημείο.* Στο συγχρονικό σχέδιο έρευνας τα δεδομένα που αφορούν τις μεταβλητές ενδιαφέροντος συλλέγονται σχεδόν ταυτόχρονα. Όταν κάποιος συμπληρώνει ένα ερωτηματολόγιο, που μπορεί να περιέχει 50 ή περισσότερες μεταβλητές, ουσιαστικά δίνει τις απαντήσεις του την ίδια στιγμή. Στο πειραματικό σχέδιο ισχύει το αντίθετο. Στο κλασικό πειραματικό σχέδιο πειράματος, λ.χ., τα μέλη της πειραματικής ομάδας αρχικά υποβάλλονται σε προκαταρκτική δοκιμασία, έπειτα υπόκεινται στον πειραματικό χειρισμό και, ακολούθως, υποβάλλονται σε επαναληπτική δοκιμασία. Μεταξύ των διαφόρων φάσεων μπορεί να μεσολαβήσουν ημέρες, εβδομά-

δες, μήνες ή ακόμη και χρόνια. Στην περίπτωση της μελέτης των Rosenthal και Jacobson (1968) μεσολάβησαν οκτώ μήνες μεταξύ της προκαταρκτικής και της επαναληπτικής δοκιμασίας.

- *Ποσοτικά ή ποσοτικοποίησιμα δεδομένα.* Προκειμένου να διαπιστωθούν διακυμάνσεις μεταξύ των μονάδων ανάλυσης (και ακολούθως να εξεταστούν οι συσχετίσεις μεταξύ των μεταβλητών – βλ. επόμενο σημείο), είναι απαραίτητο να υπάρχει συστηματική και τυποποιημένη μέθοδος μέτρησης των διακυμάνσεων. Ένα από τα σημαντικότερα πλεονεκτήματα της ποσοτικοποίησης είναι ότι προσφέρει στον ερευνητή ένα σταθερό σημείο αναφοράς. Τα πλεονεκτήματα της ποσοτικοποίησης και της μέτρησης θα συζητηθούν λεπτομερέστερα στο Κεφάλαιο 7.

Στιγμιότυπο έρευνας 3.8

Συγχρονικά σχέδια και η κατεύθυνση της αιτιότητας

Οι Bengtsson, Berglund και Oskarson (2013) αναφέρουν μερικά από τα ευρήματα μιας συγχρονικής έρευνας επισκόπησης, στην οποία συλλέχθηκαν μέσω ταχυδρομικών ερωτηματολογίων δεδομένα για την ταξική θέση και τον ιδεολογικό προσανατολισμό. Τα δεδομένα συλλέχθηκαν από αντιπροσωπευτικό δείγμα του σουηδικού πληθυσμού. Παρότι συλλέχθηκαν δεδομένα για 2.374 άτομα, οι συγγραφείς ενδιαφέρθηκαν ειδικότερα για τις μεταβλητές ιδεολογικού προσανατολισμού που είχαν σχέση με την εργασία, γι' αυτό συμπεριέλαβαν μόνο τα 1.289 μέλη του δείγματός τους που απασχολούνταν εκείνη την περίοδο. Οι συγγραφείς επισημαίνουν:

Καθώς τα δεδομένα της έρευνας επισκόπησης είναι συγχρονικά, οι εκτιμήσεις για την κατεύθυνση των σχέσεων βασίζονται σε θεωρητικές υποθέσεις [...] Δεν μπορούμε συνεπώς να αποκλείσουμε αντίστροφη κατεύθυνση αιτιότητας, δηλαδή ότι ο ιδεολογικός προσανατολισμός επηρεάζει την επιλογή θέσης απασχόλησης, άρα και την ταξική θέση. Ωστόσο, στην πλειονότητά της η έρευνα υποθέτει την ίδια κατεύθυνση αιτιότητας που υποθέτουμε και εμείς, αν και υπάρχουν εξαιρέσεις.

Υπάρχει, λοιπόν, κάποια αμφισβησία σχετικά με την κατεύθυνση της αιτιώδους επίδρασης σε μια μελέτη σαν κι αυτή, παρότι οι συγγραφείς επιχειρούν να δικαιολογήσουν θεωρητικά τις υποθέσεις τους για την κατεύθυνση της αιτιότητας. (Bengtsson κ.ά. 2013: 704)

- *Συνδυασμοί συσχετίσεων.* Με το συγχρονικό σχέδιο μπορούμε να εξετάσουμε σχέσεις μόνο μεταξύ μεταβλητών. Δεν υπάρχει χρονική αλληλουχία των μεταβλητών, διότι τα σχετικά δεδομένα συλλέγονται σχεδόν ταυτόχρονα και κατά κανόνα δεν υπάρχει δυνατότητα χειρισμού των μεταβλητών από την πλευρά του ερευνητή. Το γεγονός αυτό δημιουργεί το λεγόμενο πρόβλημα της «απροσδιόριστης κατεύθυνσης της αιτιώδους εξάρτησης» που αναφέρθηκε στο **Στιγμιότυπο έρευνας 3.2**. Όταν ο ερευνητής διαπιστώσει κάποια σύνδεση

μεταξύ δύο μεταβλητών δεν μπορεί να είναι βέβαιος αν πρόκειται περί αιτιώδους σχέσης, διότι στην προκειμένη περίπτωση δεν υφίσταται πειραματικό σχέδιο. Το μόνο που μπορεί να ειπωθεί είναι ότι οι μεταβλητές συσχετίζονται μεταξύ τους. Αυτό, βέβαια, δεν σημαίνει ότι είναι αδύνατον να εξαχθούν αιτιολογικά συμπεράσματα από μian έρευνα που βασίζεται σε συγχρονικό σχέδιο. Όπως θα δούμε στο Κεφάλαιο 15, υπάρχουν διάφοροι τρόποι με τους οποίους ο ερευνητής μπορεί

Βασική έννοια 3.7

Τι είναι η έρευνα επισκόπησης;

Η έρευνα επισκόπησης περιλαμβάνει συγχρονικό σχέδιο, βάσει του οποίου συλλέγονται δεδομένα, πρωτίστως μέσω ερωτηματολογίων ή δομημένων συνεντεύξεων, για ένα δείγμα περιπτώσεων που επιλέχθηκαν από κάποιον ευρύτερο πληθυσμό σε ορισμένο χρονικό σημείο, προκειμένου να συλλεχθούν ποσοτικά ή ποσοτικοποιήσιμα δεδομένα για διάφορες μεταβλητές (συνήθως πολύ περισσότερες από δύο), τα οποία κατόπιν εξετάζονται ώστε να εντοπιστούν συγκεκριμένοι συνδυασμοί συσχετίσεων.

να εξαγάγει ορισμένα αιτιολογικά συμπεράσματα, όμως τα συμπεράσματα αυτά σπανίως έχουν τη βασιμότητα των αιτιολογικών ευρημάτων που προκύπτουν από το πειραματικό σχέδιο. Συνεπώς, το συγχρονικό σχέδιο κατά κανόνα στερείται της εσωτερικής εγκυρότητας που συναντούμε στις περισσότερες περιπτώσεις πειραματικής έρευνας (βλ. το παράδειγμα στο **Στιγμιότυπο έρευνας 3.8**).

Σε αυτό το βιβλίο ο όρος «έρευνα επισκόπησης» θα αναφέρεται στην έρευνα που εφαρμόζει συγχρονικό σχέδιο και βασίζεται στη συλλογή δεδομένων μέσω ερωτηματολογίων ή δομημένων συνεντεύξεων (βλ. **Βασική έννοια 3.7**). Κατ' αυτόν τον τρόπο, θα έχουμε τη δυνατότητα να παραμείνουμε στο πλαίσιο της καθιερωμένης αντίληψης περί έρευνας επισκόπησης, αναγνωρίζοντας ταυτόχρονα την ευρύτερη εφαρμογή του συγχρονικού σχεδίου έρευνας, η οποία δεν περιορίζεται κατ' ανάγκη στη συλλογή δεδομένων μέσω ερωτηματολογίων και δομημένων συνεντεύξεων.

Αξιοπιστία, επαναληψιμότητα και εγκυρότητα

Πώς κρίνεται το συγχρονικό σχέδιο από την άποψη των προαναφερθέντων κριτηρίων αξιολόγησης της ποσοτικής έρευνας, δηλαδή της αξιοπιστίας, της επαναληψιμότητας και της εγκυρότητας;

- Τα ζητήματα της αξιοπιστίας και της εγκυρότητας μέτρησης αφορούν πρωτίστως την ποιότητα των μετρήσεων που εφαρμόζει ο ερευνητής, προκειμένου να μετρήσει τις έννοιες που τον ενδιαφέρουν, και όχι το ερευνητικό σχέδιο. Για να πραγματοποιούμε, όμως, το ζήτημα της ποιότητας των μετρήσεων, θα πρέπει να ληφθούν υπόψη τα θέματα που θίγονται στο Κεφάλαιο 7.
- Οι περισσότερες περιπτώσεις συγχρονικής έρευνας είναι πιθανό να χαρακτηρίζονται από επαναληψιμότητα, στον βαθμό που ο ερευνητής δια-

τυπώνει ξεκάθαρα τις διαδικασίες: επιλογής των συμμετεχόντων, σχεδιασμού των μετρήσεων των εννοιών, χρήσης των ερευνητικών εργαλείων (όπως της δομημένης συνέντευξης ή του ερωτηματολογίου ατομικής συμπλήρωσης), και ανάλυσης των δεδομένων. Οι περισσότερες ποσοτικές έρευνες που βασίζονται στο συγχρονικό σχέδιο έρευνας καθορίζουν σε μεγάλο βαθμό τέτοιες διαδικασίες.

- Η εσωτερική εγκυρότητα κατά κανόνα δεν είναι αξιόλογη. Όπως ειπώθηκε πρωτύτερα, είναι δύσκολο να διαπιστωθεί η κατεύθυνση της αιτιώδους εξάρτησης από τα προκύπτοντα δεδομένα. Το συγχρονικό σχέδιο έρευνας αποφέρει μάλλον συσχετίσεις και όχι ευρήματα βάσει των οποίων μπορούν να εξαχθούν με βεβαιότητα αιτιολογικά συμπεράσματα. Ωστόσο, στο Κεφάλαιο 15 θα αναφέρουμε κάποιες διαδικασίες εξαγωγής αιτιολογικών συμπερασμάτων από συγχρονικά δεδομένα, αν και οι περισσότεροι ερευνητές έχουν την αίσθηση ότι τέτοια αιτιολογικά συμπεράσματα σπανίως εμφανίζουν την εσωτερική εγκυρότητα των συμπερασμάτων που προκύπτουν από πειραματικά σχέδια.
- Η εξωτερική εγκυρότητα είναι ισχυρή όταν το δείγμα από το οποίο προέρχονται τα δεδομένα επιλέγεται τυχαία, όπως στην περίπτωση της μελέτης στο **Στιγμιότυπο έρευνας 3.8**. Όταν εφαρμόζονται μέθοδοι μη τυχαίας δειγματοληψίας, η εξωτερική εγκυρότητα είναι αμφίβολη. Τα ζητήματα δειγματοληψίας θα συζητηθούν διεξοδικότερα στο Κεφάλαιο 8.
- Η εκτενής χρήση διαφόρων εργαλείων μέτρησης στη συγχρονική έρευνα, όπως ερωτηματολογίων ατομικής συμπλήρωσης ή δομημένων **διαγραμμάτων παρατήρησης**, μπορεί να απειλήσει την περιβαλλοντική εγκυρότητα, διότι τα χρησιμοποιούμενα εργαλεία διαταράσσουν τον «τόπο διαμονής», όπως τον αποκαλεί ο Cicourel (1982).

Μη χειρίσιμες μεταβλητές

Όπως παρατηρήσαμε στην αρχή της ενότητας για το πειραματικό σχέδιο, στην πλειονότητα των κοινωνικών ερευνών δεν υπάρχει η δυνατότητα χειρισμού των μεταβλητών που μας ενδιαφέρουν: είναι **μη χειρίσιμες μεταβλητές**. Γι' αυτό οι ερευνητές του χώρου της ποσοτικής έρευνας εφαρμόζουν κατά κύριο λόγο συγχρονικό σχέδιο αντί για πειραματικό. Οι ερευνητές θα πρέπει να είναι προσεκτικοί και να μιλούν περί σχέσεων και όχι αιτιότητας ή να υποστηρίζουν, επικαλούμενοι θεωρητικούς λόγους, ότι κάποια μεταβλητή είναι πιθανότερο να είναι ανεξάρτητη παρά εξαρτημένη (βλ. **Στιγμιότυπο έρευνας 3.8** για σχετικό παράδειγμα).

Έτσι, μερικές από τις μεταβλητές που ενδιαφέρουν τους κοινωνικούς επιστήμονες, οι οποίες συχνά θεωρούνται ως δυνάμει σημαντικές ανεξάρτητες μεταβλητές, δεν είναι χειρίσιμες παρά μόνο με τη λήψη ακραίων μέτρων. Ωστόσο, μεταβλητές όπως ο εθνοτικός προσδιορισμός, η ηλικία, το φύλο και το κοινωνικό υπόβαθρο όχι μόνο είναι «πάγιες» και δεν επιδέχονται εκείνο το είδος χειρισμού που απαιτείται για ένα γνήσιο πειραματικό σχέδιο, αλλά είναι επίσης εξαιρετικά απίθανο να αποτελέσουν εξαρτημένες μεταβλητές. Θα είναι σχεδόν αναπόφευκτα ανεξάρτητες μεταβλητές κι έτσι μπορούμε με ασφάλεια να κάνουμε αιτιολογικούς συμπερασμούς, όταν αυτές οι μεταβλητές εμπλέκονται στην έρευνα, δείχνοντας τις σχέσεις τους μεταξύ τους αλλά και με άλλες μεταβλητές. Ωστόσο, υπάρχουν και πολλές μεταβλητές που θα μπορούσαμε να τις χειριστούμε αλλά δεν το κάνουμε εξαιτίας δεοντολογικών και πρακτικών περιορισμών, και οι οποίες συνεπώς δημιουργούν αμφιβολίες για την κατεύθυνση της αιτιότητας.

Το γεγονός ότι μπορούμε να θεωρήσουμε ορισμένες μεταβλητές ως δεδομένες μάς δίνει μια ιδέα για το πώς μπορούμε να εξαγάγουμε αιτιολογικά συμπεράσματα στη συγχρονική έρευνα. Μπορούμε να υποθέσουμε ότι πολλές από τις μεταβλητές που μας ενδιαφέρουν προηγούνται χρονικά άλλων μεταβλητών. Για παράδειγμα, αν ανακαλύψουμε σχέση μεταξύ εθνοτικού προσδιορισμού και κατανάλωσης αλκοόλ, μπορούμε να υποθέσουμε ότι ο πρώτος όρος της σχέσης είναι πιθανότερο να αποτελεί ανεξάρτητη μεταβλητή, διότι χρονικά προηγείται της κατανάλωσης αλκοόλ. Με άλλα λόγια, παρότι δεν μπορούμε να χειριστούμε τον εθνοτικό προσδιορισμό, μπορούμε να εξαγάγουμε αιτιολογικά συμπεράσματα από τα δεδομένα μιας συγχρονικής έρευνας.

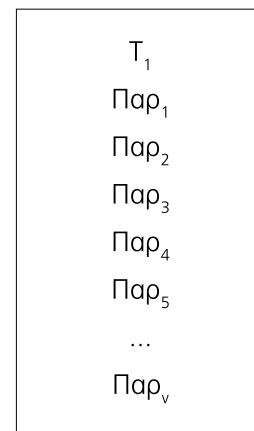
Η δομή του συγχρονικού σχεδίου

Δεν είναι εύκολο να απεικονίσουμε σχηματικά το συγχρονικό σχέδιο έρευνας εφαρμόζοντας τη σημειογραφία που χρησιμοποιήσαμε προηγουμένως. Παραταύτα, τα βασικά χαρακτηριστικά του αποτυπώνονται το **Σχήμα 3.2**, μόνο που σε αυτή την περίπτωση ο όρος **Παρ** αντιπροσωπεύει απλώς μία παρατήρηση που έγινε σε σχέση με κάποια μεταβλητή.

Όπως φαίνεται στο **Σχήμα 3.2**, το συγχρονικό σχέδιο περιλαμβάνει συλλογή δεδομένων για μια σειρά μεταβλητών (Παρ_1 Παρ_2 Παρ_3 Παρ_4 $\text{Παρ}_5 \dots \text{Παρ}_v$) σε δεδομένο χρονικό σημείο T_1 . Κατ' αυτόν τον τρόπο, δημιουργείται το λεγόμενο «τετράγωνο» δεδομένων, κατά τη διατύπωση της Marsh (1982), το οποίο περιλαμβάνει μεταβλητές από Παρ_1 έως Παρ_v και μονάδες ανάλυσης από Μονάδα_1 έως Μονάδα_v , όπως φαίνεται στο **Σχήμα 3.3**. Για κάθε μονάδα ανάλυσης (που μπορεί να αναφέρεται σε ανθρώπους, νοικοκυριά, πόλεις, έθνη κ.λπ.) υπάρχουν δεδομένα για καθεμία από τις μεταβλητές Παρ_1 έως Παρ_v , τα οποία συλλέχθηκαν τη χρονική στιγμή T_1 . Κάθε κελί αυτής της μήτρας, λοιπόν, περιέχει συγκεκριμένα δεδομένα.

Σχήμα 3.2

Το σύγχρονικό σχέδιο

Συγχρονικό σχέδιο και ερευνητική στρατηγική

Στη μέχρι τώρα συζήτηση το συγχρονικό σχέδιο παρουσιάστηκε σε στενή συνάρτηση με την ποσοτική έρευνα. Επίσης, η αξιολόγηση του συγχρονικού σχεδίου βασίζεται σε κριτήρια συναφή προς τη στρατηγική ποσοτικής έρευνας. Θα πρέπει να τονίσουμε, ωστόσο, ότι συχνά και η ποιοτική έρευνα περιλαμβάνει κάποια μορφή συγχρονικού σχεδίου. Χαρακτηρι-

στική μορφή τέτοιας έρευνας έχουμε στην περίπτωση που ο ερευνητής εφαρμόζει ημιδομημένη σε ένα σύνολο ανθρώπων. Σχετικό παράδειγμα προσφέρεται στο Στιγμιότυπο έρευνας 3.9.

Η μελέτη που περιγράφεται στο Στιγμιότυπο έρευνας 3.9 εντάσσεται μεν σαφώς στο πλαίσιο της ποιοτικής έρευνας, πλην όμως παρουσιάζει πολλές ομοιότητες –από την άποψη του συγχρονικού σχεδίου– με

Σχήμα 3.3

Το τετράγωνο δεδομένων στη σύγχρονική έρευνα

	Παρ ₁	Παρ ₂	Παρ ₃	Παρ ₄	...	Παρ _ν
Περίπτωση ₁						
Περίπτωση ₂						
Περίπτωση ₃						
Περίπτωση ₄						
Περίπτωση ₅						
...						
Περίπτωση _ν						

Στιγμιότυπο έρευνας 3.9

Ποιοτική έρευνα στη βάση συγχρονικού σχεδίου

Οι Bisdee, Daly, και Price (2013) εκπόνησαν μια μελέτη σε ηλικιωμένα ζευγάρια για τη σχέση ανάμεσα στο φύλο και στη διαχείριση του οικογενειακού προϋπολογισμού. Αναφέρουν ότι τους ενδιέφερε ειδικότερα ο βαθμός στον οποίο η γήρανση επιδρά στους ρόλους ανδρών και γυναικών σε σχέση με τη διαχείριση χρημάτων, καθώς και στις διαφορετικές αντιδράσεις των γυναικών απέναντι στη θέση τους. Οι συγγραφείς διεξήγαγαν ημιδομημένες συνεντεύξεις με 45 ετεροφυλοφιλικά ζευγάρια, που αρχικά έδωσαν συνέντευξη μαζί και αμέσως μετά χωριστά ο καθένας. Τα ζευγάρια επιλέχθηκαν μέσω προσέγγισης **δειγματοληψίας μέγιστης διακύμανσης** (βλ. Βασική έννοια 18.2 για την επεξήγηση του όρου), «προκειμένου να συμπεριληφθεί ένα ευρύτερο φάσμα από την άποψη της ηλικίας, της υγείας [...] του εθνοτικού προσδιορισμού, της κοινωνικής θέσης, του εισοδηματικού επιπέδου και του ιστορικού οικογενειακής κατάστασης» (Bisdee κ.ά. 2013: 164). Οι συνεντεύξεις ηχογραφήθηκαν και απομαγνητοφωνήθηκαν, αποφέροντας μεγάλο όγκο ποιοτικών δεδομένων.

συγχρονικές μελέτες που εντάσσονται στο πλαίσιο της ποσοτικής έρευνας, όπως η έρευνα που περιγράφεται στο Στιγμιότυπο έρευνας 3.8. Αποτελεί, μάλιστα, εξαιρετικά δημοφιλή τύπο ποιοτικής έρευνας. Στην προκειμένη περίπτωση δεν παρατηρείται ιδιαίτερη μέριμνα για τα γνωστά κριτήρια ποσοτικής έρευνας, δηλαδή για την εσωτερική και την εξωτερική εγκυρότητα, την επαναληψιμότητα, την εγκυρότητα μέτρησης κ.ο.κ. Μάλιστα, θα μπορούσε κανείς να υποστηρίξει ότι εδώ η εφαρμογή μιας συνέντευξης υπό μορφή συζήτησης ενίσχυσε την περιβαλλοντική εγκυρότητα της

μελέτης περισσότερο απ' ό,τι η χρήση πιο τυπικών εργαλείων συλλογής δεδομένων.

Είναι επίσης αξιοσημείωτο ότι η εν λόγω μελέτη αφορούσε παράγοντες που ασκούν επίδραση στη διαχείριση του οικογενειακού προϋπολογισμού από το ζευγάρι (όπως η εμφάνιση προβλημάτων υγείας). Αυτή καθεαυτή η έννοια της «επίδρασης» έχει ισχυρές συνδηλώσεις που παραπέμπουν σε αιτιώδεις σχέσεις, υποδηλώνοντας στην προκειμένη περίπτωση ότι οι ερευνητές που διεξάγουν ποιοτική έρευνα ενδιαφέρονται για τη διερεύνηση αιτιών και αποτελεσμάτων,

όχι όμως με όρους μεταβλητών όπως στην ποσοτική έρευνα. Επίσης, δόθηκε πολύ περισσότερη έμφαση στην ίδια την *εμπειρία* της διαχείρισης του οικογενειακού προϋπολογισμού απ' ό,τι συνήθως δίνεται στην ποσοτική έρευνα. Ωστόσο, το συγκεκριμένο παράδειγμα παρατίθεται πρωτίστως διότι παρουσιάζει πολλές ομοιότητες με το συγχρονικό σχέδιο στην ποσοτική έρευνα. Περιλαμβάνει συνέντευξη ενός αρκετά μεγάλου αριθμού ανθρώπων σε δεδομένη χρονική στιγμή. Και όπως συμβαίνει σε πολλές περιπτώσεις ποσοτικής έρευνας όπου εφαρμόζεται συγχρονικό σχέδιο, η διερεύνηση των πρώιμων επιδράσεων στην παρελθούσα και τωρινή συμπεριφορά των ανθρώπων βασίζεται στην από μέρους τους ανασκόπηση των παραγόντων που τους επηρέασαν στο παρελθόν.

Διαχρονικό σχέδιο

Το διαχρονικό σχέδιο συνιστά ξεχωριστή μορφή ερευνητικού σχεδίου. Λόγω του απαιτούμενου χρόνου και κόστους, δεν χρησιμοποιείται συχνά στην κοινωνική έρευνα, γι' αυτό και δεν του αφιερώνουμε πολύ χώρο εδώ. Στη μορφή με την οποία εμφανίζεται κατά κανόνα σε κοινωνικοεπιστημονικά πεδία, όπως εκείνα της κοινωνιολογίας, της κοινωνικής πολιτικής και της ανθρωπογεωγραφίας, αποτελεί συνήθως επέκταση της έρευνας επισκόπησης στη βάση του συγχρονικού σχεδίου που βασίζεται σε ερωτηματολόγια ατομικής συμπλήρωσης ή δομημένες συνεντεύξεις. Κατά συνέπεια, το διαχρονικό σχέδιο δεν διαφέρει πολύ από τη

συγχρονική έρευνα, από την άποψη της αξιοπιστίας, της επαναληψιμότητας και της εγκυρότητας. Ωστόσο, επιτρέπει εκτιμήσεις αναφορικά με τη χρονική αλληλουχία των μεταβλητών και, συνεπώς, ενδεχομένως διευκολύνει την εξαγωγή αιτιολογικών συμπερασμάτων.

Το διαχρονικό σχέδιο περιλαμβάνει δύο τουλάχιστον επισκοπήσεις του ίδιου δείγματος σε διαφορετικές χρονικές περιόδους. Συνήθως διακρίνονται δύο τύποι διαχρονικού σχεδίου: η *μελέτη σταθερού δείγματος* και η *μελέτη κοόρτης*. Ο πρώτος τύπος περιλαμβάνει συλλογή δεδομένων σε τουλάχιστον δύο (και συχνά περισσότερες) περιόδους για δείγμα που συνήθως επιλέγεται τυχαία σε εθνικό επίπεδο. Τα δεδομένα που συλλέγονται μπορεί να αφορούν ανθρώπους, νοικοκυριά, οργανισμούς κ.ο.κ. Σχετικό παράδειγμα αποτελεί η Έρευνα για την Κατανόηση της Κοινωνίας (βλ. *Στιγμιότυπο έρευνας 3.10*).

Στη μελέτη κοόρτης συλλέγονται δεδομένα είτε για μια ολόκληρη κοόρτη είτε για τυχαίο δείγμα της. Η κοόρτη αποτελείται από ανθρώπους που έχουν κάποιο κοινό χαρακτηριστικό, όπως ότι έχουν όλοι γεννηθεί την ίδια εβδομάδα ή ότι έχουν μια κοινή εμπειρία, λ.χ. ότι είναι άνεργοι ή ότι έχουν παντρευτεί μian ορισμένη ημέρα ή την ίδια εβδομάδα. Σχετικό παράδειγμα αποτελεί η Εθνική Έρευνα για την Ανάπτυξη του Παιδιού (NCDS) (βλ. *Στιγμιότυπο έρευνας 3.11*). Στην καμπή του 21ου αιώνα ξεκίνησε μια νέα μελέτη κοόρτης – η Μελέτη Κοόρτης για τη Νέα Χιλιετία του Συμβουλίου Οικονομικής και Κοινωνικής Έρευνας (ESRC).

Στιγμιότυπο έρευνας 3.10

Η Έρευνα για την Κατανόηση της Κοινωνίας (πρώην Έρευνα Επισκόπησης Σταθερού Δείγματος για τα Βρετανικά Νοικοκυριά)

Η Έρευνα για την Κατανόηση της Κοινωνίας, η Διαχρονική Μελέτη για τα Νοικοκυριά του Ηνωμένου Βασιλείου, ξεκίνησε το 1991 ως Έρευνα Επισκόπησης Σταθερού Δείγματος για τα Βρετανικά Νοικοκυριά (BHPS), όταν πραγματοποιήθηκαν για πρώτη φορά συνεντεύξεις με αντιπροσωπευτικό δείγμα 10.264 ατόμων από 5.539 νοικοκυριά σχετικά με τα ακόλουθα έξι βασικά πεδία ενδιαφέροντος:

- οργάνωση του νοικοκυριού
- εργασιακή συμπεριφορά
- εισόδημα και περιουσία
- στέγαση
- υγεία
- κοινωνικοοικονομικές αξίες.

Οι συνεντεύξεις με τους συμμετέχοντες πραγματοποιούνταν ετησίως. Η διαρκής επανάληψη συνεντεύξεων επιτρέπει τον εντοπισμό πεδίων κοινωνικής αλλαγής. Για παράδειγμα, οι Laurie και Gershuny (2000) δείχνουν ότι έχουν σημειωθεί αλλαγές στον τρόπο με τον οποίο τα ζευγάρια διαχειρίζονται τα χρήματά τους. Σε μια πενταετία (1991-1995) υπήρξε ελαφρά πτώση του ποσοστού των ανδρών που είχαν τον τελευταίο λόγο σε αποφάσεις οικονομικού χαρακτήρα και αντίστοιχη ελαφρά αύξηση του ποσοστού εκείνων που ανέφεραν ότι συμμετείχαν εξίσου στη λήψη τέτοιων αποφάσεων, αν και αυτές οι μεταβολές προκύπτουν από τη συνολική εικόνα των απαντήσεων των ζευγαριών – περίπου στο ένα τέταρτο των περιπτώσεων οι δύο σύντροφοι έδωσαν χωριστά διαφορετικές απαντήσεις σχετικά με το ποιος έχει τον τελευταίο λόγο!

Η BHPS αντικαταστάθηκε το 2009 την Έρευνα για την Κατανόηση της Κοινωνίας, η οποία βασίζεται σε σταθερό δείγμα περίπου 40.000 νοικοκυριών του Ηνωμένου Βασιλείου. Υιοθετούνται παρόμοιες διαδικασίες με εκείνες της BHPS και οι επιλεγμένοι ενήλικες δίνουν προσωπική ή τηλεφωνική συνέντευξη με τη βοήθεια Η/Υ κάθε χρόνο. Βλ. www.understandingsociety.ac.uk/about#part2 (τελευταία επίσκεψη: 18 Σεπτεμβρίου 2014).

Στιγμιότυπο έρευνας 3.11

Η Εθνική Έρευνα για την Ανάπτυξη του Παιδιού

Η Εθνική Έρευνα για την Ανάπτυξη του Παιδιού (NCDS) βασίζεται στο σύνολο των 17.000 παιδιών που γεννήθηκαν στη Μεγάλη Βρετανία την εβδομάδα 3-9 Μαρτίου 1958. Η μελέτη ξεκίνησε αρχικά με αφορμή κάποιες ανησυχίες για τα επίπεδα περιγεννητικής θνησιμότητας, όμως στη συλλογή δεδομένων αποτυπώνεται πολύ ευρύτερο φάσμα ζητημάτων. Τα δεδομένα συλλέχθηκαν όταν τα παιδιά ήταν 7 ετών. Στην πραγματικότητα, το αρχικό σχέδιο δεν προέβλεπε διαχρονική μελέτη. Οι ερευνητές επανήλθαν στο συγκεκριμένο δείγμα τα έτη 1965, 1969, 1974, 1981, 1991, 1999/2000, 2004/2005, 2008/2009 και 2013. Τα δεδομένα που συλλέχθηκαν αφορούσαν διάφορα θεματικά πεδία, μεταξύ των οποίων περιλαμβάνονταν η σωματική και ψυχική υγεία, η οικογένεια, η ανατροφή των παιδιών, η απασχόληση και το εισόδημα, η στέγαση και το περιβάλλον. Για περισσότερες πληροφορίες βλ. Fox και Fogelman (1990), Hodges (1998) και www.cls.ioe.ac.uk/MicrositeHome.aspx?sitesectionid=50&sitesectiontitle=National%20Child%20Development%20Study (τελευταία επίσκεψη: 18 Σεπτεμβρίου 2014).

Το 2000-2001 ξεκίνησε μια νέα μελέτη κοόρτης –η Μελέτη Κοόρτης για τη Νέα Χιλιετία–, η οποία βασίζεται στο δείγμα όλων των παιδιών που γεννήθηκαν στην Αγγλία και την Ουαλία σε διάστημα δώδεκα μηνών από την 1η Σεπτεμβρίου και όλων των παιδιών που γεννήθηκαν στη Σκωτία και τη Βόρεια Ιρλανδία από την 1η Δεκεμβρίου. Οι ερευνητές επανήλθαν στο δείγμα άλλες τέσσερις φορές έπειτα από την αρχική συλλογή δεδομένων. Για περισσότερες πληροφορίες βλ. www.cls.ioe.ac.uk/page.aspx?sitesectionid=851&sitesectiontitle=Welcome+to+the+Millenium+Cohort+Study (τελευταία επίσκεψη: 18 Σεπτεμβρίου 2014).

Οι μελέτες κοόρτης και σταθερού δείγματος εμφανίζουν ομοιότητες. Έχουν παρόμοια δομή ερευνητικού σχεδίου: η δομή αυτή απεικονίζεται στο Σχήμα 3.4, όπου φαίνεται ότι τα δεδομένα συλλέγονται σε δύο τουλάχιστον φάσεις και αφορούν τις ίδιες μεταβλητές και τους ίδιους ανθρώπους. Τόσο στις μελέτες σταθερού δείγματος όσο και στις μελέτες κοόρτης παρατηρείται η ίδια μέριμνα για τη διαύγηση της κοινωνικής αλλαγής και τη βαθύτερη κατανόηση των διαχρονικών αιτιωδών επιδράσεων. Αυτό το τελευταίο στοιχείο σημαίνει ότι τα διαχρονικά σχέδια είναι σε θέση να αντιμετωπίσουν καλύτερα το πρόβλημα του

«απροσδιόριστης κατεύθυνσης της αιτιώδους εξάρτησης» που πλήττει τα συγχρονικά σχέδια.

Η δυνατότητα εντοπισμού ορισμένων δυνάμει ανεξάρτητων μεταβλητών στη χρονική στιγμή T_1 επιτρέπει στον ερευνητή να συμπεράνει ότι τα πιθανολογούμενα αποτελέσματα, που εντοπίζονται στη χρονική στιγμή T_2 ή αργότερα, έχουν συμβεί μετά τις ανεξάρτητες μεταβλητές. Ασφαλώς, κατ' αυτόν τον τρόπο δεν αντιμετωπίζεται συνολικά το πρόβλημα της απροσδιόριστης κατεύθυνσης της αιτιώδους εξάρτησης, όμως τουλάχιστον προσδιορίζεται ποια μεταβλητή προηγείται χρονικά. Κατά τ' άλλα, ό,τι αναφέρθη-

κε προηγουμένως για το συγχρονικό σχέδιο ισχύει και για το διαχρονικό.

Οι μελέτες κούρτης και σταθερού μεγέθους δι-αφέρουν μεταξύ τους σημαντικά σε αρκετά σημεία. Σε μια μελέτη σταθερού μεγέθους, όπως η BHPS, η οποία εκτείνεται σε διάστημα πολλών ετών, υπάρχει η δυνατότητα διάκρισης ανάμεσα σε επιπτώσεις λόγω ηλικίας (που οφείλονται στη γήρανση των ανθρώπων) και σε επιπτώσεις λόγω κούρτης (που οφείλονται στο γεγονός της γέννησης σε παρόμοια χρονική στιγμή), ακριβώς διότι τα μέλη του σταθερού δείγματος έχουν γεννηθεί σε διαφορετικές χρονικές περιόδους. Η μελέτη κούρτης, όμως, μπορεί να διαπιστώσει μόνον επιπτώσεις λόγω ηλικίας, διότι όλα τα μέλη του δείγματος έχουν γεννηθεί περίπου την ίδια περίοδο. Επίσης, η μελέτη σταθερού δείγματος, ειδικά εκείνη που αναφέρεται στο επίπεδο του νοικοκυριού, απαιτεί κάποιους κανόνες για τον χειρισμό των νέων μελών που εισέρχονται σε ένα νοικοκυριό (π.χ. λόγω γάμου ή μετακόμισης ηλικιωμένων συγγενών), καθώς και των μελών που αποχωρούν από ένα νοικοκυριό (π.χ. λόγω χωρισμού ή αποχώρησης των παιδιών).

Οι μελέτες κούρτης και σταθερού δείγματος αντιμετωπίζουν παρόμοια προβλήματα. Πρώτον, υπάρχει το πρόβλημα της φθοράς του δείγματος λόγω θανάτου, μετακομίσεων κ.ο.κ., αλλά και λόγω της απόφασης κάποιων μελών του δείγματος να αποχωρήσουν από την έρευνα σε κάποιο από τα επόμενα στάδιά της. Ο Menard (1991) αναφέρει την περίπτωση μιας μελέτης σε έφηβους τοξικομανείς στις ΗΠΑ, στην οποία το 55% των μελών του δείγματος χάθηκε σε μία οκταετία. Πάντως, τα επίπεδα φθοράς του δείγματος δεν είναι πάντοτε τόσο υψηλά. Το 1981 η Εθνική Έρευνα για την Ανάπτυξη του Παιδιού κατάφερε να διασφαλίσει δεδομένα από 12.537 μέλη της κούρτης, η οποία αρχικά αριθμούσε 17.414, και αυτό είναι πράγματι επίτευγμα αν αναλογιστεί κανείς ότι είχαν περάσει 23 χρόνια από τη γέννηση των παιδιών. Το πρόβλημα με τη φθορά συνίσταται κυρίως στο ότι όσοι αποχωρούν ενδέχεται να διαφέρουν σημαντικά από εκείνους που παραμένουν, με αποτέλεσμα σε μια τέτοια περίπτωση οι τελευταίοι να μην αποτελούν αντιπροσωπευτικό δείγμα. Υπάρχουν στοιχεία από μελέτες σταθερού δείγματος που δείχνουν ότι η φθορά περιορίζεται με την πάροδο του χρόνου (Berthoud 2000a): με άλλα λόγια, όσοι δεν αποχωρούν μετά την πρώτη ή τη δεύτερη φάση συλλογής δεδομένων συνήθως παραμένουν στο δείγμα. Δεύτερον, δεν υπάρχουν αρκετές κατευθυντήριες αρχές για την επιλογή της βέλτιστης χρονικής πε-

ριόδου πραγματοποίησης των μετέπειτα φάσεων της συλλογής δεδομένων. Τρίτον, λέγεται μερικές φορές ότι πολλές διαχρονικές μελέτες είναι προϊόν ελλιπούς προετοιμασίας και καταλήγουν στη συλλογή μεγάλου όγκου δεδομένων δίχως τον απαραίτητο σχεδιασμό. Τέταρτον, υπάρχουν στοιχεία που δείχνουν ότι μπορεί να επέλθει *επιπλοκή του σταθερού δείγματος*, ο οποίος οφείλεται στην επίδραση που ασκεί στη συμπεριφορά των ερευνώμενων η παρατεταμένη συμμετοχή σε μια διαχρονική μελέτη. Ο Menard (1991) αναφέρει την περίπτωση μιας μελέτης για την οικογενειακή φροντίδα, στην οποία το 52% των ερωτώμενων παρουσίασε ενδείξεις διαφοροποιημένης αντίδρασης στο ζήτημα της φροντίδας των συγγενών λόγω της συμμετοχής στην έρευνα.

Έρευνες όπως η Γενική Έρευνα για τα Νοικοκυριά, η Έρευνα για τις Κοινωνικές Στάσεις στη Βρετανία και η Έρευνα για την Εγκληματικότητα στην Αγγλία και την Ουαλία (βλ. Πίνακα 14.1), οι οποίες πραγματοποιήθηκαν σε σταθερή βάση σε συγκεκριμένα δείγματα του πληθυσμού, δεν αποτελούν γνήσιες διαχρονικές έρευνες διότι δεν περιλαμβάνουν συνεντεύξεις με τους ίδιους ανθρώπους σε κάθε φάση. Θα μπορούσαμε κάλλιστα να θεωρήσουμε ότι περιλαμβάνουν ένα επαναλαμβανόμενο συγχρονικό σχέδιο ή σχέδιο τάσεων, βάσει του οποίου επιλέγονται δείγματα για καθεμία από τις διάφορες φάσεις. Έχουν τη δυνατότητα να καταγράφουν αλλαγές, όμως δεν μπορούν να αντιμετωπίσουν το ζήτημα της κατεύθυνσης της αιτιώδους εξάρτησης διότι τα δείγματα είναι πάντοτε διαφορετικά.

Η σχεδόν αποκλειστική σύνδεση του διαχρονικού σχεδίου με την ποσοτική έρευνα είναι προφανής. Ωστόσο, η ποιοτική έρευνα ενδέχεται μερικές φορές να περιλαμβάνει στοιχεία διαχρονικού σχεδίου. Τέτοιες περιπτώσεις παρατηρούνται ειδικά στην εθνογραφική έρευνα, όταν ο **εθνογράφος** παραμένει σε συγκεκριμένο τόπο για μακρό χρονικό διάστημα ή όταν πραγματοποιούνται συνεντεύξεις σε περισσότερες από μία φάσεις για τη διαπίστωση αλλαγών. Παράδειγμα της δεύτερης περίπτωσης παρατίθεται στο **Στιγμιότυπο έρευνας 3.12**.

Οι περισσότερες διαχρονικές μελέτες προγραμματίζονται εξ αρχής κατά τέτοιο τρόπο ώστε να είναι δυνατή η παρακολούθηση των μελών του δείγματος σε μεταγενέστερο χρονικό σημείο. Ωστόσο, μερικές φορές τυχαίνει η ιδέα για διεξαγωγή διαχρονικής μελέτης να έρθει αφότου παρέλθει κάποιο χρονικό διάστημα. Αν υπάρχει ένα καλό σύνολο στοιχείων, οι ερευνητές

μπορούν να επανέλθουν στο συγκεκριμένο δείγμα για ακόμη μία ή περισσότερες φάσεις συλλογής δεδομένων. Στο **Στιγμιότυπο έρευνας 3.13** παρατίθεται ένα εξαιρετικά ασυνήθιστο αλλά συναρπαστικό παράδειγμα διαχρονικού σχεδίου στις ΗΠΑ, το οποίο περιλαμβάνει μία εν μέρει μόνο προγραμματισμένη μελέτη. Η συγκεκριμένη περίπτωση αποτελεί, επίσης, ενδιαφέρον παράδειγμα μελέτης μεικτών μεθόδων, αφού συνδυάζει την ποσοτική με την ποιοτική έρευνα.

Σχέδιο μελέτης περίπτωσης

Η βασική μελέτη περίπτωσης περιλαμβάνει λεπτομερή και ενδελεχή ανάλυση μίας μεμονωμένης περίπτωσης. Όπως παρατηρεί ο Stake (1995), η μελέτη περίπτωσης ασχολείται με την πολυπλοκότητα και τον ιδιαίτερο χαρακτήρα της ερευνώμενης περίπτωσης. Μερικές από τις πλέον γνωστές κοινωνιολογικές μελέτες βασίζονται σε αυτό ακριβώς το είδος σχεδίου. Μεταξύ των ερευνώμενων περιπτώσεων συγκαταλέγονται:

- Μεμονωμένες κοινότητες, όπως η μελέτη του Whyte (1955) για την περιοχή Cornerville της Βοστώνης, η μελέτη του Gans (1962) για την περιοχή East End της Βοστώνης, η έρευνα της M. Stacey (1960) για το Banbury και η έρευνα της O'Reilly (2000) και της Benson (2011) για τη βρετανική κοινότητα στην ισπανική Costa del Sol και στην επαρχία της Γαλλίας, αντίστοιχα, ή η διαδικτυακή συγκαλυμμένη παρατήρηση του Banks (2012, 2014) σε μια διαδικτυακή κοινότητα τυχερών παιγνίων.
- Μεμονωμένα σχολεία, όπως οι μελέτες των Ball (1981) και Burgess (1983) για τα σχολεία Beachside Comprehensive και Bishop McGregor, αντίστοιχα, και του Khan (2011, 2014) για κάποιο σχολείο περιωπής των ΗΠΑ.
- Μεμονωμένες οικογένειες, όπως η μελέτη του O. Lewis (1961) για την οικογένεια Sánchez ή η έρευνα των Brannen και Nilsen (2006) για μια οικογένεια Βρετανών χαμηλής ειδίκευσης, η οποία έφτασε σε βάθος τεσσάρων γενεών προκειμένου να ανακαλύψει τις αλλαγές στον ρόλο του πατέρα με την πάροδο του χρόνου.
- Μεμονωμένοι οργανισμοί, όπως οι μελέτες του Burawoy (1979) και της Cavendish (1982) για κάποιο εργοστάσιο, η μελέτη του Ditton (1977) για τις μικροκλοπές σε κάποιο κατάστημα, οι μελέτες του Holdaway (1982, 1983) για συγκεκριμένο αστυνομικό τμήμα, η μελέτη του Demetry (2013)

για ένα εστιατόριο ή η έρευνα του Atkinson (2006) για μία μεμονωμένη λυρική σκηνή.

- Συγκεκριμένα πρόσωπα, όπως ο Stanley –ο επονομαζόμενος «Jack-Roller»– στην περίφημη μελέτη του Shaw (1930): τέτοιες μελέτες χαρακτηρίζονται συνήθως από την εφαρμογή μιας βιογραφικής προσέγγισης (βλ. την ενότητα «Βιογραφικές συνεντεύξεις και συνεντεύξεις εξιστόρησης προσωπικών γεγονότων», στο Κεφάλαιο 20).
- Μεμονωμένα γεγονότα, όπως η Κρίση των Πυραύλων στην Κούβα (Allison 1971), τα γεγονότα που πλαισιώνουν την ειδησιογραφική κάλυψη συγκεκριμένου θεματικού πεδίου (Deacon, Fenton, και Bryman 1999), οι μπαλινέζικες κοκορομαχίες (Geertz 1973b) ή η μελέτη κάποιου καταστροφικού γεγονότος (Vaughan 1996, 2004).

Τι σημαίνει «περίπτωση»;

Η συνηθέστερη χρήση του όρου «περίπτωση» παραπέμπει στη σύνδεση της μελέτης περίπτωσης με συγκεκριμένο τόπο, λ.χ. με μια κοινότητα ή κάποιον οργανισμό. Το ενδιαφέρον επικεντρώνεται συνήθως στην ενδελεχή διερεύνηση του εκάστοτε περιβάλλοντος. Υπάρχει μια γενικότερη τάση συσχέτισης της μελέτης περίπτωσης με την ποιοτική έρευνα, αυτό όμως δεν είναι σωστό. Οι μελέτες περίπτωσης πράγματι τείνουν να χρησιμοποιούν μεθόδους ποιοτικής έρευνας, όπως τη συμμετοχική παρατήρηση και τη μη δομημένη συνέντευξη, διότι αυτές οι μέθοδοι θεωρείται ότι οδηγούν σε ενδελεχή, λεπτομερή διερεύνηση μιας περίπτωσης. Ωστόσο, οι μελέτες περίπτωσης συχνά αποτελούν και πεδίο *ταυτόχρονης* εφαρμογής της ποσοτικής και της ποιοτικής έρευνας (βλ. Κεφάλαιο 27). Σε περιπτώσεις έρευνας αμιγώς ποσοτικού χαρακτήρα μπορεί να είναι δύσκολο να αποφανθούμε αν ουσιαστικά πρόκειται περί μελέτης περίπτωσης ή συγχρονικού σχεδίου. Το ίδιο μπορεί να ειπωθεί και για τις μελέτες περίπτωσης που βασίζονται στην ποιοτική έρευνα. Εκείνο που έχει σημασία είναι να είμαστε σαφείς όσον αφορά τον προσδιορισμό της εκάστοτε μονάδας ανάλυσης. Ας πούμε ότι η έρευνα διεξάγεται σε συγκεκριμένο χώρο, ο οποίος μπορεί να είναι κάποιος οργανισμός ή μια κοινότητα. Μερικές φορές, η έρευνα διεξάγεται μεν σε συγκεκριμένο χώρο, πλην όμως ο χώρος αυτός δεν αποτελεί μέρος της ανάλυσης – προσφέρει απλώς το πλαίσιο της συλλογής δεδομένων. Όταν συμβαίνει κάτι τέτοιο, το αντικείμενο ενδιαφέροντος είναι το δείγμα από το οποίο συλλέχθηκαν τα δεδομένα ο δε χώρος αποτελεί εν πολλοίς συμπωματικό στοιχείο και δεν έχει ιδιαίτερη σημασία. Στο **Στιγμιότυπο έρευνας**

3.15 προσφέρεται ένα παράδειγμα, όπου ο χώρος δεν είναι το πρωταρχικό αντικείμενο ενδιαφέροντος, αν και η ιδιαίτερη σημασία του υπεισέρχεται σε κάποιο σημείο. Σε άλλες περιπτώσεις, ο εκάστοτε χώρος αποτελεί είτε κυρίως είτε τουλάχιστον σε σημαντικό βαθμό το αντικείμενο ενδιαφέροντος. Για παράδειγμα, δεν υπάρχει αμφιβολία ότι στο **Στιγμιότυπο έρευνας 3.14** το αντικείμενο ανάλυσης είναι η Εθνική Λυρική Σκηνή της Ουαλίας. Αυτή η λυρική σκηνή τίθεται στο επίκεντρο της προσοχής και η κατανόηση της λειτουργίας της είναι αποφασιστικής σημασίας για τον στόχο της αποκάλυψης «με αρκετές λεπτομέρειες της καθημερινής πρακτικής εργασίας για το ανέβασμα μιας παράστασης» (Atkinson 2006: 190).

Στη μελέτη περίπτωσης, το αντικείμενο ενδιαφέροντος είναι η μονάδα ανάλυσης καθεαυτήν και ο ερευνητής αποσκοπεί στην ενδελεχή διερεύνησή της.

Δίχως μια τέτοια ή παρόμοια διάκριση, είναι αδύνατο να διαχωρίσουμε τη μελέτη περίπτωσης ως ιδιαίτερο τύπο ερευνητικού σχεδίου, διότι σχεδόν κάθε είδος έρευνας θα μπορούσε να εκληφθεί ως μελέτη περίπτωσης: έρευνα, λ.χ., που βασίζεται σε τυχαίο δείγμα του πληθυσμού της Μεγάλης Βρετανίας θα μπορούσε να εκληφθεί ως μελέτη περίπτωσης της Μεγάλης Βρετανίας! Εκείνο που διακρίνει τη μελέτη περίπτωσης είναι ότι ο ερευνητής ενδιαφέρεται συνήθως για την αποκάλυψη των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών της υπό μελέτη μονάδας ανάλυσης. Αυτή είναι η λεγόμενη ιδιογραφική προσέγγιση. Αντιθέτως, τύποι ερευνητικών σχεδίων όπως ο συγχρονικός είναι γνωστοί ως νομοθετικοί, διότι αφορούν τη διατύπωση γενικών αποφάσεων που ισχύουν ανεξαρτήτως τόπου και χρόνου. Πάντως, μια έρευνα μπορεί να εμφανίζει στοιχεία και των δύο προσεγγίσεων (βλ. **Στιγμιότυπο έρευνας 3.15**).

Στιγμιότυπο έρευνας 3.12

Ποιοτική διαχρονική έρευνα: Το Timescapes project

Από τις αρχές του 21ου αιώνα η ποιοτική **διαχρονική έρευνα** που περιλαμβάνει ποιοτική συνέντευξη με τους συμμετέχοντες έχει γίνει αρκετά διαδεδομένη. Χαρακτηριστική περίπτωση αποτελεί το λεγόμενο Timescapes project, ένα μεγάλο ερευνητικό πρόγραμμα που ξεκίνησε τον Φεβρουάριο του 2007. Στόχος του είναι η πραγματοποίηση επαναλαμβανόμενων συνεντεύξεων σε διάφορα στάδια της ζωής των συμμετεχόντων, προκειμένου να διαπιστωθούν κοινωνικές αλλαγές αλλά και διαφοροποιήσεις στις απόψεις, στα συναισθήματα και στον τρόπο ζωής των ανθρώπων. Το συγκεκριμένο εγχείρημα περιλαμβάνει επτά σχετικά ανεξάρτητα ερευνητικά προγράμματα. Μέσω αυτών των προγραμμάτων οι ερευνητές αποσκοπούν στην καταγραφή της ζωής 400 ανθρώπων. Ένα από τα προγράμματα φέρει τον τίτλο «Ανδρισμός, ταυτότητα και κίνδυνος: Η πατρότητα στη ζωή των ανδρών» και αποσκοπεί στην κατανόηση των αλλαγών που επέρχονται στην ταυτότητα ενός άνδρα με την απόκτηση του πρώτου παιδιού. Η συγκεκριμένη μελέτη βασίζεται σε έρευνα που ξεκίνησε αρχικά στο Νόρφολκ το 1999, πολύ πριν από την έναρξη του Timescapes project. Πραγματοποιήθηκαν συνεντεύξεις με 30 πατέρες την περίοδο 2000-2001 πριν και μετά τη γέννηση του πρώτου παιδιού τους. Κάθε ερωτώμενος συμμετείχε συνολικά σε τρεις συνεντεύξεις (οι δύο συνεντεύξεις έγιναν μετά τη γέννηση του παιδιού). Οι ερευνητές επανήλθαν στη συγκεκριμένη ομάδα ερωτώμενων το 2008. Την περίοδο 2008-2009 πραγματοποιήθηκαν περαιτέρω συνεντεύξεις με την ίδια σειρά –μία συνέντευξη πριν από τη γέννηση του παιδιού και δύο μετά– με 18 άνδρες από τη Νότια Ουαλία. Κατά τη διάρκεια αυτών των συνεντεύξεων έγινε χρήση οικογενειακών φωτογραφιών, προκειμένου να δοθούν περαιτέρω ερεθίσματα για σκέψεις πάνω στο ζήτημα της πατρότητας. Η χρήση φωτογραφιών σε συνεντεύξεις εξετάζεται στα Κεφάλαια 19 και 20. Το υλικό που συγκεντρώθηκε είναι διαθέσιμο για δευτερογενή ανάλυση (βλ. την ενότητα «Δευτερογενής ανάλυση ποιοτικών δεδομένων» στο Κεφάλαιο 24).

Πηγές:

Guardian, 20 Οκτωβρίου 2009: www.guardian.co.uk/education/2009/oct/20/timescapes-leeds-research-memories?INTCMP=SRCH

Ιστότοπος του ερευνητικού προγράμματος: www.timescapes.leeds.ac.uk

Για πληροφορίες σχετικά με την έρευνα για τον ανδρισμό, βλ. www.timescapes.leeds.ac.uk/research/masculinities-fatherhood-risk/index.html

Για μερικές μεθοδολογικές παρατηρήσεις σχετικά με το πρόγραμμα Timescapes project, www.timescapes.leeds.ac.uk/resources/publications.html

Τελευταία επίσκεψη των ανωτέρω ιστότοπων: 18 Σεπτεμβρίου 2014.

Στιγμιότυπο έρευνας 3.13

Μία εν μέρει προγραμματισμένη διαχρονική μελέτη

Τη δεκαετία του 1940, οι Sheldon και Eleanor Glueck, της Νομικής Σχολής του Πανεπιστημίου του Χάρβαρντ, διεξήγαγαν μελέτη σχετικά με το πώς ξεκινά και εξελίσσεται μια εγκληματική σταδιοδρομία. Η μελέτη περιλάμβανε τη σύγκριση 500 παραβατών με 500 μη παραβάτες στη Μασαχουσέτη. Τα δύο δείγματα ήταν όμοια από την άποψη διαφόρων χαρακτηριστικών, όπως της ηλικίας, του εθνοτικού προσδιορισμού καθώς και του κοινωνικοοικονομικού προφίλ των περιοχών από όπου προέρχονταν οι συμμετέχοντες. Τα μέλη του δείγματος ήταν περίπου 14 ετών όταν ξεκίνησε η μελέτη. Οι ερευνητές επανήλθαν στο συγκεκριμένο δείγμα στις ηλικίες των 25 και 33 ετών. Χρησιμοποιήθηκαν διάφορα μέσα συλλογής δεδομένων: συνεντεύξεις με τους 1.000 συμμετέχοντες, τις οικογένειές τους αλλά και πρόσωπα που είχαν κάποιον σημαντικό ρόλο στη ζωή τους (όπως ήταν, για παράδειγμα, οι κοινωνικοί λειτουργοί και οι δάσκαλοι)· παρατήρηση του οικογενειακού περιβάλλοντος· αρχεία διαφόρων γραφείων και υπηρεσιών που είχαν σχέση με τους συμμετέχοντες και τις οικογένειές τους. Τα δεδομένα για την εγκληματική δραστηριότητα των συμμετεχόντων συλλέχθηκαν, προφανώς, κατόπιν εξέτασης του ατομικού ιστορικού των παραβατών σχετικά με τις δικαστικές παραστάσεις και τις υπό όρους αποφυλακίσεις τους. Παρότι αυτές οι πηγές απέφεραν ποσοτικά δεδομένα, στις συνεντεύξεις συλλέχθηκαν επίσης ποιοτικά δεδομένα μέσω **ανοιχτών ερωτήσεων**. Περίπου στα μέσα της δεκαετίας του 1990, οι Laub και Sampson (2003, 2004) επανήλθαν στο δείγμα των 500 παραβατών, οι οποίοι τότε θα ήταν ήδη 70 ετών. Αναζητήθηκε το ιστορικό θανάτων και εγκληματικής δράσης για το σύνολο των 500 ατόμων ώστε να προσδιοριστεί η πορεία της εξέλιξης τυχόν συνεχιζόμενης εγκληματικής δραστηριότητας. Επιπρόσθετα, οι ερευνητές κατάφεραν να βρουν 52 άτομα από το αρχικό δείγμα και να τους πάρουν συνέντευξη. Η επιλογή των συγκεκριμένων περιπτώσεων βασίστηκε στην εξέλιξη της παραβατικής τους συμπεριφοράς με την πάροδο του χρόνου, όπως αυτή αποτυπώνεται στο ιστορικό της εγκληματικής τους δραστηριότητας. Οι ερευνητές πραγματοποίησαν **βιογραφικές συνεντεύξεις** προκειμένου να μάθουν για τις εμπειρίες αυτών των ανθρώπων και να εντοπίσουν κομβικά σημεία στη ζωή τους. Πρόκειται για εξαιρετικά ασυνήθιστο παράδειγμα διαχρονικής μελέτης που περιλαμβάνει στοιχεία αρχικού προγραμματισμού (που προέβλεπε την αρχική φάση συλλογής δεδομένων και τις μετέπειτα φάσεις 11 και 18 χρόνια αργότερα) αλλά και απρογραμματίστη έρευνα από τους Laub και Sampson πολλά χρόνια αργότερα.

Στιγμιότυπο έρευνας 3.14

Μια μελέτη περίπτωσης

Ο Atkinson (2006) περιγράφει την έρευνα **εθνογραφίας** που εκπόνησε για την Εθνική Λυρική Σκηνή της Ουαλίας. Παρακολούθησε διάφορες παραγωγές από το αρχικό στάδιο της πρόβας «μέχρι την πρεμιέρα και έπειτα» (Atkinson 2006: 25). Για κάθε παραγωγή πραγματοποίησε συμμετοχική παρατήρηση για περίπου έξι εβδομάδες στο στάδιο της πρόβας. Επικεντρώθηκε ειδικότερα στο πώς επιτελούσαν τις καθημερινές τους εργασίες τα μέλη της ορχήστρας και του μπαλέτου.

Στιγμιότυπο έρευνας 3.15

Συγχρονικό σχέδιο με στοιχεία μελέτης περίπτωσης

Μερικές φορές μια έρευνα μπορεί να εμφανίζει ταυτόχρονα στοιχεία μελέτης περίπτωσης και συγχρονικής μελέτης. Για παράδειγμα, η Leonard (2004) ενδιαφέρθηκε για τη χρησιμότητα της έννοιας του πολιτισμι-

κού κεφαλαίου στη διερεύνηση των τρόπων με τους οποίους διαμορφώνονται οι γειτονιές. Το ενδιαφέρον της, λοιπόν, περιλάμβανε ζητήματα παρόμοια με εκείνα της μελέτης που περιγράφεται στο Στιγμιότυπο έρευνας 2.2. Εκπρόηξε την έρευνά της σε μια καθολική συνοικία στο δυτικό Μπέλφαστ, όπου πραγματοποίησε ημιδομημένες συνεντεύξεις με 246 ανθρώπους από 150 νοικοκυριά. Τα ερευνητικά της ευρήματα σχετίζονται με τη χρησιμότητα της έννοιας του κοινωνικού κεφαλαίου, άρα το ερευνητικό σχέδιο που υιοθετεί μοιάζει μάλλον συγχρονικό. Ωστόσο, σε συγκεκριμένα σημεία επικεντρώνει την προσοχή της στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του Μπέλφαστ, ειδικότερα στις συγκρούσεις και στην αναζήτηση λύσεων στα πολιτικά προβλήματα που χαρακτηρίζουν την πρόσφατη ιστορία του τόπου. Σε κάποιο σημείο γράφει: «Καθώς εξελίσσονται οι ειρηνευτικές διαδικασίες στο δυτικό Μπέλφαστ, οι πολιτικοί ηγέτες επιφορτίζονται με το καθήκον της σύνδεσης των άτυπων δικτύων μεταξύ των διαφόρων κοινοτήτων με θεσμικά δίκτυα» (Leonard 2004: 939). Όπως αφήνει να εννοηθεί αυτό το σχόλιο, είναι μάλλον αδύνατον για μια μελέτη σαν και αυτή να αποφέρει ευρήματα σχετικά με τη διαμόρφωση κοινοτήτων δίχως να αναφερθεί στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του Μπέλφαστ και της ταραγμένης ιστορίας του.

Στο πειραματικό και στο συγχρονικό σχέδιο η σχέση μεταξύ θεωρίας και έρευνας έχει παραγωγικό προσανατολισμό. Το ερευνητικό σχέδιο και η συλλογή δεδομένων κατευθύνονται από συγκεκριμένα ερευνητικά ερωτήματα που απορρέουν από θεωρητικούς προβληματισμούς. Ωστόσο, όταν υιοθετείται στρατηγική ποιοτικής έρευνας στο συγχρονικό σχέδιο, όπως στο Στιγμιότυπο έρευνας 3.9, η αντίστοιχη προσέγγιση τείνει να προσλάβει επαγωγικό χαρακτήρα. Με άλλα λόγια, ο επαγωγικός ή παραγωγικός χαρακτήρας ενός συγχρονικού σχεδίου επηρεάζεται από την εκάστοτε υιοθέτηση ερευνητικής στρατηγικής. Το ίδιο μπορεί να ειπωθεί και για τη μελέτη περίπτωσης. Όπου δεσπόζει η στρατηγική ποιοτικής έρευνας, η μελέτη περίπτωσης τείνει προς την επαγωγική προσέγγιση της σχέσης μεταξύ θεωρίας και έρευνας· όπου δεσπόζει η στρατηγική ποσοτικής έρευνας, τείνει προς την παραγωγική προσέγγιση.

Αξιοπιστία, επαναληψιμότητα και εγκυρότητα

Το ζήτημα της αξιολόγησης της μελέτης περίπτωσης βάσει των κριτηρίων ερευνητικού σχεδίου που συζητήθηκαν στην αρχή αυτού του κεφαλαίου –δηλαδή της εγκυρότητας μέτρησης, της εσωτερικής και εξωτερικής εγκυρότητας, της περιβαλλοντικής εγκυρότητας, της αξιοπιστίας και της επαναληψιμότητας– εξαρτάται από το κατά πόσο νομίζει ο ερευνητής ότι αυτά τα κριτήρια είναι κατάλληλα για την αξιολόγηση μελετών περίπτωσης. Κάποιοι συγγραφείς, όπως ο Yin (2009), τάσσονται υπέρ της καταλληλότητάς τους και προτείνουν τρόπους βελτίωσης των μελετών περίπτωσης επί τη βάση τέτοιων ακριβώς κριτηρίων· άλλοι, όπως ο Stake (1995), αναφέρονται ελάχιστα σε αυτά. Οι συγγραφείς που ασχολούνται με τη μελέτη περίπτωσης από τη σκοπιά κυρίως της ποιοτικής έρευ-

νας έχουν την τάση να υποβαθμίζουν ή να αγνοούν τη σημασία τέτοιων παραγόντων, ενώ εκείνοι που βρίσκονται από την πλευρά της ποσοτικής έρευνας έχουν την τάση να υπερτονίζουν τη σημασία τους.

Ωστόσο, το ζήτημα που αναμφίβολα έχει απασχολήσει πολλές συζητήσεις είναι εκείνο της *εξωτερικής εγκυρότητας* ή *γενικευσιμότητας* της έρευνας που βασίζεται στη μελέτη περίπτωσης. Πώς είναι δυνατόν μία μεμονωμένη περίπτωση να είναι αντιπροσωπευτική και συνεπώς να αποφέρει ευρήματα που μπορούν να εφαρμοστούν γενικότερα σε άλλες περιπτώσεις; Για παράδειγμα, πώς θα μπορούσαν τα ευρήματα της έρευνας του Atkinson (2006) στο Στιγμιότυπο έρευνας 3.14 να γενικευτούν σε όλες τις λυρικές σκηνές; Η απάντηση, ασφαλώς, είναι ότι δεν μπορούν να γενικευτούν. Είναι σημαντικό να τονίσουμε ότι οι ερευνητές που πραγματοποιούν μελέτες περίπτωσης δεν τρέφουν αυταπάτες όσον αφορά τη δυνατότητα εύρεσης μεμονωμένων περιπτώσεων που θα μπορούσαν να είναι αντιπροσωπευτικές μιας συγκεκριμένης τάξης αντικειμένων, είτε πρόκειται για εργοστάσια είτε για ειδησιογραφική κάλυψη, αστυνομικά τμήματα ή κοινότητες. Με άλλα λόγια, δεν πιστεύουν ότι η εκάστοτε μελέτη περίπτωσης συνιστά μονομελές δείγμα.

Τύποι περίπτωσης

Με αφορμή τη συζήτηση περί εξωτερικής εγκυρότητας, θα ήταν χρήσιμο να εξετάσουμε τους διαφορετικούς τύπους περιπτώσεων που διακρίνουν μερικοί συγγραφείς. Ο Yin (2009) διακρίνει πέντε τύπους.

- *Η κρίσιμη περίπτωση.* Εδώ ο ερευνητής έχει μια επαρκώς διαμορφωμένη θεωρία και επιλέγει μία περίπτωση που θα του επιτρέψει να κατανοήσει καλύτερα τις συνθήκες υπό τις οποίες ισχύουν οι

ερευνητικές υποθέσεις του. Σχετικό παράδειγμα αποτελεί η μελέτη των Festinger κ.ά. (1956) για μια θρησκευτική αίρεση, τα μέλη της οποίας πίστευαν ότι πλησίαζε το τέλος του κόσμου. Το γεγονός ότι το τέλος του κόσμου δεν ήρθε την προκαθορισμένη μέρα επέτρεψε στους ερευνητές να ελέγξουν τις υποθέσεις των συγγραφέων σχετικά με τον τρόπο αντίδρασης των ανθρώπων σε διαψευσμένες προσδοκίες.

- *Η ακραία ή μοναδική περίπτωση.* Η ακραία ή μοναδική περίπτωση βρίσκεται συχνά, όπως παρατηρεί ο Yin, στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος κλινικών μελετών. Η διάσημη μελέτη της Margaret Mead (1928) για την ενηλικίωση στις Σαμόα αφορμάται από την πεποίθησή της ότι η συγκεκριμένη χώρα αποτελούσε μοναδική περίπτωση. Υποστήριξε ότι, σε αντίθεση με τις περισσότερες από τις υπόλοιπες κοινωνίες, οι νέοι στις Σαμόα δεν περνούν περίοδο άγχους και εντάσεων κατά την εφηβεία. Οι παράγοντες που σχετίζονται με αυτή τη σχετικά ανέμελη περίοδο της ζωής τους κίνησαν το ενδιαφέρον της, διότι θα μπορούσαν να προσφέρουν διδάγματα για τους νέους στις δυτικές κοινωνίες. Ο Fielding (1982) διεξήγαγε έρευνα για την ακροδεξιά οργάνωση Εθνικό Μέτωπο. Το Εθνικό Μέτωπο δεν ήταν η μοναδική οργάνωση τέτοιου είδους στη βρετανική πολιτική σκηνή, είχε όμως προβληθεί πολύ εκείνη την περίοδο και είχε αρχίσει να αποκτά υπολογίσιμη εκλογική δύναμη. Γι' αυτό η συγκεκριμένη οργάνωση παρουσίαζε ιδιαίτερο ενδιαφέρον που την καθιστούσε περίπτωση μοναδική.
- *Η αντιπροσωπευτική ή τυπική περίπτωση.* Για τον εν λόγω τύπο προτιμώ τον όρο *παραδειγματική περίπτωση*, διότι η έννοια της αντιπροσωπευτικότητας μπορεί να προκαλέσει παρανοήσεις. Σε αυτόν τον τύπο περίπτωσης «ο στόχος είναι να καταγράψουμε τις περιστάσεις και συνθήκες μιας καθημερινής ή συνηθισμένης κατάστασης» (Yin 2009: 48). Μια περίπτωση μπορεί, λοιπόν, να επιλεγεί διότι αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα μιας ευρύτερης κατηγορίας περιπτώσεων. Αυτό σημαίνει ότι συχνά επιλέγονται περιπτώσεις όχι επειδή είναι ακραίες ή κατά κάποιον τρόπο ασυνήθιστες, αλλά διότι είτε συνοψίζουν μίαν ευρύτερη κατηγορία περιπτώσεων είτε προσφέρουν το κατάλληλο πλαίσιο για την απάντηση συγκεκριμένων ερευνητικών ερωτημάτων. Παράδειγμα της πρώτης από τις δύο αυτές δυνατότητες αποτελεί η κλασική με-

λέτη των Lynd και Lynd (1929, 1937) για την κοινότητα Muncie στην Ιντιάνα των ΗΠΑ, την οποία οι ερευνητές αποκαλούσαν “Middletown” ακριβώς διότι φαινόταν ότι συνόψιζε τα τυπικά γνωρίσματα του αμερικανικού τρόπου ζωής εκείνη την εποχή. Η δεύτερη δυνατότητα που προσφέρει η επιλογή παραδειγματικών περιπτώσεων είναι ότι επιτρέπει στον ερευνητή να διερευνήσει καίριες κοινωνικές αλλαγές. Για παράδειγμα, μπορεί κάποιος ερευνητής να θελήσει να προσεγγίσει έναν οργανισμό διότι γνωρίζει ότι εκεί έχει εφαρμοστεί μια τεχνολογική καινοτομία και ενδιαφέρεται να μάθει τον αντίκτυπό της. Ο εν λόγω ερευνητής μπορεί να έχει επηρεαστεί από διάφορες θεωρίες για τη σχέση μεταξύ τεχνολογίας και εργασίας καθώς και από σημαντικό μέρος της σχετικής βιβλιογραφίας, και έτσι να θέλει να ελέγξει μερικές από αυτές τις θεωρητικές και εμπειρικές παρατηρήσεις σε συγκεκριμένο περιβάλλον έρευνας. Η περίπτωση εδώ απλώς προσφέρει το κατάλληλο πλαίσιο για τη διερεύνηση των ερευνητικών ερωτημάτων. Για παράδειγμα, η μελέτη των Russell και Tyler (2002) για ένα από τα καταστήματα της βρετανικής αλυσίδας Girl Heaven, που απευθύνεται σε κορίτσια 3-13 ετών, δεν αφορμάται από το ότι το συγκεκριμένο κατάστημα αποτελούσε κρίσιμη, μοναδική ή αδιερεύνητη περίπτωση, αλλά είχε να κάνει με τη δυνατότητα που πρόσφερε για την αποσαφήνιση των σχέσεων μεταξύ του φύλου και της κατανάλωσης με την εμπορευματοποίηση της παιδικής ηλικίας στη σύγχρονη κοινωνία.

- *Η αποκαλυπτική περίπτωση.* Οι κατάλληλες συνθήκες για την αποκαλυπτική περίπτωση προσφέρονται «όταν ένας ερευνητής έχει την ευκαιρία να παρατηρήσει και να αναλύσει ένα φαινόμενο μέχρι πρότινος απρόσιτο στην επιστημονική έρευνα» (Yin 2009: 48). Ο Yin αναφέρει ως παραδείγματα τη μελέτη του Whyte (1955) για την περιοχή Cornerville και την έρευνα του Liebow (1967) για τους άνεργους νέγρους.
- *Η διαχρονική περίπτωση.* Ο Yin παρατηρεί ότι μια περίπτωση μπορεί να επιλεγεί επειδή είναι επιδεκτική διερεύνησης σε δύο ή περισσότερες χρονικές στιγμές. Ωστόσο, αφού πολλές μελέτες εμπεριέχουν στοιχεία διαχρονικής έρευνας, είναι πολύ πιθανό μια περίπτωση να επιλεγεί τόσο διότι ταιριάζει με τα εκάστοτε ερευνητικά ερωτήματα –για κάποιον από τους παραπάνω τέσσερις λόγους– όσο και επειδή μπορεί να μελετηθεί με

την πάροδο του χρόνου.

Οποιαδήποτε μελέτη περίπτωσης μπορεί να περιλαμβάνει συνδυασμό των ανωτέρω στοιχείων, τα οποία θα μπορούσαν κάλλιστα να θεωρηθούν ως λόγοι επιλογής συγκεκριμένων περιπτώσεων. Για παράδειγμα, χαρακτηρίσαμε νωρίτερα την κλασική μελέτη της Margaret Mead (1928) για την ενηλικίωση στις Σαμόα ως ακραία περίπτωση, όμως εμφανίζει και στοιχεία κρίσιμης περίπτωσης, διότι η Mead θεώρησε ότι της έδωσε τη δυνατότητα να δείξει ότι η απόκριση των νέων στην έλευση της εφηβείας δεν καθορίζεται μόνο από τη φύση. Η Mead, λοιπόν, χρησιμοποίησε την περίπτωση της ενηλικίωσης στις Σαμόα για να καταδείξει τον κείριο ρόλο της κουλτούρας στην ανάπτυξη των ανθρώπων, αμφισβητώντας έτσι διάφορες απόψεις περί βιολογικού ντετερμινισμού.

Μερικές φορές, η ιδιαιτερότητα και η σημασία μιας περίπτωσης αποκαλύπτονται μόνο σε ύστερο στάδιο (Radley και Chamberlain 2001). Σχετικό παράδειγμα παραθέτει ο Flyvbjerg (2003). Μας περιγράφει πώς ανέλαβε μια μελέτη για την πολεοδομική πολιτική και οργάνωση του Aalborg στη Δανία, θεωρώντας την εν λόγω πόλη ως κρίσιμη περίπτωση. Γράφει συγκεκριμένα:

Αρχικά θεώρησα το Aalborg ως μία «κατά πάσα πιθανότητα» κρίσιμη περίπτωση υπό την εξής έννοια: αν στο Aalborg η ορθολογική πολεοδομική οργάνωση υποχωρούσε έναντι των διαφόρων φορέων ισχύος, τότε κατά πάσα πιθανότητα θα υποχωρούσε οπουδήποτε, τουλάχιστον στη Δανία, διότι στο Aalborg η ορθολογική πολεοδομική οργάνωση είχε τα πιο γερά θεμέλια. Τελικά, η λογική μου αποδείχτηκε εσφαλμένη, διότι η έρευνά μου στις τοπικές σχέσεις ισχύος έδειξε ότι ένας από τους σημαντικότερους φορείς ισχύος στο Aalborg, το Βιομηχανικό και Εμπορικό Επιμελητήριο, είχε σαφώς περισσότερη ισχύ από αντίστοιχους φορείς αλλού. Κατά συνέπεια, αντί να συναντήσω μια κρίσιμη περίπτωση, άθελά μου κατέληξα με μια ακραία περίπτωση, υπό την έννοια ότι τόσο η ορθολογική οργάνωση όσο και οι φορείς ισχύος είχαν ασυνήθιστα στιβαρή παρουσία στο Aalborg, κι έτσι σε αυτή τη μελέτη περίπτωσης βρέθηκα τελικά να διερευνώ τι συμβαίνει όταν στο πεδίο της πολεοδομικής πολιτικής και οργάνωσης μια στιβαρή παράδοση ορθολογικού σχεδιασμού συναντά δυναμικούς φορείς ισχύος. Όμως, δεν είχα εξαρχής την πρόθεση να επιλέξω το Aalborg ως

ακραία περίπτωση· η συγκεκριμένη επιλογή επήλθε εκ των πραγμάτων (Flyvbjerg 2003: 426).

Έτσι, είναι πιθανό να μην είμαστε πάντα σε θέση να εκτιμήσουμε τη φύση και τη σημασία μιας «περίπτωσης» μέχρι να την υποβάλουμε σε λεπτομερή εξέταση.

Μία από τις καθιερωμένες επικρίσεις που διατυπώνονται εναντίον της μελέτης περίπτωσης αφορά τη μη γενικευσιμότητα των ερευνητικών ευρημάτων. Σε όσους υποστηρίζουν ότι τα ευρήματα αυτά είναι περιορισμένου χαρακτήρα λόγω ανεπαρκούς εξωτερικής εγκυρότητας, οι υποστηρικτές της μελέτης περίπτωσης αντιτάσσουν ότι σκοπός αυτού του τύπου ερευνητικού σχεδίου δεν είναι η γενίκευση των αποτελεσμάτων σε άλλες μονάδες ανάλυσης ή πληθυσμούς. Η συγκεκριμένη στάση διαφέρει σαφώς από εκείνη την οποία υιοθετούν όσοι διεξάγουν έρευνα επισκόπησης. Εκείνο που πρωτίστως ενδιαφέρει αυτή την κατηγορία ερευνητών είναι η γενίκευση των αποτελεσμάτων σε μεγαλύτερους πληθυσμούς, γι' αυτό και χρησιμοποιούν **τυχαία δειγματοληψία** προκειμένου να εξασφαλίσουν την αντιπροσωπευτικότητα των ερευνώμενων δειγμάτων, άρα και την εξωτερική εγκυρότητα των αποτελεσμάτων. Όσοι εκπονούν μελέτες περίπτωσης εμφαστικά υποστηρίζουν ότι δεν είναι αυτός ο στόχος τους.

Η μελέτη περίπτωσης ως ενδελεχής ανάλυση

Απεναντίας, οι συγκεκριμένοι ερευνητές διατείνονται ότι στοχεύουν στην ενδελεχή εξέταση μίας μεμονωμένης περίπτωσης, η οποία θα δώσει το έναυσμα για περαιτέρω θεωρητική ανάλυση. Εκείνο που πρωτίστως ενδιαφέρει εδώ είναι η ποιότητα της θεωρητικής ανάλυσης στην οποία θα προβεί ο ερευνητής. Σε ποιον βαθμό υποστηρίζονται τα προκύπτοντα θεωρητικά πορίσματα από τα διαθέσιμα δεδομένα; Είναι αρκετά διεισδυτική η θεωρητική ανάλυση; Για παράδειγμα, καταδεικνύει τις σχέσεις μεταξύ των διαφορετικών εννοιολογικών στοιχείων που προκύπτουν από τα δεδομένα; Το κείριο ερώτημα δεν είναι αν τα ευρήματα μπορούν να γενικευτούν σε ένα ευρύτερο περιβάλλον αλλά αν συγκροτείται επαρκώς κάποια θεωρία πάνω στη βάση των διαθέσιμων δεδομένων. Αυτός ο τρόπος γενίκευσης αποκαλείται «αναλυτική γενίκευση» από τον Yin (2009) και «θεωρητική γενίκευση» από τον J. C. Mitchell (1983). Πρόκειται για έναν τρόπο γενίκευσης που εντάσσει τη μελέτη περίπτωσης σταθερά στο πλαίσιο της επαγωγικής προσέγγισης της σχέσης μεταξύ θεωρίας και έρευνας. Ωστόσο, η μελέτη περίπτωσης δεν συνδέεται κατ' ανάγκη με την επαγωγική προσέγγιση. Οι μελέτες περιπτώσεις μπο-

ρεί να συνδέονται, λοιπόν, τόσο με τη διαμόρφωση όσο και με τον έλεγχο θεωριών. Επιπρόσθετα, όπως υποστηρίζει ο M. Williams (2000), οι ερευνητές που εκπονούν μελέτες περίπτωσης έχουν συχνά τη δυνατότητα γενίκευσης βασιζόμενοι σε ευρήματα από ανάλογες περιπτώσεις που ερευνήθηκαν από άλλους. Θα επιστρέψουμε σε αυτό το ζήτημα στο Κεφάλαιο 18.

Η διαχρονική έρευνα και η μελέτη περίπτωσης

Συχνά η μελέτη περίπτωσης περιλαμβάνει στοιχειά διαχρονικής έρευνας. Ο ερευνητής συμμετέχει πολλές φορές σε κάποιον οργανισμό ή εντάσσεται ως μέλος μιας κοινότητας για πολλούς μήνες ή ακόμη και χρόνια. Από την άλλη πλευρά, μπορεί να πραγματοποιήσει συνεντεύξεις με συγκεκριμένους ανθρώπους για μεγάλο χρονικό διάστημα. Επιπλέον, έχει τη δυνατότητα να προσθέσει ένα ακόμη διαχρονικό στοιχείο αναλύοντας αρχειακό υλικό ή πραγματοποιώντας ανασκοπικές συνεντεύξεις. Σχετικό παράδειγμα παρατίθεται στο **Στιγμιότυπο έρευνας 3.16**.

Στοιχεία διαχρονικής έρευνας εμφανίζονται, επίσης, όταν κάποιος ερευνητής επανέρχεται σε μία περίπτωση που έχει ήδη μελετηθεί. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η μελέτη για τη Middletown που αναφέρθηκε προηγουμένως. Η πόλη μελετήθηκε αρχικά από τους Lynd και Lynd την περίοδο 1924-1925 (Lynd και Lynd 1929), οι οποίοι επανήλθαν το 1935 προκειμένου να διαπιστώσουν τάσεις και αλλαγές (Lynd και Lynd 1937). Το 1977 η συγκεκριμένη κοινότητα μελετήθηκε εκ νέου (Bahr κ.ά. 1983) με τα ίδια ερευνητικά εργαλεία, όμως ελαφρώς τροποποιημένα. Ζητήματα σταθερότητας και αλλαγής απασχόλησαν και τον Burgess (1987) όταν επανήλθε δέκα χρόνια αργότερα στο σχολείο που είχε μελετήσει στις αρχές της δεκαετίας του 1970 (Burgess 1983). Ωστόσο, όπως παρατηρεί ο ίδιος, είναι δύσκολο για τον ερευνητή να εξακριβώσει σε ποιον βαθμό οι διαπιστούμενες αλλαγές οφείλονται σε ουσιαστικές αποκλίσεις μεταξύ των

δύο περιόδων μελέτης ή σε άλλους παράγοντες, όπως είναι π.χ. η ύπαρξη διαφορετικών ανθρώπων στο σχολείο, τα διαφορετικά εκπαιδευτικά ζητήματα μεταξύ των δύο περιόδων και η πιθανή επίδραση της ίδιας της αρχικής μελέτης.

Το συγκριτικό σχέδιο

Αξίζει να διακρίνουμε ένα ακόμη είδος ερευνητικού σχεδίου: το συγκριτικό σχέδιο. Με απλά λόγια, το συγκεκριμένο είδος περιλαμβάνει τη μελέτη δύο αντίθετων περιπτώσεων με την ίδια σχεδόν μέθοδο. Είναι το σχέδιο που χαρακτηρίζεται από τη λογική της σύγκρισης, αφού εμπερικλείει την αντίληψη ότι μπορούμε να κατανοήσουμε καλύτερα τα κοινωνικά φαινόμενα μέσω της σύγκρισης δύο ή περισσότερων αντίθετων μεταξύ τους μονάδων ανάλυσης ή καταστάσεων. Το συγκριτικό σχέδιο μπορεί να εφαρμοστεί στο πλαίσιο ποσοτικής ή ποιοτικής έρευνας. Στην ποσοτική έρευνα, η στρατηγική συλλογής δεδομένων έχει τη μορφή που αποτυπώνεται στο **Σχήμα 3.5**. Το συγκεκριμένο σχήμα απεικονίζει τη συλλογή δεδομένων για τουλάχιστον δύο μονάδες ανάλυσης (λ.χ. οργανισμούς, έθνη, κοινότητες κ.λπ.), συνήθως κατά το πρότυπο του συγχρονικού σχεδίου.

Χαρακτηριστική μορφή τέτοιας έρευνας έχουμε στην περίπτωση διαπολιτισμικών ή διακρατικών μελετών. Στον χρήσιμο ορισμό που διατυπώνει η Hantrais (1996) παρατηρεί ότι τέτοιου είδους έρευνα πραγματοποιείται

όταν ερευνητικές ομάδες ή μεμονωμένοι ερευνητές αναλαμβάνουν να διερευνήσουν συγκεκριμένα φαινόμενα ή ζητήματα σε δύο ή περισσότερα κράτη, με δεδηλωμένο σκοπό να συγκρίνουν τη μορφή που αυτά λαμβάνουν σε διαφορετικά κοινωνικοπολιτισμικά περιβάλλοντα (περιλαμβανομένων των αντίστοιχων θεσμών, εθίμων, παραδόσεων, αξιακών συστημάτων, τρόπων ζωής,

Στιγμιότυπο έρευνας 3.16

Η μελέτη περίπτωσης της ICI

Ο Pettigrew (1985) εκπόνησε έρευνα για την εφαρμογή ειδικών γνώσεων ανάπτυξης οργανισμών στην Imperial Chemical Industries (ICI). Η επιτόπια έρευνα διεξήχθη μεταξύ 1975 και 1983. Ο Pettigrew πραγματοποίησε «μακρόχρονες ημιδομημένες συνεντεύξεις», αρχικά κατά το διάστημα 1975-1977 και έπειτα την περίοδο 1980-1983. Κατά τη διάρκεια της επιτόπιας έρευνας είχε επίσης τακτικές επαφές με μέλη του οργανισμού. Αναφέρει σχετικά: «Η συνεχής συλλογή δεδομένων εμπλουτίστηκε με ανασκοπικές συνεντεύξεις και ανάλυση αρχειακού υλικού...» (Pettigrew 1985: 40).

γλωσσών, νοοτροπιών), χρησιμοποιώντας τα ίδια ερευνητικά εργαλεία είτε για να πραγματοποιήσουν δευτερογενή ανάλυση εθνικών δεδομένων ή για να διεξαγάγουν νέες εμπειρικές έρευνες. Ο στόχος μπορεί να είναι η εξήγηση των παρατηρούμενων ομοιοτήτων και διαφορών ή η βαθύτερη κατανόηση της κοινωνικής πραγματικότητας στο πλαίσιο διαφορετικών εθνών.

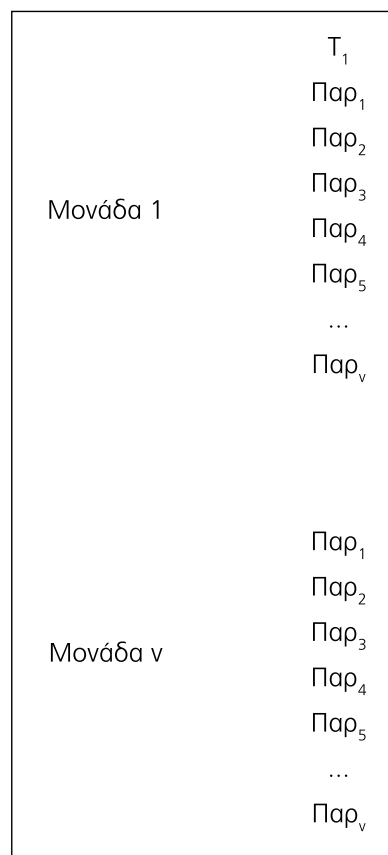
Η έρευνα των Röder και Mühlau (2014), που παρτίθεται στο Στιγμιότυπο έρευνας 2.4, αποτελεί παράδειγμα διαπολιτισμικής έρευνας που περιλαμβάνει δευτερογενή ανάλυση δεδομένων από 27 χώρες. Άλλο παράδειγμα είναι η έρευνα του Gallie (1978) για την επίπτωση της εξελιγμένης αυτοματοποίησης σε ανάλογα δείγματα βιομηχανικών εργατών στην Αγγλία και τη Γαλλία. Ο Gallie έδειξε ότι τα ιδιαίτερα εθνικά χαρακτηριστικά των βιομηχανικών σχέσεων είχαν σημαντικότερο ρόλο από την τεχνολογία στην εξήγηση στάσεων των εργατών και των σχέσεών τους με τα διευθυντικά στελέχη· η διαπίστωση αυτή έχει βαρύνουσα σημασία, αν αναλογιστεί κανείς τη διαδεδομένη αντίληψη περί τεχνολογικού ντετερμινισμού εκείνη την εποχή.

Ασφαλώς, έχει και η διαπολιτισμική έρευνα τα δικά της προβλήματα. Ο ερευνητής θα πρέπει, κατ' αρχάς, να εξασφαλίσει την απαιτούμενη χρηματοδότηση (βλ. Διερεύνηση σε βάθος 3.1). Έπειτα, αν πρόκειται να πραγματοποιηθεί δευτερογενής ανάλυση δεδομένων (λ.χ. επίσημων στατιστικών ή στοιχείων από δημοσκοπήσεις), ο ερευνητής θα πρέπει να βεβαιωθεί ότι τόσο οι μέθοδοι συλλογής τους όσο και οι κατηγορίες που χρησιμοποιήθηκαν για την ταξινόμησή τους συμφωνούν μεταξύ τους. Όταν συλλέγονται καινούργια δεδομένα, ο ερευνητής θα πρέπει επίσης να φροντίσει ώστε η απαιτούμενη μετάφραση των εργαλείων συλλογής (π.χ. των ερωτήσεων στα διαγράμματα συνέντευξης) να μην πλήττει τη δυνατότητα σύγκρισης μεταξύ των δεδομένων. Τέλος, θα πρέπει τα αντίστοιχα δείγματα των ερωτώμενων ή οργανισμών να είναι ισοδύναμα μεταξύ τους. Αυτό το τελευταίο πρόβλημα ενέχει την πρόσθετη δυσκολία ότι, ακόμη και στην περίπτωση επαρκούς μετάφρασης, ενδέχεται να υπάρχει πρόβλημα ελλιπούς εκτίμησης τυχόν εθνικών και πολιτισμικών ιδιαιτεροτήτων. Συχνά, αν όχι κατά κανόνα, τα ευρήματα της κοινωνικής έρευνας καθορίζονται από πολιτισμικούς παράγοντες – και η διαπολιτισμική έρευνα μας βοηθά να αποφύγουμε τον κίνδυνο παράβλεψης αυτού του γεγονότος. Για παράδειγμα, οι Crompton και Birkelund (2000) πραγματοποίησαν

ημιδομημένες συνεντεύξεις σε ανάλογα δείγματα διευθυντών τραπέζης και των δύο φύλων στη Νορβηγία και τη Βρετανία. Ανακάλυψαν ότι, παρά τις ευνοϊκές για την οικογένεια πολιτικές της Νορβηγίας, οι διευθυντές τραπέζης και στις δύο χώρες δυσκολεύονταν πολύ να συνδυάσουν την καριέρα τους με την οικογενειακή ζωή. Θα μπορούσε να είχε υποθέσει κανείς ότι σε χώρες που ευνοούν ιδιαίτερα τέτοιου είδους πολιτικές αυτές οι πιέσεις θα αμβλύνονταν, όμως η διαπολιτισμική έρευνα δείχνει πόσο εύκολο είναι να συναγάγουμε ένα τόσο εσφαλμένο συμπέρασμα.

Η συγκριτική έρευνα δεν ασχολείται μόνο με συ-

Σχήμα 3.5 Συγκριτικό σχέδιο

γκρίσεις μεταξύ χωρών. Η λογική της σύγκρισης μπορεί να εφαρμοστεί σε διάφορες περιπτώσεις. Η Πρωτοβουλία για την Κοινωνική Αλλαγή και την Οικονομική Ζωή, περιλαμβάνει πανομοιότυπες μελέτες (που βασίζονται κυρίως στην έρευνα επισκόπησης) σε

έξι αντιθετικές αγορές εργασίας, οι οποίες επιλέχθηκαν ως αντιπροσωπευτικές διαφορετικών μορφών οικονομικής αλλαγής κατά το πρώτο μισό της δεκαετίας του 1980 και στο πρόσφατο παρελθόν. Η επιλογή αυτών των αντιθετικών περιπτώσεων επιτρέπει να αποτυπωθεί η σημασία τέτοιων μορφών αλλαγής σε διάφορες πτυχές της ζωής τόσο των εργαζομένων όσο και των εργοδοτών (Penn, Rose, και Rubery 1994).

Το συγκεκριμένο είδος ερευνητικού σχεδίου, όμως, δεν είναι απαλλαγμένο από προβλήματα: οι διαφορές που διαπιστώνονται μεταξύ των αντιθετικών περιπτώσεων μπορεί να μην οφείλονται αποκλειστικά στα ειδοποιά γνωρίσματά τους. Θα πρέπει, λοιπόν, να είμαστε προσεκτικοί όταν εξηγούμε τις αντιθέσεις ανάμεσα σε κάποιες περιπτώσεις βάσει των μεταξύ τους διαφορών.

Διερεύνηση σε βάθος 3.1

Μορφές διαπολιτισμικής έρευνας

Όπως δηλώνει η ονομασία της, η διαπολιτισμική έρευνα περιλαμβάνει συλλογή και/ή ανάλυση δεδομένων από δύο τουλάχιστον χώρες. Κάποιοι πιθανοί τρόποι διεξαγωγής διαπολιτισμικής έρευνας είναι οι ακόλουθοι.

1. Ο ερευνητής συλλέγει –σε συνεργασία ίσως με κάποια ερευνητική ομάδα– δεδομένα από διάφορες χώρες. Σχετικό παράδειγμα αποτελεί η έρευνα του Gallie (1978) για τις επιπτώσεις της εξελιγμένης αυτοματοποίησης στους βιομηχανικούς εργάτες, όπου συλλέχθηκαν δεδομένα από δύο διυλιστήρια πετρελαίου στην Αγγλία και τη Γαλλία.
2. Ένας κεντρικός οργανισμός συντονίζει το έργο που εκπονούν οι εθνικοί οργανισμοί. Σχετικό παράδειγμα είναι η Ευρωπαϊκή Κοινωνική Έρευνα Επισκόπησης (European Social Survey), που διεξάγεται ανά διετία από το 2001, από την άποψη ότι η εφαρμογή της επισκόπησης σε κάθε χώρα εποπτεύεται από ένα κεντρικό όργανο (βλ. <http://www.europeansocialsurvey.org/about/>, τελευταία επίσκεψη: 14 Ιουλίου 2015). Βλ. επίσης Στιγμιότυπο έρευνας 2.4.
3. Ο ερευνητής πραγματοποιεί δευτερογενή ανάλυση ανάλογων δεδομένων, για τη συλλογή των οποίων υπήρξε περιορισμένος ή μηδαμινός συντονισμός. Τέτοιο είδος διαπολιτισμικής ανάλυσης μπορεί να παρατηρηθεί στην περίπτωση που κάποιοι ερευνητές κάνουν επισκόπηση στη χώρα τους και απευθύνουν τις ίδιες ερωτήσεις που έχουν ερωτηθεί σε άλλη χώρα. Τα προκύπτοντα δεδομένα μπορούν έπειτα να υποβληθούν σε διαπολιτισμική ανάλυση. Παραλλαγή αυτού του τρόπου έχουμε στην περίπτωση δευτερογενούς ανάλυσης επίσημων στοιχείων, όπως είναι οι στατιστικές ανεργίας. Σχετικό παράδειγμα είναι η ανάλυση του Wall (1989) για τις συνθήκες διαβίωσης των ηλικιωμένων σε 18 ευρωπαϊκές χώρες. Η έρευνα αποκάλυψε σημαντικές αποκλίσεις σε διάφορα ζητήματα, όπως στο ποσοστό των ηλικιωμένων που ζουν μόνοι τους ή βρίσκονται σε κάποιο ίδρυμα. Αυτή η προσέγγιση πλήττεται προβλήματα που απορρέουν από τα μειονεκτήματα πολλών μορφών επίσημων στατιστικών (βλ. Κεφάλαιο 14) καθώς και από προβλήματα διαπολιτισμικών διαφορών σε ζητήματα επίσημων ορισμών και διαδικασιών συλλογής δεδομένων.
4. Ο συντονιστής ή η συντονιστική επιτροπή του ερευνητικού προγράμματος προσλαμβάνει ερευνητικές ομάδες από τις χώρες που συμμετέχουν στην έρευνα· εναλλακτικά, ερευνητές από διαφορετικές χώρες με κοινά ενδιαφέροντα έρχονται σε επαφή και συντονίζουν τις έρευνές τους. Κάθε ερευνητής ή ερευνητική ομάδα έχει την ευθύνη για τη διεξαγωγή της έρευνας στην αντίστοιχη χώρα. Ο συντονισμός μεταξύ των επιμέρους ερευνών αποσκοπεί στη διασφάλιση της αντιστοιχίας μεταξύ των ερευνητικών ερωτημάτων, των ερωτημάτων της επισκόπησης και των τρόπων χειρισμού των ερευνητικών εργαλείων (π.χ. Crompton και Birkelund 2000). Ο τρόπος αυτός διαφέρει από τον δεύτερο τρόπο πιο πάνω ως προς το ότι συνήθως προϋποθέτει εστίαση σε συγκεκριμένα ερευνητικά ερωτήματα. Σχετικό παράδειγμα αποτελεί η έρευνα των Benson, Bridge και Wilson (2015) για τις στρατηγικές επιλογής σχολείου των οικογενειών της μεσαίας τάξης στο Λονδίνο και στο Παρίσι, από την άποψη ότι και στις δύο πόλεις ομάδες ερευνητών πραγματοποίησαν συνεντεύξεις με αντίστοιχα δείγματα γονέων χρησιμοποιώντας έναν «προσυμφωνημένο οδηγό συνέντευξης», προκειμένου να διερευνήσουν τις στρατηγικές των γονέων. Άλλο παράδειγμα υπάρχει στο Στιγμιότυπο έρευνας 27.8.

5. Μπορούμε να διακρίνουμε μία ακόμη μορφή διαπολιτισμικής έρευνας όταν ένας ερευνητής συγκρίνει τα στοιχεία που υπάρχουν για μια χώρα με καινούργια έρευνα σε διαφορετική χώρα. Σε αυτή την περίπτωση, πάντως, δεν μπορούμε να κάνουμε λόγο για γνήσια διαπολιτισμική έρευνα υπό την έννοια ενός συντονισμένου ερευνητικού προγράμματος σε διάφορες χώρες. Για παράδειγμα, ο εγκληματολόγος Richard Wright, ο οποίος έχει διεξαγάγει σημαντική έρευνα στις ΗΠΑ, για τις ληστείες στους δρόμους, ενδιαφέρθηκε κάποια στιγμή να μάθει σε ποιον βαθμό μία ανάλογη έρευνα στο Ηνωμένο Βασίλειο θα απέφερε παρόμοια αποτελέσματα. Συγκεκριμένα, η έρευνα στις ΗΠΑ αναδείκνυε τον ιδιαίτερο ρόλο της κουλτούρας του πεζοδρομίου ως κινητήρα για την εμπλοκή σε τέτοιες ληστείες. Ο Wright συμμετείχε σε ένα πρόγραμμα που περιλάμβανε ημιδομημένες συνεντεύξεις με φυλακισμένους ληστές του δρόμου στη νοτιοδυτική Αγγλία (Wright κ.ά. 2006). Οι ερευνητές διαπίστωσαν, πράγματι, ότι η κουλτούρα του πεζοδρομίου είχε εξίσου σημαντικό ρόλο και στο Ηνωμένο Βασίλειο.

Από την άποψη της αξιοπιστίας, της εγκυρότητας, της επαναληψιμότητας και της γενικευσιμότητας, η συγκριτική μελέτη δεν διαφέρει από το συγχρονικό σχέδιο. Το συγκριτικό σχέδιο ουσιαστικά συνιστά δύο ή περισσότερες συγχρονικές μελέτες που διεξάγονται περίπου το ίδιο χρονικό διάστημα.

Το συγχρονικό σχέδιο μπορεί επίσης να εφαρμοστεί σε συνδυασμό με τη στρατηγική ποιοτικής έρευνας οπότε και λαμβάνει τη μορφή **μελέτης πολλαπλών περιπτώσεων** (βλ. **Στιγμιότυπο έρευνας 3.17**). Τα τελευταία χρόνια αρκετοί συγγραφείς έχουν υποστηρίξει την ευρύτερη εφαρμογή μελετών περίπτωσης που περιλαμβάνουν περισσότερες της μίας περιπτώσεις. Ουσιαστικά, μελέτη πολλαπλών περιπτώσεων έχουμε όταν εξετάζονται περισσότερες της μίας περιπτώσεις. Το βασικό επιχείρημα υπέρ της μελέτης πολλαπλών περιπτώσεων είναι ότι διευκολύνει την κατασκευή θεωριών. Συγκρίνοντας δύο ή περισσότερες περιπτώσεις, ο ερευνητής είναι σε θέση να προσδιορίσει καλύτερα τις συνθήκες υπό τις οποίες ισχύει μια θεωρία (Eisenhardt 1989, Yin 2009). Επιπλέον, η σύγκριση καθεαυτήν μπορεί να υποδείξει συναφείς προς την υπό διαμόρφωση θεωρία έννοιες.

Σε σχέση με αυτό το σημείο θα πρέπει να αναφέρουμε και το γεγονός ότι όλο και περισσότεροι αποδίδουν ιδιαίτερο ρόλο στη μελέτη περίπτωσης –και στη μελέτη πολλαπλών περιπτώσεων, ειδικότερα– όσον αφορά την κατανόηση της αιτιότητας. Ωστόσο, η έννοια της αιτιότητας, για την οποία γίνεται εδώ λόγος, είναι διαφορετική από εκείνη που παρουσιάστηκε σε προηγούμενο σημείο του κεφαλαίου. Στην προηγούμενη συζήτηση περί ανεξάρτητων και εξαρτημένων μεταβλητών, η υποκείμενη αντίληψη περί αιτίας και αποτελέσματος είναι ενδεικτική της λεγόμενης «διαδοχιστικής» σύλληψης της αιτιότητας. Όπως υποδηλώνει ο συγκεκριμένος όρος, αυτή η έννοια της αιτιότητας προϋποθέτει ένα αποτέλεσμα που απορρέει

από μία πρότερη, ανεξάρτητη μεταβλητή. Ο κριτικός ρεαλισμός (βλ. Βασική έννοια 2.3) υιοθετεί μία διαφορετική αντίληψη περί αιτιότητας, που επικεντρώνεται στους γενεσιουργούς μηχανισμούς οι οποίοι ευθύνονται για τις παρατηρούμενες κανονικότητες στον κοινωνικό κόσμο και στον τρόπο λειτουργίας τους σε συγκεκριμένες περιστάσεις. Συγγραφείς που προσκινούνται στον κριτικό ρεαλισμό θεωρούν ότι η μελέτη περίπτωσης έχει ιδιαίτερο ρόλο στην έρευνα που προσιδιάζει σε αυτή την παράδοση, διότι η ενδελεχής εξέταση που χαρακτηρίζει τις περισσότερες μελέτες περίπτωσης οξύνει την ευαισθησία του ερευνητή στους παράγοντες που βρίσκονται πίσω από τις εκάστοτε παρατηρούμενες κανονικότητες (Ackroyd 2009). Η μελέτη πολλαπλών περιπτώσεων προσφέρει ακόμη μεγαλύτερες ευκαιρίες, διότι ο ερευνητής είναι σε θέση να εξετάσει τη λειτουργία γενεσιουργών αιτιωδών μηχανισμών σε αντιθετικές ή παρόμοιες περιστάσεις. Έτσι, η εθνογραφική μελέτη του Delbridge (2004) σε δύο εταιρείες «υψηλής απόδοσης» στη νότια Ουαλία κατάφερε σε αμφότερες να εντοπίσει μορφές αντίστασης και ανεξάρτητης δράσης από μέρους των εργαζομένων, παρά τις προσπάθειες της διοίκησης για πιο εντατική εργασία και περιορισμό των κενών στην παραγωγική διαδικασία. Ωστόσο, από την άποψη των μορφών άτυπης οργάνωσης και υπονομευτικής δράσης, οι δύο εταιρείες διέφεραν σημαντικά μεταξύ τους, και ιδιαίτερης σημασίας για αυτή την απόκλιση ήταν η ποιότητα των σχέσεων μεταξύ των εργατών. Αυτός ο παράγοντας αποτελεί τον αιτιώδη μηχανισμό που προκαλεί τη διαφορά στην αντίσταση που παρατηρήθηκε στις δύο εταιρείες. Το καίριο στοιχείο που έκανε εδώ τη διαφορά ήταν η ύπαρξη μιας νοοτροπίας επίπληξης σε μία από τις δύο εταιρείες (που ήταν ιαπωνικής ιδιοκτησίας), σύμφωνα με την οποία η ευθύνη για κάθε λάθος έπρεπε να αποδοθεί σε κάποιο πρόσωπο, γεγονός που είχε επιπτώ-

Στιγμιότυπο έρευνας 3.17

Μελέτη πολλαπλών περιπτώσεων που βασίζεται στις διαφορές μεταξύ των περιπτώσεων: Έρευνα σε δύο γειτονιές του Λονδίνου και σε τέσσερις γειτονιές της Σκωτίας

Στη μελέτη τους για τους παράγοντες που συντελούν στην αίσθηση του τόπου και της εντοπιότητας των μεσοαστών κατοίκων σε δύο γειτονιές του Λονδίνου, οι Benson και Jackson (2013) υιοθέτησαν προσέγγιση μελέτης πολλαπλών περιπτώσεων. Από αυτές τις δύο γειτονιές, η μία περιγράφεται από τους συγγραφείς ως κεντρική αστική γειτονιά και η άλλη ως μεσοαστικό προάστιο. Οι δύο γειτονιές διέφεραν μεταξύ τους ιδιαίτερα από την άποψη αφενός του βαθμού της αριθμητικής επικράτησης των λευκών Βρετανών κατοίκων και αφετέρου του ποσοστού ιδιοκατοίκησης, άρα και εννοκίασης κατοικιών. Πραγματοποιήθηκαν ημιδομημένες συνεντεύξεις με δείγματα μεσοαστών κατοίκων και τα συμπεράσματα των συγγραφέων προέρχονται από τη σύγκριση ανάμεσα σε αυτά τα δύο περιβάλλοντα. Για παράδειγμα, γράφουν: «Η σύγκριση των γλωσσικών πρακτικών, με τις οποίες συγκροτείται η αίσθηση του τόπου σε δύο πολύ διαφορετικές μεταξύ τους γειτονιές, κατέδειξε ότι οι τοπικοί δεσμοί της μεσαίας τάξης θα πρέπει να καταννοούνται εντός του πλαισίου των διακινούμενων απεικονίσεων του τόπου» (Benson και Jackson 2013: 806). Ένα τέτοιο συμπέρασμα δείχνει την αξία της δυνατότητας πραγματοποίησης συγκρίσεων μέσω μιας προσέγγισης μελέτης πολλαπλών περιπτώσεων. Η σύγκριση επιτρέπει να αναδειχθούν τα κοινά αλλά και τα διαφοροποιητικά στοιχεία των περιπτώσεων.

Οι Atkinson και Kintrea ενδιαφέρθηκαν για τις λεγόμενες τοπικές επιπτώσεις. Όπως υποδηλώνει ο όρος, οι επιπτώσεις αυτές αφορούν την επίδραση που έχει ο τόπος διαμονής ή εργασίας στις ευκαιρίες και στάσεις ζωής των ανθρώπων. Το ζήτημα που απασχόλησε τους συγκεκριμένους συγγραφείς είχε να κάνει με τις τοπικές επιπτώσεις στον τρόπο με τον οποίο βιώνουν την ανέχεια οι φτωχοί. Ειδικότερα, το βασικό ερώτημα ήταν αν βιώνει κανείς την ανέχεια με χειρότερο τρόπο σε μία φτωχή περιοχή απ' ό,τι σε μία περιοχή μεικτής κοινωνικοοικονομικής σύνθεσης. Διαφέρει δηλαδή μεταξύ των δύο τύπων περιοχής η πιθανότητα κοινωνικού αποκλεισμού για τους οικονομικά ασθενέστερους;

Οι συγγραφείς επέλεξαν για σύγκριση δύο περιοχές της Γλασκόβης, εκ των οποίων η μία ήταν φτωχή και η άλλη είχε μεικτή κοινωνικοοικονομική σύνθεση. Ανάλογο ζεύγος περιοχών επιλέχθηκε και στο Εδιμβούργο, γεγονός που πρόσθεσε ένα ακόμη σημείο σύγκρισης λόγω της ιδιαίτερης ανάπτυξης της συγκεκριμένης πόλης σε σχέση με τη Γλασκόβη. Έτσι, επιλέχθηκαν συνολικά τέσσερις περιοχές στις οποίες πραγματοποιήθηκε έρευνα επισκόπησης. Η ποσοτική σύγκριση των δεδομένων οδήγησε στο συμπέρασμα ότι, σε μεγάλο βαθμό, είναι «χειρότερο να είναι κανείς φτωχός σε μία φτωχή περιοχή» (Atkinson και Kintrea 2001: 2295).

σεις στην ποιότητα των σχέσεων μεταξύ των εργατών λόγω των συνεπαγόμενων διενέξεων και διαφωνιών. Κατά συνέπεια, με τη μελέτη πολλαπλών περιπτώσεων ο Delbridge κατάφερε να δείξει ότι οι διαφορές στην άτυπη οργάνωση και στην αντίσταση (που συνιστούν την παρατηρούμενη κανονικότητα) μπορούσαν να κατανοηθούν μέσω του γενεσιουργού αιτιώδους μηχανισμού (της ποιότητας των σχέσεων μεταξύ των εργατών) και της σημασίας του πλέγματος των περιστάσεων (της ύπαρξης ή μη μιας νοοτροπίας επί-πληξης).

Το Στιγμιότυπο έρευνας 3.17 προσφέρει παραδείγματα ενός τρόπου επιλογής μονάδων ανάλυσης

για μελέτη πολλαπλών περιπτώσεων· συγκεκριμένα, προσφέρει παραδείγματα της χρήσης αντιθετικών χαρακτηριστικών ως μέσου αφενός επιλογής περιπτώσεων και αφετέρου διενέργειας συγκρίσεων, οι οποίες επιτρέπουν να αναδειχθούν οι επιπτώσεις αυτών των χαρακτηριστικών στα δεδομένα. Στο δεύτερο παράδειγμα του Στιγμιότυπου έρευνας 3.17 η επιλογή περιπτώσεων βασίστηκε σε ποσοτικούς δείκτες οικονομικής στερήσης. Συγκεκριμένα, οι δύο φτωχές περιοχές που επιλέχθηκαν, στο Εδιμβούργο και στη Γλασκόβη, περιλαμβάνονταν στο 5% των πιο φτωχών περιοχών της Σκωτίας. Με τέτοιες μεθόδους επιλογής περιπτώσεων, οι διαπιστούμενες ομοιότητες μεταξύ

των περιπτώσεων είναι εξίσου σημαντικές με τις διαφορές. Η μελέτη των Benson και Jackson (2013) περιλάμβανε στρατηγική ποιοτικής έρευνας, ενώ η έρευνα των Atkinson και Kintrea περιλάμβανε κατά κύριο λόγο στρατηγική ποσοτικής έρευνας.

Μια εναλλακτική στρατηγική είναι η επιλογή περιπτώσεων βάσει *ομοιοτήτων* και όχι διαφορών. Το **Στιγμιότυπο 3.18** προσφέρει δύο παραδείγματα αυτής της στρατηγικής. Το κύριο πλεονέκτημά της είναι ότι ο ερευνητής έχει τη δυνατότητα να πει ότι οι όποιες διαφορές διαπιστώνονται μεταξύ των εκάστοτε περιπτώσεων, από την άποψη του βασικού επίκεντρου της έρευνας, ενδέχεται να οφείλονται στους παράγοντες που ο ερευνητής αναδεικνύει ως σημαντικούς και όχι σε προϋπάρχουσες διαφορές μεταξύ των περιπτώσεων. Από μίαν άποψη, αυτή είναι μια πιο ανοικτή προσέγγιση επιλογής περιπτώσεων σε σύγκριση με την επιλογή βάσει προϋπαρχόντων χαρακτηριστικών (όπως στις μελέτες του **Στιγμιότυπου 3.17**). Η επιλογή βάσει προϋπαρχουσών διαφορών σημαίνει ότι ο ερευνητής αφήνει να εννοηθεί πως αναμένει ένας ή περισσότεροι παράγοντες να έχουν ιδιαίτερη σημασία για την έρευνα (π.χ. η συγκρότηση της αίσθησης του τόπου ή το αίσθημα αποστέρησης). Η επιλογή βάσει διαφορών απαιτεί κάποια αιτιολογία για τα υιοθετούμενα κριτήρια. Τα παραδείγματα στο **Στιγμιότυπο έρευνας 3.18** περιλαμβάνουν εν πολλοίς όμοιες περιπτώσεις και ο στόχος είναι να αποκαλυφθούν οι παράγοντες που μπορεί να ευθύνονται για τις παρατηρούμενες διαφορές (π.χ. η ποιότητα των σχέσεων μεταξύ διαφορετικών εθνοτικών ομάδων ή το κατά πόσο εμπεδώνεται με επιτυχία η αναδιάρθρωση ενός οργανισμού).

Δεν είναι όλοι οι συγγραφείς πεπεισμένοι για τα προτερήματα της μελέτης πολλαπλών περιπτώσεων. Οι Dyer και Wilkins (1991), για παράδειγμα, υποστηρίζουν ότι η συγκεκριμένη προσέγγιση υποδηλώνει μάλλον ότι ο ερευνητής στρέφει την προσοχή του περισσότερο προς την αντιπαραβολή των υπό μελέτη περιπτώσεων και λιγότερο προς το εκάστοτε ευρύτερο πλαίσιο. Επιπλέον, η ανάγκη διενέργειας συγκρίσεων σημαίνει ότι ο ερευνητής πρέπει εκ των προτέρων να εστιάσει σε συγκεκριμένες πτυχές, ενώ σύμφωνα με τους επικριτές της μελέτης πολλαπλών περιπτώσεων ίσως είναι συχνά προτιμότερο να υιοθετείται μια πιο ανοικτή προσέγγιση. Αυτή η μέριμνα για τη διατήρηση του ευρύτερου πλαισίου στο επίκεντρο της προσοχής και για την υιοθέτηση μιας μάλλον μη δομημένης ερευνητικής προσέγγισης συνδέεται σε μεγάλο βαθμό με τους στόχους της στρατηγικής ποιοτικής έρευνας (βλ. Κεφάλαιο 17).

Το καθοριστικό στοιχείο του συγκριτικού σχεδίου είναι ότι μας επιτρέπει να χρησιμοποιήσουμε τα ειδοποιά γνωρίσματα δύο ή περισσότερων περιπτώσεων ως βάση θεωρητικού στοχασμού πάνω στα ευρήματα που προκύπτουν από την αντιπαραβολή των περιπτώσεων. Ο συγκεκριμένος τύπος σχεδίου είναι κατά κάποιον τρόπο υβριδικού χαρακτήρα, υπό την έννοια ότι στην ποσοτική έρευνα αποτελεί συνήθως επέκταση του συγχρονικού σχεδίου, ενώ στην ποιοτική έρευνα αποτελεί συνήθως επέκταση της μελέτης περίπτωσης. Εμφανίζει δε ακόμη και στοιχεία που προσομοιάζουν στα πειράματα και στα οιονεί πειράματα, τα οποία επίσης βασίζονται στην ικανότητα διενέργειας συγκρίσεων.

Στιγμιότυπο έρευνας 3.18

Μελέτη πολλήλαπλών περιπτώσεων που βασίζεται στις ομοιότητες μεταξύ των περιπτώσεων: Έρευνα σε τρεις γειτονιές της Βορείας Ιρλανδίας και τρία αμερικανικά νοσοκομεία

Η μελέτη των Hughes κ.ά. (2011) για τρεις γειτονιές της Βορείας Ιρλανδίας αναφέρθηκε συνοπτικά στο Κεφάλαιο 2. Γι' αυτή την έρευνα πάνω στο ζήτημα της «υπόθεσης περί επαφής» (βλ. Στιγμιότυπο έρευνας 2.2), οι ερευνητές εξέτασαν τρεις γειτονιές με περίπου παρόμοια αναλογία προτεσταντών και καθολικών κατοίκων, αν και οι συγκεκριμένες περιοχές διέφεραν μεταξύ τους από την άποψη ενός βαθμού «πολλαπλής αποστέρησης» με τη μία κοινότητα να είναι σαφώς λιγότερο αποστερημένη από τις άλλες δύο. Ωστόσο, καθοριστικής σημασίας για την έρευνα είναι το γεγονός ότι οι τρεις περιοχές «είναι μεταξύ των περισσότερο εθνοτικά μεικτών στη Βόρεια Ιρλανδία» (Hughes κ.ά. 2011: 971). Οι Hughes κ.ά. πραγματο-

ποίησαν ημιδομημένες συνεντεύξεις με τους κατοίκους των περιοχών. Σε αυτή τη μελέτη, το βάρος δόθηκε στην ομοιότητα και όχι στη διαφορά που υπήρχε ανάμεσα στις συγκεκριμένες γειτονιές από την άποψη της βασικής μεταβλητής (της αναλογίας προτεσταντών και καθολικών κατοίκων).

Η Kellogg (2009, 2011) αναφέρει τα ευρήματα της εισαγωγής ενός καινούργιου προγράμματος ασφάλειας ασθενών (μια μείωση των ωρών εργασίας των ειδικευόμενων χειρουργών στα νοσοκομεία των ΗΠΑ.). Αρχικά μελετήθηκαν δύο νοσοκομεία (Kellogg 2009), όμως πραγματοποιήθηκε περαιτέρω έρευνα πεδίου και σε ένα τρίτο (Kellogg 2011). Τα νοσοκομεία (που αναφέρονται ως Advent, Bayshore και Calhoun) επιλέχθηκαν εν πολλοίς λόγω της ομοιότητάς τους και η Kellogg προσφέρει έναν πίνακα που δείχνει από ποιες απόψεις ήταν αυτά όμοια μεταξύ τους (Kellogg 2011: 39–40). Η ερευνήτρια διαπίστωσε ότι οι συνέπειες της αλλαγής διέφεραν από νοσοκομείο σε νοσοκομείο, γεγονός που της επέτρεψε να εξετάσει τα είδη των παραγόντων οι οποίοι ευθύνονταν για τις διαφορές στις συνέπειες παρά τις ομοιότητες μεταξύ των νοσοκομείων. Για παράδειγμα, η Kellogg δείχνει ότι η αλλαγή «τελικά απέτυχε» στο Bayshore και στο Calhoun, όμως στο Advent «το εγχείρημα ήταν νικηφόρο» (Kellogg 2011: 169). Επειδή τα τρία νοσοκομεία ήταν εξαρχής όμοια, αυτές οι διαφορές στις συνέπειες δεν μπορούσαν να αποδοθούν σε προϋπάρχοντα χαρακτηριστικά. Η Kellogg στρέφει την προσοχή της τους τρόπους με τους οποίους οι δυνάμεις που υποστήριζαν τη μεταρρύθμιση και εκείνες που υποστήριζαν την κατά το δυνατόν διατήρηση της υπάρχουσας κατάστασης επέφεραν διαφορετικές συνέπειες στα τρία νοσοκομεία.

Συσχέτιση μεταξύ ερευνητικής στρατηγικής και ερευνητικού σχεδίου

Μπορούμε, τώρα, να συσχετίσουμε τις δύο ερευνητικές στρατηγικές που συζητήθηκαν στο Κεφάλαιο 2 με τα ερευνητικά σχέδια που παρουσιάστηκαν σε αυτό το κεφάλαιο. Ο Πίνακας 3.1 δείχνει την τυπική μορφή κάθε συνδυασμού ερευνητικής στρατηγικής και ερευνητικού σχεδίου και παραθέτει σχετικά παραδείγματα τα οποία είτε έχουμε συναντήσει μέχρι στιγμής είτε θα συζητηθούν σε επόμενα κεφάλαια. Στον Πίνακα 3.1 περιλαμβάνονται, επίσης, ερευνητικές μέθοδοι που θα συναντήσουμε σε επόμενα κεφάλαια, για τις οποίες όμως δεν έχουμε κάνει λόγο μέχρι στιγμής. Στο Γλωσσάρι θα βρείτε μία σύντομη εξήγηση για καθέναν από τους χρησιμοποιούμενους όρους που δεν σας είναι ακόμη οικείοι. Για να είμαστε ακριβείς, ο Πίνακας 3.1 θα έπρεπε να περιλαμβάνει και μία τρίτη στήλη για την έρευνα μεικτών μεθόδων, που συνδυάζει στοιχεία ποσοτικής και ποιοτικής έρευνας. Αυτό δεν έγινε, διότι ο πίνακας που θα προέκυπτε θα ήταν ιδιαίτερα πολύπλοκος, αφού η έρευνα μεικτών μεθόδων μπορεί να περιλαμβάνει συνδυασμένη εφαρμογή διαφορετικών ερευνητικών σχεδίων (για παράδειγμα, συνδυασμό συγχρονικού σχεδίου και μελέτης πολλαπλών περιπτώσεων) αλλά και μεθόδων. Ωστόσο, τα στοιχεία ποσοτικής και ποιοτικής έρευνας μερικών

μελετών μεικτών μεθόδων, που αναφέρονται σε αυτό το βιβλίο, περιλαμβάνονται πράγματι στον Πίνακα.

Οι διακρίσεις που γίνονται δεν είναι πάντοτε τέλειες. Συγκεκριμένα, δεν είναι πάντοτε ξεκάθαρο στην ποιοτική έρευνα αν κάποια μελέτη αποτελεί παράδειγμα διαχρονικού σχεδίου ή σχεδίου μελέτης περίπτωσης. Οι βιογραφικές μελέτες, οι έρευνες που επικεντρώνονται στη διαχρονική εξέλιξη ενός ορισμένου ζητήματος (π.χ. Deacon, Fenton, και Bryman 1999) και η εθνογραφική έρευνα, που καταγράφει τις αλλαγές σε σχέση με μία μεμονωμένη περίπτωση, αποτελούν παραδείγματα μελετών όπου οι δύο προαναφερθέντες τύποι διασταυρώνονται. Θα ήταν ίσως καλύτερο να θεωρήσουμε ότι τέτοια παραδείγματα δεν υπάγονται αποκλειστικά σε μία κατηγορία ερευνητικού σχεδίου αλλά μάλλον συνιστούν διαχρονικές μελέτες περίπτωσης. Θα πρέπει, επίσης, να σημειώσουμε ότι σε αυτόν τον πίνακα δεν αναφέρεται τυπική μορφή του συνδυασμού της στρατηγικής ποιοτικής έρευνας με το πειραματικό σχέδιο. Είναι πολύ ασυνήθιστη η ποιοτική έρευνα σε συνθήκες διεξαγωγής γνήσιων πειραμάτων. Ωστόσο, όπως επισημαίνεται στον πίνακα, ο Bryman (1988a) αναφέρει μία ποιοτική έρευνα των Hall και Guthrie (1981), στην οποία εφαρμόστηκε το σχέδιο οιονεί πειράματος.

Πίνακας 3.1

Ερευνητική στρατηγική και ερευνητικό σχέδιο

Ερευνητικό σχέδιο	Ερευνητική στρατηγική	
	Ποσοτική	Ποιοτική
Πειραματικό	<i>Τυπική μορφή.</i> Οι περισσότεροι ερευνητές που εφαρμόζουν το πειραματικό σχέδιο κάνουν συγκρίσεις ποσοτικού χαρακτήρα μεταξύ πειραματικών ομάδων και ομάδων ελέγχου σε συνάρτηση με την εξαρτημένη μεταβλητή.	Δεν υπάρχει τυπική μορφή. Ωστόσο, ο Bryman (1988a: 151-52) αναφέρει μία μελέτη που περιλάμβανε συλλογή ποιοτικών δεδομένων για μαθητές στο πλαίσιο του σχεδίου οιονεί πειράματος (Hall και Guthrie 1981).
	<i>Παραδείγματα:</i> Στιγμιότυπα έρευνας 3.2, 3.4, Η Έρευνα στην Ειδησιογραφία 6.1.	
Συγχρονικό	<i>Τυπική μορφή.</i> Έρευνα επισκόπησης ή συμμετοχική παρατήρηση δείγματος σε συγκεκριμένο χρονικό σημείο. Ανάλυση περιεχομένου δείγματος εγγράφων.	<i>Τυπική μορφή.</i> Συνεντεύξεις ποιοτικού χαρακτήρα σε ομάδες εστίασης σε συγκεκριμένο χρονικό σημείο. Ποιοτική ανάλυση εγγράφων που αφορούν μεμονωμένη περίοδο.
	<i>Παραδείγματα:</i> Στιγμιότυπα έρευνας 1.1, 2.8, 2.9, 3.8, 7.7, 8.1, 8.5, 13.2.	<i>Παραδείγματα:</i> Στιγμιότυπα έρευνας 2.8, 2.9, 3.9, 20.1, 20.4 (βλ. επίσης Πίνακα 1.1), 20.5.
Διαχρονικό	<i>Τυπική μορφή.</i> Έρευνα επισκόπησης δείγματος σε δύο ή περισσότερες φάσεις, όπως στις μελέτες σταθερού δείγματος και στις μελέτες κοόρτης. Ανάλυση περιεχομένου εγγράφων που αφορούν διαφορετικές χρονικές περιόδους.	<i>Τυπική μορφή.</i> Μακρόχρονη εθνογραφική έρευνα, συνεντεύξεις ποιοτικού χαρακτήρα σε δύο ή περισσότερες φάσεις ή ποιοτική ανάλυση περιεχομένου εγγράφων που αφορούν διαφορετικές χρονικές περιόδους. Αυτού του είδους η έρευνα δικαιολογεί τον διαχρονικό της χαρακτήρα όταν υπάρχει ενδιαφέρον καταγραφής αλλαγών.
	<i>Παραδείγματα:</i> Στιγμιότυπα έρευνας 3.10, 3.11, 3.13.	<i>Παραδείγματα:</i> 3.12, 19.2.
Μελέτη περίπτωσης	<i>Τυπική μορφή.</i> Έρευνα επισκόπησης για μεμονωμένη περίπτωση με στόχο την αποκάλυψη των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών της.	<i>Τυπική μορφή.</i> Ενδεδειγμένη μελέτη μεμονωμένης περίπτωσης (λ.χ. οργανισμού, οικογένειας ή κοινότητας) με εθνογραφική έρευνα ή συνεντεύξεις ποιοτικού χαρακτήρα.
	<i>Παραδείγματα:</i> Η επιλογή του Luton, από τους Goldhorpe κ.ά. (1968), ως πεδίου δοκιμής της λεγόμενης θεωρίας του εξαστισμού.	<i>Παραδείγματα:</i> Στιγμιότυπα έρευνας 2.5, 2.6, 3.14, 17.4, 19.1, 23.1.
Συγκριτικό	<i>Τυπική μορφή.</i> Έρευνα επισκόπησης με άμεση σύγκριση δύο ή περισσότερων περιπτώσεων, όπως στη διαπολιτισμική έρευνα.	<i>Τυπική μορφή.</i> Εθνογραφική έρευνα ή συνεντεύξεις ποιοτικού χαρακτήρα για δύο ή περισσότερες περιπτώσεις.
	<i>Παραδείγματα:</i> Στιγμιότυπο έρευνας 2.4, 7.1· Gallie (1978).	<i>Παραδείγματα:</i> Στιγμιότυπα έρευνας 2.1 3.17, 3.18, 17.3· Gambetta και Hammill (2005), Prichard κ.ά. (2014).

Βασικά σημεία

- Είναι σημαντικό να διακρίνουμε μεταξύ ερευνητικής στρατηγικής και ερευνητικού σχεδίου.
- Είναι απαραίτητο να εξοικειωθείτε με τους τεχνικούς όρους που δηλώνουν κριτήρια αξιολόγησης της έρευνας: αξιοπιστία, εγκυρότητα, επαναληψιμότητα, εγκυρότητα μέτρησης, εσωτερική εγκυρότητα, εξωτερική εγκυρότητα, περιβαλλοντική εγκυρότητα.
- Είναι, επίσης, απαραίτητο να εξοικειωθείτε με τις διαφορές μεταξύ των πέντε βασικών τύπων ερευνητικού σχεδίου, δηλαδή του πειραματικού σχεδίου, του συγχρονικού σχεδίου, του διαχρονικού σχεδίου, της μελέτης περίπτωσης και του συγκριτικού σχεδίου. Πρέπει να θυμάστε ότι στο πλαίσιο αυτής της τυπολογίας ο όρος «πείραμα», ο οποίος συχνά χρησιμοποιείται κάπως χαλαρά στην καθομιλουμένη γλώσσα, έχει συγκεκριμένη τεχνική σημασία.
- Υπάρχουν διάφοροι πιθανοί κίνδυνοι για την εσωτερική εγκυρότητα της μη πειραματικής έρευνας.
- Παρότι η μελέτη περίπτωσης εκλαμβάνεται συχνά ως μεμονωμένος τύπος ερευνητικού σχεδίου, στην πραγματικότητα εμφανίζει διάφορες μορφές. Είναι, επίσης, σημαντικό να έχετε κατά νου τα βασικά ζητήματα που αφορούν την εξωτερική εγκυρότητα (γενικευσιμότητα) των αποτελεσμάτων της μελέτης περίπτωσης.

Ερωτήσεις για επανάληψη

- Με βάση του ορισμούς που δίνονται σε αυτό το βιβλίο, ποιες είναι οι κυριότερες διαφορές μεταξύ ερευνητικής στρατηγικής, ερευνητικής μεθόδου και ερευνητικού σχεδίου;

Κριτήρια ποιότητας στην κοινωνική έρευνα

- Ποιες είναι οι διαφορές μεταξύ αξιοπιστίας και εγκυρότητας και ποια η σημασία των συγκεκριμένων κριτηρίων στην αξιολόγηση της έρευνας;
- Τι σημαίνουν οι όροι «εγκυρότητα μέτρησης», «εσωτερική εγκυρότητα», «εξωτερική εγκυρότητα» και «περιβαλλοντική εγκυρότητα»;
- Γιατί κάποιοι από όσους δραστηριοποιούνται στην ποιοτική έρευνα αναζήτησαν εναλλακτικά κριτήρια έναντι της αξιοπιστίας και της εγκυρότητας;
- Γιατί κάποιοι από όσους δραστηριοποιούνται στην ποιοτική έρευνα δεν αναζήτησαν εναλλακτικά κριτήρια έναντι της αξιοπιστίας και της εγκυρότητας;

Ερευνητικά σχέδια

- Ποιοι είναι οι βασικοί τύποι ερευνητικού σχεδίου που παρουσιάστηκαν σε αυτό το κεφάλαιο;
- Ένας ερευνητής έχει λόγους να πιστεύει ότι όσοι διαβάζουν εφημερίδες μεγάλης κυκλοφορίας έχουν μεγαλύτερες πιθανότητες να είναι περισσότερο ενημερωμένοι για οικονομικά θέματα από τους αναγνώστες των ταμπλόιντ. Πραγματοποίησε, λοιπόν, συνέντευξη σε δείγμα 100 ανθρώπων σχετικά με τις εφημερίδες που διαβάζουν και την ενημέρωσή τους για οικονομικά θέματα. Οι 65 από αυτούς διάβαζαν ταμπλόιντ και οι 35 εφημερίδες μεγάλης κυκλοφορίας. Ο ερευνητής διαπίστωσε ότι, κατά μέσο όρο, οι αναγνώστες των εφημερίδων μεγάλης κυκλοφορίας ήταν σαφώς πιο ενημερωμένοι από τους αναγνώστες των ταμπλόιντ. Κατέληξε, λοιπόν, στο συμπέρασμα ότι η ανάγνωση εφημερίδων μεγάλης κυκλοφορίας συμβάλλει στην ενημέρωση σε ζητήματα οικονομίας. Αξιολογήστε τον συλλογισμό του.

Πειραματικό σχέδιο

- Σε ποιον βαθμό συμφωνείτε με την άποψη ότι η σημασία του πειραματικού σχεδίου για τον κοινωνικό ερευνητή έγκειται κυρίως στο ότι προσφέρει ένα μοντέλο εξαγωγής αιτιολογικών συμπερασμάτων για τις

- συσχετίσεις μεταξύ μεταβλητών;
- Συνεχίζοντας από την προηγούμενη ερώτηση, αν το πειραματικό σχέδιο είναι τόσο χρήσιμο και σημαντικό, γιατί δεν εφαρμόζεται περισσότερο;
- Τι είναι το οιονεί πείραμα;

Συγχρονικό σχέδιο

- Για ποιους λόγους συγκαταλέγεται η έρευνα επισκόπησης στο συγχρονικό σχέδιο έρευνας;
- Σε ποιον βαθμό μπορεί η επισκόπηση να αποφέρει ευρήματα με εσωτερική εγκυρότητα;
- Πόσο στενή είναι η σύνδεση του σχεδίου επισκόπησης με την ποσοτική έρευνα;

Διαχρονικό σχέδιο

- Από ποια άποψη μπορεί ένα διαχρονικό σχέδιο να είναι ανώτερο από ένα συγχρονικό σχέδιο;
- Ποιες είναι οι βασικότερες διαφορές μεταξύ της μελέτης σταθερού δείγματος και της μελέτης κοόρτης;

Σχέδιο μελέτης περίπτωσης

- Τι είναι η μελέτη περίπτωσης;
- Περιορίζεται η μελέτη περίπτωσης αποκλειστικά στην ποιοτική στρατηγική;
- Αναφέρετε μερικές από τις αρχές επιλογής περιπτώσεων.

Συγκριτικό σχέδιο

- Ποια είναι τα κυριότερα πλεονεκτήματα του συγκριτικού σχεδίου έρευνας;
- Ποια είναι η ιδιαίτερη σημασία των πορισμάτων μιας συγκριτικής έρευνας;

Σχετικά με τον συγγραφέα

Ο Alan Bryman εκλέχθηκε τον Αύγουστο του 2005 τακτικός καθηγητής οργανωσιακής και κοινωνικής έρευνας στη σχολή Διοικητικής Επιστήμης του Πανεπιστημίου του Leicester. Ήταν πρόεδρος της σχολής κατά τα έτη 2008 και 2009. Πριν από τη μετακίνησή του στο Leicester ήταν τακτικός καθηγητής κοινωνικής έρευνας στο Πανεπιστήμιο του Loughborough, όπου εργάστηκε για τριάντα ένα χρόνια. Τώρα είναι ομότιμος καθηγητής του Πανεπιστημίου του Leicester.

Τα βασικά ερευνητικά του ενδιαφέροντα περιλαμβάνουν την ηγεσία, ειδικά στην ανώτατη εκπαίδευση, τις ερευνητικές μεθόδους (ιδιαίτερα την έρευνα μεικτών μεθόδων) και τη διαμόρφωση της σύγχρονης κοινωνίας στα πρότυπα αφενός της Disneyland και αφετέρου των McDonald's. Την περίοδο 2003–2004 ολοκλήρωσε ένα ερευνητικό εγχείρημα για την έρευνα μεικτών μεθόδων, που αποτελούσε μέρος του Προγράμματος για τις Ερευνητικές Μεθόδους του Συμβουλίου Οικονομικής και Κοινωνικής Έρευνας. Στην έρευνα αυτή βασίστηκε το Κεφάλαιο 27.

Έχει δημοσιεύσει πολλές εργασίες στο πεδίο της κοινωνικής έρευνας: *Quantitative Data Analysis with IBM SPSS 17, 18 and 19: A Guide for Social Scientists* (Routledge, 2011) με τον Duncan Cramer, *Business Research Methods* (Oxford University Press, 4th edition 2015) με την Emma Bell, *The SAGE Encyclopedia of Social Science Research Methods* (Sage, 2004) με τον Michael Lewis-Beck και τον Tim Futing Liao, *The Disneyization of Society* (Sage, 2004), *Handbook of Data Analysis* (Sage, 2004) με τη Melissa Hardy, *The SAGE Handbook of Organizational Research Methods* (Sage, 2009) με τον David Buchanan και *The SAGE Handbook of Leadership* (Sage, 2011) με τους David Collinson, Keith Grint, Brad Jackson και Mary Uhl-Bien.

Έχει συνεισφέρει άρθρα του σε διάφορα επιστημονικά περιοδικά, μεταξύ των οποίων περιλαμβάνονται τα εξής: *Journal of Management Studies*, *Human Relations*, *International Journal of Social Research Methodology*, *Leadership Quarterly*, *Leadership*, *Studies in Higher Education* και *American Behavioral Scientist*. Είναι επίσης μέλος της συντακτικής επιτροπής του *Leadership* και του *Qualitative Research in Organizations and Management: An International Journal*.

Αναλυτικά περιεχόμενα

Σχετικά με τον συγγραφέα

Πρώτο μέρος: Η ερευνητική διαδικασία

Κεφάλαιο 1: Η φύση και η διαδικασία της κοινωνικής έρευνας

Εισαγωγή

Τι σημαίνει «κοινωνική έρευνα»;

Γιατί κάνουμε κοινωνική έρευνα;

Το πλαίσιο των μεθόδων κοινωνικής έρευνας

Στοιχεία της διαδικασίας κοινωνικής έρευνας

Η επισκόπηση της βιβλιογραφίας

Έννοιες και θεωρίες

Ερευνητικά ερωτήματα

Δειγματοληψία μονάδων ανάλυσης

Συλλογή δεδομένων

Ανάλυση δεδομένων

Συγγραφή

Τα σκαμπανεβάσματα της κοινωνικής έρευνας

Βασικά σημεία

Ερωτήσεις για επανάληψη

Κεφάλαιο 2: Στρατηγικές κοινωνικής έρευνας: ποσοτική έρευνα και ποιοτική έρευνα

Εισαγωγή

Θεωρία και έρευνα

Τι είδος θεωρίας;

Παραγωγική και επαγωγική θεωρία

Επιστημολογικά ζητήματα

Θετικισμός: μια επιστημολογία των φυσικών επιστημών

Ερμηνειοκρατία

Οντολογικά ζητήματα

Αντικειμενισμός

Κονστροκτιβισμός

Συνάφεια με την κοινωνική έρευνα

Στρατηγική έρευνας: ποσοτική και ποιοτική έρευνα

Επιδράσεις στη διεξαγωγή της κοινωνικής έρευνας

Αξίες

Πρακτικά ζητήματα

Βασικά σημεία

Ερωτήσεις για επανάληψη

Κεφάλαιο 3: Το ερευνητικό σχέδιο

Εισαγωγή

Κριτήρια ποιότητας στην κοινωνική έρευνα

Αξιοπιστία

Επανάληψη

Εγκυρότητα

Η σχέση με τη στρατηγική έρευνας

Ερευνητικά σχέδια

Πειραματικό σχέδιο

Συγχρονικό σχέδιο

Διαχρονικό σχέδιο

Σχέδιο μελέτης περίπτωσης

Συγκριτικό σχέδιο

Συσχέτιση μεταξύ ερευνητικής στρατηγικής και ερευνητικού σχεδίου

Βασικά σημεία

Ερωτήσεις για επανάληψη

Κεφάλαιο 4: Ο προγραμματισμός του ερευνητικού εγχειρήματος και η διατύπωση ερευνητικών ερωτημάτων

Εισαγωγή

Οι απαιτήσεις του εκπαιδευτικού ιδρύματος

Πρώτες σκέψεις για την επιλογή ερευνητικού πεδίου

Ο ρόλος του επιβλέποντος

Η διαχείριση του χρόνου και των διαθέσιμων πόρων

Η διατύπωση των κατάλληλων ερευνητικών ερωτημάτων

Κριτήρια αξιολόγησης ερευνητικών ερωτημάτων

Η συγγραφή της ερευνητικής πρότασης

Η προετοιμασία της έρευνας

Η εκπόνηση της έρευνας και η ανάλυση των δεδομένων

Λίστα ελέγχου

Βασικά σημεία

Ερωτήσεις για επανάληψη

Κεφάλαιο 5: Το πρώτο βήμα: η βιβλιογραφική επισκόπηση

- Η επισκόπηση της υφιστάμενης βιβλιογραφίας
- Η αφηγηματική επισκόπηση
 - Πάρτε ό,τι περισσότερο μπορείτε από την ανάγνωσή σας
- Η συστηματική επισκόπηση
- Η βιβλιογραφική αναζήτηση
 - Ηλεκτρονικές βάσεις δεδομένων
 - Λέξεις-κλειδιά και παράμετροι αναζήτησης
- Οι βιβλιογραφικές παραπομπές στην εργασία σας
 - Ο ρόλος της βιβλιογραφίας
- Η αποφυγή της λογοκλοπής
- Λίστα ελέγχου
- Βασικά σημεία
- Ερωτήσεις για επανάληψη

Κεφάλαιο 6: Ζητήματα δεοντολογίας και πολιτικής στην κοινωνική έρευνα

- Εισαγωγή
- Αρχές δεοντολογίας
 - Πρόκληση βλάβης στους συμμετέχοντες
 - Έλλειψη εν επιγνώσει συγκατάθεσης
 - Παραβίασης της ιδιωτικότητας
 - Παραπλάνηση
- Η δεοντολογία και το ζήτημα της ποιότητας
- Δυσκολίες κατά τη λήψη δεοντολογικών αποφάσεων
- Νέα μέσα επικοινωνίας και δεοντολογικά ζητήματα
 - Η δεοντολογία και το διαδίκτυο
 - Η δεοντολογία και οι εικόνες
- Η πολιτική στην κοινωνική έρευνα
- Λίστα ελέγχου
- Βασικά σημεία
- Ερωτήσεις για επανάληψη

Δεύτερο μέρος: Η ποσοτική έρευνα

Κεφάλαιο 7: Η φύση της ποσοτικής έρευνας

- Εισαγωγή
- Τα βασικά στάδια της ποσοτικής έρευνας

Οι έννοιες και η μέτρησή τους

Τι είναι οι έννοιες;

Γιατί μετράμε;

Ενδείκτες

Η χρήση μετρήσεων πολλαπλών ενδεικτών

Διαστάσεις των εννοιών

Αξιοπιστία και εγκυρότητα

Αξιοπιστία

Εγκυρότητα

Σκέψεις για την αξιοπιστία και την εγκυρότητα

Οι βασικοί προβληματισμοί των ερευνητών στην ποσοτική έρευνα

Μέτρηση

Αιτιότητα

Γενίκευση

Επανάληψη

Η κριτική της ποσοτικής έρευνας

Επικρίσεις εναντίον της ποσοτικής έρευνας

Έτσι είναι πάντα;

Αντίστροφος οπερασιοναλισμός

Έλεγχος αξιοπιστίας και εγκυρότητας

Δειγματοληψία

Βασικά σημεία

Ερωτήσεις για επανάληψη

Κεφάλαιο 8: Η δειγματοληψία στην ποσοτική έρευνα

Εισαγωγή στην έρευνα επισκόπησης

Εισαγωγή στη δειγματοληψία

Δειγματοληπτικό σφάλμα

Τύποι πιθανοτικού δείγματος

Απλό τυχαίο δείγμα

Συστηματικό δείγμα

Διαστρωματωμένη τυχαία δειγματοληψία

Πολυσταδιακή δειγματοληψία κατά συστάδες

Οι ιδιότητες του πιθανοτικού δείγματος

Μέγεθος δείγματος

Απόλυτο και σχετικό μέγεθος δείγματος

Χρόνος και κόστος

Έλλειψη απόκρισης

Ετερογένεια πληθυσμού

Είδη ανάλυσης

Τύποι μη πιθανοτικής δειγματοληψίας

Δειγματοληψία ευκολίας

Δειγματοληψία χιονοστιβάδας

Ποσοστική δειγματοληψία
Ζητήματα δειγματοληψίας στη διαδικτυακή έρευνα επισκόπησης
Τα όρια της γενίκευσης
Το σφάλμα στην έρευνα επισκόπησης
Βασικά σημεία
Ερωτήσεις για επανάληψη

Κεφάλαιο 9: Δομημένη συνέντευξη

Εισαγωγή

Η δομημένη συνέντευξη

Περιορισμός του σφάλματος λόγω αποκλίσεων των συνεντευκτών

Ακρίβεια και ευκολία επεξεργασίας των δεδομένων

Άλλοι τύποι συνέντευξης

Πλαίσια συνέντευξης

Περισσότεροι του ενός συνεντευξιαζόμενοι

Περισσότεροι του ενός συνεντευκτές

Κατά πρόσωπο ή από το τηλέφωνο;

Συνέντευξη με τη βοήθεια Η/Υ

Η χρήση κινητών τηλεφώνων για έρευνα επισκόπησης βάσει συνέντευξης

Η διεξαγωγή συνεντεύξεων

Μελετήστε το διάγραμμα

Η παρουσίαση του θέματος της έρευνας

Αλληλοκατανόηση

Η διατύπωση των ερωτήσεων

Η καταγραφή των απαντήσεων

Σαφείς οδηγίες

Η σειρά των ερωτήσεων

Διευκρινιστικές ερωτήσεις

Υπόδειξη

Αποχώρηση από τη συνέντευξη

Εκπαίδευση και επίβλεψη

Προβλήματα της δομημένης συνέντευξης

Τα χαρακτηριστικά των συνεντευκτών

Ομοιόμορφη απόκριση

Το πρόβλημα του νοήματος

Η φεμινιστική κριτική

Βασικά σημεία

Ερωτήσεις για επανάληψη

Κεφάλαιο 10: Ερωτηματολόγιο ατομικής συμπλήρωσης

Εισαγωγή

Ερωτηματολόγιο ατομικής συμπλήρωσης ή ταχυδρομικό ερωτηματολόγιο;

Αξιολόγηση του ερωτηματολογίου ατομικής συμπλήρωσης σε σύγκριση με τη δομημένη συνέντευξη

Πλεονεκτήματα του ερωτηματολογίου ατομικής συμπλήρωσης έναντι της δομημένης συνέντευξης

Μειονεκτήματα του ερωτηματολογίου ατομικής συμπλήρωσης σε σύγκριση με τη δομημένη συνέντευξη

Μέτρα για τη βελτίωση των ποσοστών απόκρισης στα ταχυδρομικά ερωτηματολόγια

Ο σχεδιασμός του ερωτηματολογίου ατομικής συμπλήρωσης

Μη συρρικνώνετε το έντυπο

Καλή εμφάνιση

Κάθετες ή οριζόντιες κλειστές απαντήσεις;

Σαφείς οδηγίες συμπλήρωσης

Διατηρείτε μαζί τις ερωτήσεις και τις απαντήσεις

Διαδικτυακή έρευνα κοινωνικής επισκόπησης

Έρευνα επισκόπησης μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου

Έρευνα επισκόπησης στον Παγκόσμιο Ιστό

Η χρήση των κινητών τηλεφώνων ως πλατφόρμας για ερωτηματολόγια ατομικής συμπλήρωσης

Έρευνα επισκόπησης μεικτού τύπου

Τα ημερολόγια ως μορφή ερωτηματολογίου ατομικής συμπλήρωσης

Πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα του ημερολογίου ως μεθόδου συλλογής δεδομένων

Εμπειρίες και δειγματοληψία γεγονότων

Βασικά σημεία

Ερωτήσεις για επανάληψη

Κεφάλαιο 11: Η διατύπωση ερωτήσεων

Εισαγωγή

Ανοικτές ή κλειστές ερωτήσεις;

Ανοικτές ερωτήσεις

Κλειστές ερωτήσεις

Τύποι ερωτήσεων

Κανόνες σχεδιασμού ερωτήσεων

Γενικοί εμπειρικοί κανόνες

Ειδικό κανόνες σχεδιασμού ερωτήσεων

Ερωτήσεις-βινιέτες

Πιλοτική έρευνα και δοκιμαστική εφαρμογή των ερωτήσεων πριν από την έρευνα

Η χρήση υφιστάμενων ερωτήσεων

Λίστα ελέγχου

Βασικά σημεία

Ερωτήσεις για επανάληψη

Κεφάλαιο 12: Δομημένη παρατήρηση

Εισαγωγή

Προβλήματα της έρευνας επισκόπησης για την κοινωνική συμπεριφορά

Γιατί, λοιπόν, να μην παρατηρήσουμε τη συμπεριφορά;

Το διάγραμμα παρατήρησης

Στρατηγικές παρατήρησης της συμπεριφοράς

Δειγματοληψία

Δειγματοληψία ανθρώπων

Δειγματοληψία βάσει χρονικών περιόδων

Περαιτέρω ζητήματα δειγματοληψίας

Ζητήματα αξιοπιστίας και εγκυρότητας

Αξιοπιστία

Εγκυρότητα

Οι παρεμβολές πεδίου ως μορφή δομημένης παρατήρησης

Κριτική της δομημένης παρατήρησης

Από την άλλη πλευρά...

Λίστα ελέγχου

Βασικά σημεία

Ερωτήσεις για επανάληψη

Κεφάλαιο 13: Ανάλυση περιεχομένου

Εισαγωγή

Ποια είναι τα ερευνητικά ερωτήματα;

Η επιλογή δείγματος

Η δειγματοληψία μέσω επικοινωνίας

Η δειγματοληψία χρονικών σημείων και περιόδων

Τι θα καταμετρηθεί;

Πρόσωπα ιδιαίτερης σημασίας

Λέξεις

Θέματα και θεματικά μοτίβα

Προδιαθέσεις

Η κωδικοποίηση

Το διάγραμμα κωδικοποίησης

Το εγχειρίδιο κωδικοποίησης

Πιθανές παγίδες στη διαμόρφωση σχεδίων κωδικοποίησης

Το διαδίκτυο ως αντικείμενο ανάλυσης περιεχομένου

Ανάλυση περιεχομένου οπτικού υλικού

Πλεονεκτήματα της ανάλυσης περιεχομένου

Μειονεκτήματα της ανάλυσης περιεχομένου

Λίστα ελέγχου

Βασικά σημεία

Ερωτήσεις για επανάληψη

Κεφάλαιο 14: Η χρήση των υφιστάμενων δεδομένων

Εισαγωγή

Δευτερογενής ανάλυση των δεδομένων άλλων ερευνητών

Πλεονεκτήματα της δευτερογενούς ανάλυσης

Μειονεκτήματα της δευτερογενούς ανάλυσης

Η προσπέλαση του Αρχείου Δεδομένων

Μετανάλυση

Τα επίσημα στατιστικά στοιχεία

Αξιοπιστία και εγκυρότητα

Η καταδίκη και η αναβίωση των επίσημων στατιστικών στοιχείων

Τα επίσημα στατιστικά στοιχεία ως μορφή διακριτικής μεθόδου

Τεράστια δεδομένα

Βασικά σημεία

Ερωτήσεις για επανάληψη

Κεφάλαιο 15: Ανάλυση ποσοτικών δεδομένων

Εισαγωγή

Ένα μικρό ερευνητικό εγχείρημα

Δεδομένα που λείπουν

Τύποι μεταβλητών

Μονομεταβλητή ανάλυση

Πίνακες συχνότητας

Διαγράμματα

Δείκτες κεντρικής τάσης

Δείκτες διασποράς

Διμεταβλητή ανάλυση

Σχέσεις, όχι αιτιότητα

Πίνακες συνάφειας

Ο δείκτης συνάφειας Pearson's r

Ο δείκτης συνάφειας Spearman's ρ

Οι δείκτες συνάφειας ϕ και Cramér's V

Η σύγκριση των μέσων όρων και ο δείκτης t

Πολυμεταβλητή ανάλυση

Θα μπορούσε η σχέση να είναι ψευδής;

Θα μπορούσε να υπάρχει παρεμβαλλόμενη μεταβλητή;

Θα μπορούσε μια τρίτη μεταβλητή να καθορίζει τη σχέση;

Στατιστική σημαντικότητα

Ο έλεγχος χ^2

Συσχέτιση και στατιστική σημαντικότητα

Η σύγκριση των μέσων όρων και η στατιστική σημαντικότητα

Λίστα ελέγχου

Βασικά σημεία

Ερωτήσεις για επανάληψη

Κεφάλαιο 16: Εισαγωγή στη χρήση του στατιστικού προγράμματος IBM SPSS

Εισαγωγή

Πρώτα βήματα στο SPSS

Έναρξη εφαρμογής

Εισαγωγή δεδομένων στο Data Viewer

Ορισμός μεταβλητών: ονόματα μεταβλητών, τιμές που λείπουν, ετικέτες μεταβλητών και ετικέτες τιμών

Ανακωδικοποίηση μεταβλητών

Υπολογισμός νέας μεταβλητής

Ανάλυση δεδομένων με το SPSS

Δημιουργία πίνακα συχνοτήτων

Δημιουργία ραβδογράμματος

Δημιουργία κυκλικού διαγράμματος

Δημιουργία ιστογράμματος

Υπολογισμός αριθμητικού μέσου όρου, διαμέσου, τυπικής απόκλισης, εύρους και δημιουργία διαγραμμάτων πλαισίου και απολήξεων

Δημιουργία πίνακα συνάφειας, υπολογισμός χ^2 και Cramér's V

Υπολογισμός Pearson's r και Spearman's rho

Δημιουργία διαγραμμάτων διασποράς

Σύγκριση μέσων όρων και δείκτης ήτα

Δημιουργία πίνακα συνάφειας με τρεις μεταβλητές

Περαιτέρω ενέργειες στο SPSS

Αποθήκευση δεδομένων

Ανάκτηση δεδομένων

Εκτύπωση αποτελεσμάτων

Βασικά σημεία

Ερωτήσεις για επανάληψη

Τρίτο μέρος: Η ποιοτική έρευνα

Κεφάλαιο 17: Η φύση της ποιοτικής έρευνας

Εισαγωγή

Τα βασικά στάδια της ποιοτικής έρευνας

Θεωρία και έρευνα

Οι έννοιες στην ποιοτική έρευνα

Αξιοπιστία και εγκυρότητα στην ποιοτική έρευνα

Προσαρμογή της αξιοπιστίας και της εγκυρότητας στην ποιοτική έρευνα

Εναλλακτικά κριτήρια αξιολόγησης της ποιοτικής έρευνας

Πρόσφατες συζητήσεις για τα κριτήρια ποιότητας της ποιοτικής έρευνας
Μεταξύ ποσοτικών και ποιοτικών κριτηρίων έρευνας
Επισκόπηση του ζητήματος των κριτηρίων ποιότητας

Οι βασικοί προβληματισμοί των ερευνητών στην ποιοτική έρευνα

Ο κόσμος μέσα από τα μάτια των ερευνώμενων
Η περιγραφή και η ανάδειξη του κοινωνικού πλαισίου
Έμφαση στις διαδικασίες
Ευελξία και περιορισμένη δομή
Θεωρία και έννοιες θεμελιωμένες στα δεδομένα

Η κριτική της ποιοτικής έρευνας

Η ποιοτική έρευνα είναι πολύ υποκειμενική
Δύσκολα μπορεί να επαναληφθεί
Προβλήματα γενίκευσης
Έλλειψη διαφάνειας

Έτσι είναι πάντα;

Μερικές αντιθέσεις μεταξύ ποσοτικής και ποιοτικής έρευνας

Μερικές ομοιότητες μεταξύ ποσοτικής και ποιοτικής έρευνας

Ο φεμινισμός και η ποιοτική έρευνα

Βασικά σημεία

Ερωτήσεις για επανάληψη

Κεφάλαιο 18: Η δειγματοληψία στην ποιοτική έρευνα

Εισαγωγή

Επίπεδα δειγματοληψίας

Σκόπιμη δειγματοληψία

Θεωρητική δειγματοληψία
Γενική σκόπιμη δειγματοληψία
Δειγματοληψία χιονοστιβάδας

Μέγεθος δείγματος

Όχι μόνον άνθρωποι

Η χρήση περισσότερων της μίας δειγματοληπτικών προσεγγίσεων

Βασικά σημεία

Ερωτήσεις για επανάληψη

Κεφάλαιο 19: Εθνογραφία και συμμετοχική παρατήρηση

Εισαγωγή

Πρόσβαση

Φανερή παρατήρηση έναντι συγκαλυμμένης παρατήρησης
Πρόσβαση σε κλειστούς χώρους
Πρόσβαση σε ανοικτούς/δημόσιους χώρους
Συνεχής πρόσβαση

- Οι βασικοί πληροφοριοδότες
- Οι ρόλοι των εθνογράφων
 - Ενεργητική ή παθητική συμμετοχή;
- Σημειώσεις πεδίου
 - Τύποι σημειώσεων πεδίου
- Η ολοκλήρωση της εθνογραφικής έρευνας
- Μπορεί να υπάρξει φεμινιστική εθνογραφία;
- Η εμφάνιση της διαδικτυακής εθνογραφίας
- Η εμφάνιση της οπτικής εθνογραφίας
- Η συγγραφή του εθνογραφικού κειμένου
- Ο μεταβαλλόμενος χαρακτήρας της εθνογραφίας
- Βασικά σημεία
- Ερωτήσεις για επανάληψη

Κεφάλαιο 20: Η συνέντευξη στην ποιοτική έρευνα

- Εισαγωγή
- Διαφορές μεταξύ δομημένης και ποιοτικής συνέντευξης
- Η διεξαγωγή της ποιοτικής συνέντευξης
 - Προετοιμασία του οδηγού συνέντευξης
 - Είδη ερωτήσεων
- Η χρήση φωτογραφιών στις ποιοτικές συνεντεύξεις
- Η εφαρμογή μιας προσέγγισης συνέντευξης μέσω κινητού
 - Η χρήση οδηγού συνέντευξης: ένα παράδειγμα
 - Ηχογράφηση και απομαγνητοφώνηση
 - Η ευελιξία στη συνέντευξη
 - Τηλεφωνική συνέντευξη
 - Βιογραφικές συνεντεύξεις και συνεντεύξεις εξιστόρησης προσωπικών γεγονότων
- Η φεμινιστική έρευνα και η συνέντευξη στην ποιοτική έρευνα
- Ποιοτική έρευνα με την εφαρμογή διαδικτυακών προσωπικών συνεντεύξεων
 - Η χρήση του Skype
- Ποιοτική συνέντευξη έναντι συμμετοχικής παρατήρησης
 - Πλεονεκτήματα της συμμετοχικής παρατήρησης έναντι της ποιοτικής συνέντευξης
 - Πλεονεκτήματα της ποιοτικής συνέντευξης έναντι της συμμετοχικής παρατήρησης
 - Επισκόπηση
- Λίστα ελέγχου
- Βασικά σημεία
- Ερωτήσεις για επανάληψη

Κεφάλαιο 21: Ομάδες εστίασης

- Εισαγωγή

Χρήσεις των ομάδων εστίασης
Η διενέργεια των ομάδων εστίασης
 Ηχογράφηση και απομαγνητοφώνηση
 Πόσες ομάδες;
 Το μέγεθος των ομάδων
 Ο βαθμός ανάμιξης του συντονιστή
 Η επιλογή των συμμετεχόντων
 Η διατύπωση των ερωτήσεων
 Έναρξη και ολοκλήρωση
Η αλληλεπίδραση της ομάδας στις συνεδρίες των ομάδων εστίασης
Διαδικτυακές ομάδες εστίασης
Οι περιορισμοί των ομάδων εστίασης
Λίστα ελέγχου
Βασικά σημεία
Ερωτήσεις για επανάληψη

Κεφάλαιο 22: Η γλώσσα στην ποιοτική έρευνα

Εισαγωγή
Η ανάλυση συνομιλίας
 Οι παραδοχές της ανάλυσης συνομιλίας
 Απομαγνητοφώνηση και προσήλωση στη λεπτομέρεια
 Μερικά βασικά εργαλεία της ανάλυσης συνομιλίας
 Επισκόπηση
Η ανάλυση λόγου
 Η αποκάλυψη των ερμηνευτικών ρεπερτορίων
 Η δημιουργία γεγονότων
Η κριτική ανάλυση λόγου
Επισκόπηση
Βασικά σημεία
Ερωτήσεις για επανάληψη

Κεφάλαιο 23: Τα τεκμήρια ως πηγή δεδομένων

Εισαγωγή
Προσωπικά τεκμήρια
 Ημερολόγια, επιστολές και αυτοβιογραφίες
 Οπτικά αντικείμενα
Επίσημα τεκμήρια κρατικής προέλευσης
Επίσημα τεκμήρια ιδιωτικής προέλευσης
Υλικό από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης
Διαδικτυακά τεκμήρια
 Ιστότοποι

Μπλογκ

Κανάλια συνομιλίας (chatrooms), φόρουμ συζήτησης και διαδικτυακές κοινότητες

Μέσα κοινωνικής δικτύωσης (social media)

Η αποτύπωση της πραγματικότητας μέσω των τεκμηρίων

Η ερμηνεία των τεκμηρίων

Ποιοτική ανάλυση περιεχομένου

Σημειωτική

Λίστα ελέγχου

Βασικά σημεία

Ερωτήσεις για επανάληψη

Κεφάλαιο 24: Ανάλυση ποιοτικών δεδομένων

Εισαγωγή

Αναλυτική επαγωγή

Εμπειρικά θεμελιωμένη θεωρία

Εργαλεία της εμπειρικά θεμελιωμένης θεωρίας

Η κωδικοποίηση στην εμπειρικά θεμελιωμένη θεωρία

Τα αποτελέσματα της εμπειρικά θεμελιωμένης θεωρίας

Υπομνήματα

Η κριτική εναντίον της εμπειρικά θεμελιωμένης θεωρίας

Κωδικοποίηση

Στάδια και ζητήματα της κωδικοποίησης

Η κατάτμηση των δεδομένων

Προβλήματα με την κωδικοποίηση

Θεματική ανάλυση

Η θεματική ανάλυση ως βάση μιας γενικής προσέγγισης της ανάλυσης ποιοτικών δεδομένων

Αφηγηματική ανάλυση

Δευτερογενής ανάλυση ποιοτικών δεδομένων

Σύνθεση ποιοτικών μελετών

Μετεθνογραφία

Θεματική σύνθεση

Βασικά σημεία

Ερωτήσεις για επανάληψη

Κεφάλαιο 25: Ανάλυση ποιοτικών δεδομένων με τη χρήση Η/Υ: το NVivo

Εισαγωγή

Είναι το CAQDAS σαν το λογισμικό ανάλυσης ποσοτικών δεδομένων;

Δεν υπάρχει ηγέτης της αγοράς

Δεν υπάρχει ομοφωνία σχετικά με τη χρησιμότητα του CAQDAS

Η γνωριμία με το NVivo

Κωδικοποίηση

Αναζήτηση κειμένου
Υπομνήματα
Αποθήκευση μιας εργασίας NVivo
Άνοιγμα υπάρχουσας εργασίας NVivo
Τελικές σκέψεις
Βασικά σημεία
Ερωτήσεις για επανάληψη

Τέταρτο μέρος: Έρευνα μεικτών μεθόδων και συγγραφή

Κεφάλαιο 26: Η υπέρβαση του διαχωρισμού μεταξύ ποσοτικής και ποιοτικής έρευνας

Εισαγωγή
Το μοντέλο των φυσικών επιστημών και η ποιοτική έρευνα
Η ποσοτική έρευνα και η ερμηνειοκρατία
Η ποσοτική έρευνα και ο κονστρουκτιβισμός
Οι ερευνητικές μέθοδοι και τα επιστημολογικά και οντολογικά ζητήματα
Προβλήματα της αντίθεσης μεταξύ ποσοτικής και ποιοτικής έρευνας
 Συμπεριφορά έναντι νοήματος
 Θεωρία και έννοιες που ελέγχονται μέσω της έρευνας έναντι θεωρίας και εννοιών που προκύπτουν από τα δεδομένα
 Αριθμοί έναντι λέξεων
 Τεχνητές συνθήκες έναντι φυσικών συνθηκών
Η αμοιβαία ανάλυση της ποσοτικής και ποιοτικής έρευνας
 Μια προσέγγιση της ποσοτικής έρευνας από τη σκοπιά της ποιοτικής έρευνας
 Μια προσέγγιση της ποιοτικής έρευνας από τη σκοπιά της ποσοτικής έρευνας
Η ποσοτικοποίηση στην ποιοτική έρευνα
 Θεματική ανάλυση
 Οιονεί ποσοτικοποίηση στην ποιοτική έρευνα
 Η καταπολέμηση της ανεκδοτολογίας μέσω μικρής κλίμακας ποσοτικοποίησης
Βασικά σημεία
Ερωτήσεις για επανάληψη

Κεφάλαιο 27: Η έρευνα μεικτών μεθόδων: ο συνδυασμός ποσοτικής και ποιοτικής έρευνας

Εισαγωγή
Η επιχειρηματολογία εναντίον της έρευνας μεικτών μεθόδων
 Το επιχείρημα περί θεμελιωμένων μεθόδων
 Το επιχείρημα περί παραδείγματος
Δύο εκδοχές της αντιπαράθεσης για την ποσοτική και την ποιοτική έρευνα

Η ταξινόμηση της έρευνας μεικτών μεθόδων βάσει της προτεραιότητας και της διαδοχής

Τύποι σχεδίων μεικτών μεθόδων

Προσεγγίσεις της έρευνας μεικτών μεθόδων

Ανάλυση περιεχομένου άρθρων που βασίζονται σε έρευνα μεικτών μεθόδων

Προσεγγίσεις στον συνδυασμό ποσοτικής και ποιοτικής έρευνας στην έρευνα μεικτών μεθόδων

Ζητήματα ποιότητας της έρευνας μεικτών μεθόδων

Λίστα ελέγχου

Βασικά σημεία

Ερωτήσεις για επανάληψη

Κεφάλαιο 28: Η συγγραφή της κοινωνικής έρευνας

Εισαγωγή

Συγγράψτε την έρευνά σας

Ξεκινήστε νωρίς

Να είστε πειστικοί

Λάβετε ανατροφοδότηση

Αποφύγετε γλώσσα σεξιστική, ρατσιστική ή μειωτική για ανθρώπους με ειδικές ανάγκες

Δομήστε το γραπτό σας

Τελικά

Η συγγραφή ποσοτικής, ποιοτικής και μεικτών μεθόδων έρευνας

Η συγγραφή της ποσοτικής έρευνας

Η συγγραφή της ποιοτικής έρευνας

Η συγγραφή της έρευνας μεικτών μεθόδων

Η ακαδημαϊκή γραφή

Λίστα ελέγχου

Βασικά σημεία

Ερωτήσεις για επανάληψη

Γλωσσάρι

Βιβλιογραφία

Ευρετήριο ονομάτων

Ευρετήριο όρων